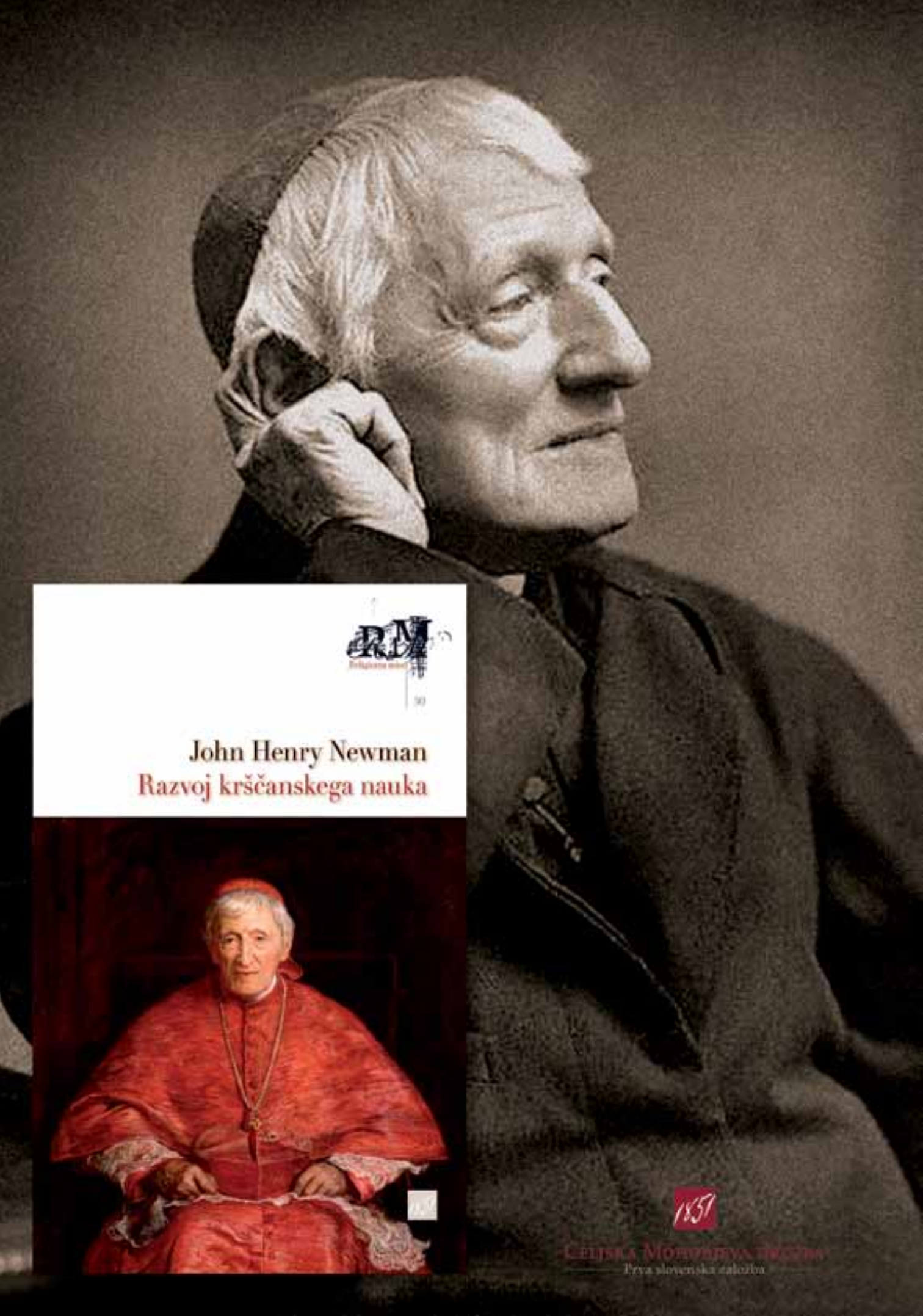
Najstarejša slovenska revija za kulturo in družbo

ZVON

2013 6

John Henry Newman

Razvoj krščanskega nauka

1851

Celjska Mohorjeva tiskarna

Prva slovenska založba

ZVON

Najstarejša slovenska revija
za kulturo in družbo

2013, letnik XVI, številka 6

Uredili
Andrej Arko
Jože Faganel
Nina Zidar
Marko Tavčar

Lektoriranje
Špela Zupan

Oblikovanje
Jurij Jančič

Računalniški prelom
Rok Ločniškar

Marketing
Simon Ozvatič
simono@celjska-mohorjeva.si

Naročniška služba
Lidija Koštomaj
info@celjska-mohorjeva.si
Tel.: 03/426-48-00

Rokopisi
mohorjeva@siol.net

Naslov uredništva
Nazorjeva 1
Ljubljana
Tel.: 01/244 36 70

Založili
Društvo Mohorjeva družba
zanj Jože Planinšek
Celjska Mohorjeva družba d. o. o.
zanjo Jože Faganel
in Goriška Mohorjeva družba
zanjo msgr. Oskar Simčič

Tisk
Dravski tisk d. o. o., Maribor

Cena
Posamezna številka
5,40 EUR
Letna naročnina
27 EUR
Letna naročnina za tujino
45 EUR

Revijo sofinancira Javna agencija
za knjigo Republike Slovenije

www.mohorjeva.org

Uvodnik

3 Rokopisi kot trenutki in kot lok stoletij
Matija Ogrin

Leposlovje

5 Brestanica
Željko Kozinc

7 Dnevnik 2003 (III)
Akad. Alojz Rebula

11 Likvidacija Triglavske turistične železnice
Janez Kajzer

17 Vrnitev domov
Friedrich Hölderlin

Esej

19 Mati, domovina, Bog
Franc Cerar

22 Osrediščiti naravo in osmisliti naravovarstvo
Jurij Dobravec

30 Jože Marinko – »papežev« arhitekt
Leon Debevec

Pogovor

45 Premalo smo pozorni na to, da bi bila imena v duhu slovenskega jezika
Ivan Puc z Janezom Kebrom

Zapiski in ocene

52 Pestra božična ponudba pri Mohorjevi
Igor Gedrih

53 Sajed M. H. Tabatabai: Šiizem v Islamu
Igor Gedrih

54 Denis Poniž: Poezija v drami, drama v poeziji
Igor Gedrih

54 Jože Kokalj: Podobe in obrazi galerije življenja
Igor Gedrih

55 Josip Šašel: Spomini II
Iztok Ilich

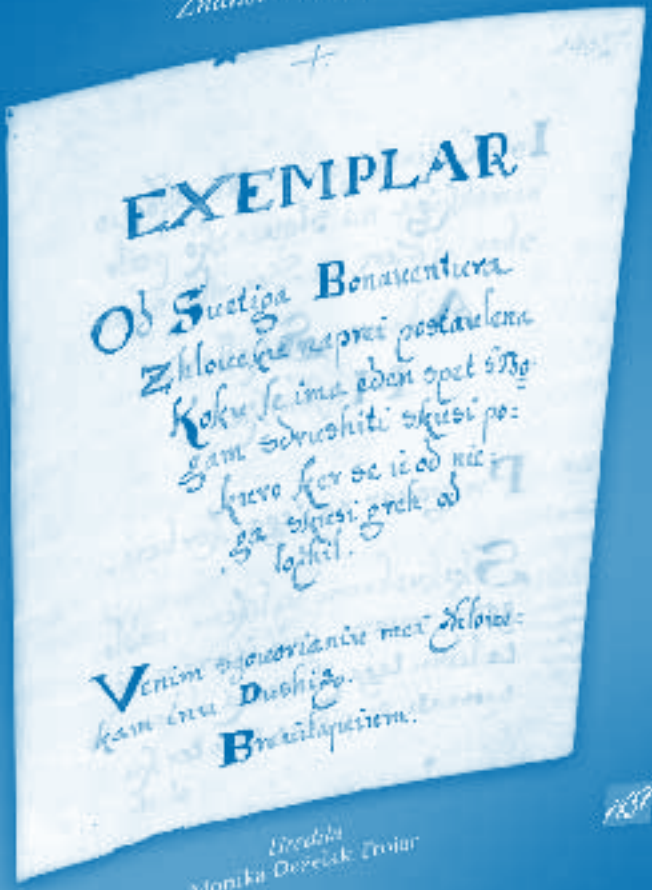
56 Kazalo XVI. letnika

Na naslovnici: »Pokoncilski« prezbiterij frančiškanske cerkve na Tromostovju
Na zadnji strani ovitka: Hipodrom Stožice ob prvem papeževem obisku Slovenije, 1996

Adam Skalar

SKALARJEV ROKOPIS 1643

Znanstvenokritična izdaja

Uredila
Monika Deveják Trojar

Rokopisi kot trenutki in kot lok stoletij

Matija Ogrin

Dve napaki slovenske literarne zgodovine

Smisel tradicije ni v tem, da nas trpinči z neprijetnimi omejitvami, kakor jo vidijo mnogi, marveč v tem, da nam daje oporo v zavesti, kdo smo, kaj smo in kaj je prav – in nam s tem omogoča smiselne nove korake. Vednost o izročilu dobiva svoj pomen prav od tod: če ne vemo dovolj dobro, kaj in kako je bilo pred nami, v preteklosti, se motimo pri presoji sedanjosti in pri zastavkih jutrišnjega dne. Kako zelo se primanjkljaj te vednosti Slovencem pozna, dramatično kaže naša politika – toda te misli zdaj ne bomo razvijali.

Pomanjkljivo poznavanje lastnega izročila bi želel osvetliti na nekem drugem področju, kjer ga morda ne bi pričakovali: v zgodovini slovenskega slovstva.

Precej dolgo smo mislili, da je preteklost slovenskega slovstva vsaj za starejša obdobja izčrpno raziskana: predstavljali smo si, da je bilo literarno življenje tedaj „skromnejše“ in „pičlo“ in da literarne zgodovine obravnavajo skorajda vsak listič, ki je bil kdaj napisan v slovenščini. Novejše raziskave primarnih virov so pokazale, da je bila ta predstava umišljena, odlepljena od resničnosti in – motivirana z ideologijami 20. stoletja.

Resnica je precej bolj raznolika: izčrpno so res raziskani primarni viri slovenskega slovstva 16. stoletja, torej protestantika. Prav tako izčrpno je raziskana Prešernova doba – toda tu že z omejitvijo, da je podrobno raziskan le Prešernov krog s Kranjsko čbelico, medtem ko je, denimo, Slomškov literarni krog v Celovcu ostal domala v temi, gradivo pa zvečine v rokopisih. Vmes med obema močno osvetljenima obdobjema – med protestantiko in romantiko – pa ostaja dve stoletji dolga doba, ki je v literarni zgodovini le deloma preiskana in le orisno predstavljena, nemajhni predeli pa so ostali v senci.

Če skušamo dolg historiat teh opustitev in spregledov, kakor jih odkrivajo nove najdbe rokopisov, strniti zelo na kratko, bi lahko pokazali na dve veliki neskladji ali napaki v slovenski literarni zgodovini dobe med protestantizmom in romantiko.

Glavna napaka je, da so bili tiski in rokopisi 17. in 18. stoletja obravnavani ločeno. Za slovenske tiskane knjige je bilo splošno sprejeto, da predstavljajo temeljne dosežke svojega časa in so tako tudi predstavljene. Za rokopise pa je bila privzeta predpostavka, da naj bi bili le manj pomembni osebni zapiski za privatno rabo, da torej niso bili javna dela in niso sodelovali v celotnem sistemskem razvoju ali poteku slovenske književnosti. Zato, še bolj pa, ker so bili religiozne narave, so bili rokopisi puščeni precej ob strani. Zame osebno je bila v tem velika sreča – saj sem mogel nekatere odkriti in opisati. Za slovensko literarno zgodovino in za splošno slovstveno zavest, ki na njej sloni, pa je to precej huda izguba. Kar za celih sto let so namreč zunaj naše zavesti ostale čudovite zbirke baročnih pridig in meditativne proze, rokopisi križevega pota, hagiografije, razlage zakramentov itn. – mnoga

besedila, ki si nikdar niso mogla utreti poti v medij tiskane knjige, pač pa so morala obstajati še naprej samo kot rokopisi. Nekaj jih je zdaj javnosti dostopnih na spletnem portalu Neznani rokopisi slovenskega slovstva. Tako je kar cele predele slovenskega baročnega slovstva – zlasti religioznega – doletelo, da so še globoko v razsvetljensko dobo, tja proti letu 1800 in čez, ostali kakor v srednjem veku odvisni samo od rokopisne kulture. Ker so ta rokopisna besedila bila po svojem duhu in vsebini baročna – kar pomeni, da jih je odlikovalo realistično ravnovesje med srednjim vekom in novoveškim antropocentrizmom – so bila za razsvetljenstvo večidel nesprejemljiva, zato niso mogla biti nikoli natisnjena. In ker so bili naši literarni zgodovinarji vse do danes po duhu »razsvetljenci« raznih kalibrov in ideologij, so študij rokopisov obravnavali kot nekaj drugotnega, dopolnilnega, ilustrativnega. V resnici so rokopisi bili organsko prepleteni s tiskano knjigo: če je bila ta predraga, so tiskano besedilo še v zgodnjem 19. stoletju prepisovali. In nastali so novi rokopisi – po tiskanih predlogah. Rokopise so si izposojali, jih prepisovali, jih brali nepismenim. Imeli so svojo javnost. Življenje rokopisov je bilo zapleteno in mnogoliko, predvsem pa mnogo bolj obširno, kakor si danes mislimo, in žal tudi – zelo ogroženo.

Prav s tem je povezana druga velika napaka literarne zgodovine, ki izhaja iz umetne ločitve tiskane in rokopisne knjige. Ker življenje rokopisov ni bilo nikdar zares preiskano, se tudi nismo zavedali, kako zelo ogroženi so rokopisi bili, kako veliko jih je bilo napisanih, a žal uničenih, in kako malo se nam jih je ohranilo do danes. Šele po daljšem raziskovanju se razkrijejo notranje smiselne povezave, ki omogočajo razgled po prostorju, ki bi moralo biti polno rokopisov, a so tam marsikod bele lise. Ker te zavesti v literarni zgodovini ni bilo, je nastala napaka v perspektivi: marsikateri zgodovinar literature namreč piše, kakor da popisuje ter inventarizira celotno dejavnost dobe; pri tem se žal ne zaveda, da popisuje le okruške in odlome, le zadnje preostanke ostankov, ki so nas od baročne dobe dosegli do danes. Literarni zgodovinar v resnici nima moči, da bi sestavil zgodovino celotne literarne ustvarjalnosti baročne dobe: k eksistenci bi moral v ta namen obuditi desetine ali stotine uničenih rokopisov – kaj takega pa bo moč doživeti, če verujemo, le v večnosti, ne v naši tukajšnji zgodovini. Obstaja namreč zamik ali kar prepad med tem, kar je bilo nekoč napisano, in tem, kar se nam je ohranilo in nam je bilo izročeno.

Toda vsaj to, kar nam je bilo izročeno, moramo preiskati, se poglobiti, doumeti in tembolj – vzeti za svoje. Kdaj bo to delo dokončano, je težko reči, vsekakor bi več ljudi lahko delalo več let, da bi kaj bistvenega premaknili. Saj ne gre le za to, da bi te rokopise površno evidentirali in rekli, toliko jih imamo. Za to gre, da bi jih prebrali, prepisali, izdali v lepih edicijah, posredovali v izborih, antologijah, berilih – in da bi jih s tem vrnili v slovensko duhovno, kulturno zavest. Šele s tem bi zapolnili dvestoletno vrzel med univerzalno duhovno sintezo našega baroka in duhovno bedo moderne dobe.

V tem moramo videti resnični potencial naše kulturne, to je, duhovne dediščine: da prek stoletij gradi živo kontinuiteto duhovnega življenja v iskanju lepega, resničnega, dobrega, in s tem bistveno pove, kakšno bitje je človek, in kaj je znotraj tega zarisa napravil slovenski človek. Danes, v času pretrganih korenin, amnezije in odtujenosti svojemu izvoru bolj kot kaj drugega potrebujemo zavest o takšni globlji kontinuiteti slovenskega krščanskega duha.

Željko Kozinc

Brestanica

I.
Zvesto je blizu,
v vsakem novem jutru,
v vsakem trajanju pomladi.
Pravljica je, mila brazgotina časa,
izročilo mojega življenja.

Spominja se neslišnih šepetanj
o zlu, o zlomu,
o mojih zasmoljenih koreninah.

Neizruvan sem ostal,
upognjen v njen jecavi klic.

II.
Ko se sen usuje s stare češnje,
temne zibelke viharja,
njen beli cvetni slap ne mine.
Ne mine mirovanje vrta.

Le jastreb pade v gnezdo,
ko mu veter umakne svoje roke.
To je usoda misli v dvomu,
ko se vrneš iz tujine,

ko za svoj dom več nimaš ključev.
In se podboji vdirajo pod tabo
kakor ozidani potoki,
ki so s teboj odtekli iz rodne hiše.

Spet se vračaš v staro pesem
živih in umrlih.
Pravljičen greš skoz slednjo noč,
čez prag podedovanih dni.

III.
Hrumenje mesta, utopljeno v siju ognja,
ki utripa za obzorjem.
Tam pozebla moja krošnja čaka,
da se vrnem iz Brestanice.

Brez strahu je kraj mladosti
in brez gorja, brez senc.
En sam klic mi še odpeva, kakor kukavica,
presenetljiva znanka mojih odselitev;
klic odhajajočih vlakov in žensk,
ki so želele spati z mano.

Mrak se je zgostil v brezpotju.
Nad dimniki se Brestanica maje kakor v zibki.
Slišim curek v vodnjaku,
ki me še vsebuje,
kakor klic s paše.

IV.
V nočnih urah, ko se vznemiri
ob vsakem tenkem klicu ujede,
se otrok ustavi pred ledenim zidom prebuditve.
Tja čez, na milem svitu bitij iz dreves
in knjig, ki ostajajo v samotnih rokah,
se mu zlahka razsvetli prihajajoči srh.

Vendar okrog hiš in na dvoriščih
preži zamrznjen zrak oblegovalcev.
Od meja, kjer prebujenje lepi krila groze,
je do uničenja ostal le skok,
doseg utripajočih klešč za vratom.

V.
Mati mrtva rine s tenkimi rokami v prst,
oče okamenjen leži ob njej.
Prst izpoveduje, kaj je zvedela o mojih starših.
Zato še ždim v temini njunega naročja.

Prva leta smo v tem kraju v troje spali
v eni postelji. Zjutraj se umivali v topli razvalini
spanja. Sanje so mezele skozi suha usta.

Kaj je življenje brez slasti prvih objemov?
Jabolko, prelomljeno na pol,
slabotni stolp sveže krvi,
ki brez strditve čaka, da ga žival v meni izliže.

V objemih raste neobrani sad miru.
To izrečem in pogledam, kaj je roka, ki to piše.
Krempelj. Krila.

VI.
Čakam jo. Prelita je v potoku.
Čaka me na algah in na mahu.
Drži me za mlado srce,
ki sem ji ga zapustil v naročju.

Zdaj je še voda, voda v vodi.
Njena tišina je praznina, moja jeza.
Kot sen v tesni ptici odpira vrata krika.

Z njo sem sam.
Čakam jo v noči zadnje mladosti,
kjer vse bolj utrujeno umira v vetru trava,
trava v soncu, sonce v jutranji živali,
ki več noče vstati iz legla.

VII.
K danici, skriti v Brestanici,
se privija zadnji krajec.
V svit se dvigajo meglice,
kakor spomin na očetove povesti.

Sedem jih izginja
preko moje šole,
devet se jih cefra na smrekah,
deseta noče iz moje sence.

Tako me obkoljujejo,
mrzle merice strahu,
za končni obračun,
za belo slavje umrlih.

Vedo za dvojnika,
ki nabreka v mojih rokah,
ki nosi me v svoj
nikjernikoli.

VIII.
Pošilja luč za obliko
črička v dežju, cvetke v mrazu,
srečna vas domača.

Brez vida hoče, naj jo občutim,
in brez sluha vztraja, naj se ne bojim
sveta, ki od nesmisla vzdrhteva,
brez dotika pričakuje, naj jo ljubim.

IX.
Ta razleteli dom,
ta tenki odmev večernic iz farne cerkve,
polegel v trepet meglic,
ves tenek nad večerno loko;

ta ščebet sinic,
ki se izteka z zadnjim peskom dneva
v noč pozeblih hrastov;

ta moja dela, izginuli pljuski
v zamrestenih skledah, vzletela
v borove poganjke;
ta čer, ki se vzpenja, da bi umorila
speči zvon iz meglic ...

Vse to bo izginilo v temi.
Vzvalovil bo spanec,
kot čoln na čeri bo razpadla doba,
kot ta dom se bo razletel moj pogled.

2003 (III)

Alojz Rebula

Četrtek, 20. februarja

Credo o pismu Edith Stein Piju XI. aprila 1933. Isto občutje kot pri Maritainu: Cerkev naj ne molči. Naj ne pometa pod preprogo. Bo šlo skozi na *Družini*?

»Aktualno, če se vam zdi natisniti«, sem pripisal.

Popoldne Koprčanka, študentka sociologije, z anketo o zamejstvu. Zora ji posveti uro več kot jaz, nekam bolj Primorka kot jaz. Zvečer Mario: govoriva o Ameriki. Pritisk vojne industrije na Busha. Očitek polovičarstva. Hočejo vojno. To je tragično. Govoriva tudi o italijanskem duhovniku, kulturniku, ki se zanima za nas, Zovattu. V njegovi poeziji čutim preveč estetizma.

Velika morija v ZDA. Opozorilo Ameriki, naj ne izziva usode s svojo *hybris*?

Sobota, 22. februarja

Izmučena zahvala Zovatta (via Tigor 22) za besede o pesniški zbirki. Moje besede: »Meno astratti tempo e spazio, più Cristo.«

Občudujem etiko starozavezne Knjige sodnikov.

V burji skočim pozdravit Prijatelja.

Obisk profesorja Zupana, navdušenega za računalništvo. Doma je iz Križ, sošolec J. Pogačnika. Trideset let učil zgodovino v Postojni. K maši je hodil trepetaje v Križe. Ves v manjšinah Koroške in Primorske. Koščen, zgovoren, a z rakom. Prazdrava gorenjska katoliška snov.

Nedelja, 23. februarja

Stavka vlakov, po naju pride Igor, čez Trojane in Zagorje sva v dveh urah v snežni in sončni Loki.

Jovan R. iz Radovljice, brani Truhlarja pred očitkom manjkajočega gesla »greh« v *Leksikonu*, sicer nobenega glasu od drugod.

Na mizi iz knjižnice v Sevnici *Špijon* ge. Staričeve in *Nova revija*. V *Ognjišču* Chagall: »Ko sem poslušal branje *Svetega pisma*, se mi je zdelo, da strani dobivajo krila in letijo proti obljubljeni deželi.«

Ponedeljek, 24. februarja

Voda je skoraj zalila gank. V bleščečem dnevu do mostu: tam zasnujem nov *Credo*. Doma Stanetovo zaskrbljeno pismo, ker sem molčal.

Torek, 25. februarja

Čakal v gojzarjih Igorja, ko pa ga ni, prebral Ruth in Žalostinke iz Stare zaveze (za moj okus premalo metaforike). V časniku preberem: ZDA bodo napadle same, če Varnostni svet ne bo odobril posega. Nevarna velesilska odločnost.

Proti Radežu, čudovita Dobrava. Vinko sporoča, da je vesel intervjuja – bolj kot jaz. Igor, moleč skozi streho, kjer odstranjuje sneg, me raztrese, da namesto Stare zaveze začnem brati *Špijone*.

Sreda, 26. februarja

Z Zoro morava z vlakom ob 6.50, ker ne utegneva dobiti voznika, v Ljubljano. Od predavanja zaradi sluha komaj ujamem kaj. Zora gre k Helgi z zamudo, ker jo predavanje zanima, jaz pa s Stanetom k Mraku. Vmes ogled razstave o Zarjanih (Kidričevo pismo). Na postaji do vlaka v baru s Stanetom in Zoro. Še je možna intimnost v Ljubljani.

Četrtek, 27. februarja

Čudovito doživetje Tobitove knjige. Poskusil sem v gozd, če bi že naletel na kakšno marčnico, a moral nazaj zaradi blata.

Petek, 28. februarja

Po slabi noči *Credo* o Ušeničniku. Nisem si upal reči: »Prevelik ne, premajhen ne – za nas.« Berem Judito iz Stare zaveze: mešanje Boga z lažjo?

Sobota, 1. marca

Začel razmišljanje o liriki v *Svetem pismu*. Hranljiva in prisrčna pošiljka Iva Prijatelja iz Poljanske doline, ki želi mnenje o gradivu za roman, katero mi je poslal.

Pretresen kot vsakdo, ki je odprt poeziji, berem Visoko pesem, ki res nima para v svetovni ljubezenski literaturi.

V župnišču na sestanku zakonske skupine. V glavnem morava govoriti samo midva.

Nedelja, 2. marca

Trudno medlenje ob branju Staričeve. Po pustem polju v pusto pustno nedeljo. Danes je na vrsti Job.

Turčija odreče Ameriki ozemlje za napad na Irak.

Ujamejo enega od treh voditeljev Al Kaide.

Torek, 4. marca

Pretipkal predavanje. Na poti proti Žirovnici srečam domačina slikarja, ki gre iskat telohe. Priključil se mu je Korenov pes. Nazaj grede nosi šopek – v najlonki.

Nova pošiljka z Brda v Poljanski dolini. Ivo me zasipa z gradivom za roman *Ob babilonski reki*, kakor sem ga poimenoval.

Sreda, 5. marca

Poldrugo uro v cerkvi – pepelnična sreda. Doma ne najdem postnega brevirja. Bom bral *Sveto pismo*. – Ali naj bom brez vina samo ob sredah in petkih po Slomšku?

Začel sem Prvo Samuelovo knjigo. Po kosilu *exploit:* do psa pred Polano v eni uri dvajset in nazaj v istem času … Opojnost sonca in kožuhastih grivin. Kmet me povabi zaradi razdrapanega kolovoza v gnojni voz. Ob sestopu v klanec problem, ko mi obe nogi vzdrhtita: je bil pohod prehud?

Zvečer Jeremija in *Credo* o *Svetem pismu*.

Četrtek, 6. marca

Noge slabe. Izmučen *Credo* o *Svetem pismu*, kljub Zorinemu popravku. Zadnje vino. Jaro pride z mažo za Zoro in mene, čeprav sam v maže ne verjamem.

»Bo kaj iz tega?« vpraša svak.

»Boljša bi bila maža za potrpljenje.«

Na vrtu gospod Ivo skuri velik kup dračja iz ostriženih vej sadnega drevja. Zora zaskrbljeno hodi nadzirat ugašanje na koncu vrta.

Petek, 7. marca

Pismo Ivu Prijatelju.

Končno se oglaša Cecovini z dvema separatoma – Guido de Vescovo: *Una lettera, una poesia* ter *Sei poesie di Bobo Bazlen* ter kratkim pismom: »*Io valgo sempre meno, sto avviandomi alla cecità e quasi non esco piu di casa*.« Vabi k sodelovanju pri reviji *Resine*, poslati na naslov dr. Luigi Fengo, via Perosio 1/4, 16146 Genova.

Telefonira Tanja, da mora priti v Loko zaradi M. in že je tu žalost in skrb. Ljubi Maritainovi, ki ste toliko pretrpeli …

Proti Radečam, a ne pridem delj kot do ovinka pred velikim klancem.

Sobota, 8. marca

»Dan žena. Ničesar ti ne morem dati.«

»No, daj pet jurjev Tanji.«

Danes gre proti Radečam bolje, pridem do drugega odcepa navzgor proti Slapu. Ob 18h me Zora potegne v Prosvetni dom na literarni večer znanke, pesnice – inženirke iz Zagorja, in na koncert domačega pevskega zbora. Po prireditvi gre Zora še na drugo prireditev v Gasilskem domu čez cesto, jaz pa imam kulture dovolj in grem domov.

Neka Račičanka je rekla: »Je vaš mož res desničar?« No, za Račičane sem torej bolj politik kot pisec?

Branje slikarja in tudi obveščevalca Rapotca iz Avstralije, s katerim pripravlja Zora intervju, kako se je iz

Egipta pritihotapil v okupirano Jugoslavijo. Zora ga je nekoč že intervjuvala kar v gostilni na Repentabru, nastal je daljši pogovor za njeno knjigo intervjujev. V ilegali se je Rapotec v Zagrebu srečal tudi z nadškofom Stepincem ...

Nedelja, 9. marca

Župnik pri maši: »Pol časa bom bival v Loki«. Ploskanje. (Ima namreč tri župnije – Loko, Razbor, Širje-Zidani Most).

Pride Tanja, pri kosilu se nasmejemo, ko sproščeno pripoveduje o dogodkih na šoli. V razredu protestirajo, ko predlaga slovenske knjige za branje: »Kaj bom to rabil?« Ali ko dijak razburjen pristopi h katedru: »Če mi ne daste šestice, vam razbijem zobe.«

Kakšno življenjsko perspektivo si je razgrni Maritain: »Vse, kar bo, bo božja volja, torej dobro.«

Dragi Jacques, vse ne bo božja volja, ampak tudi božje dopuščanje …

V polju po kapelici obrnem na desno in srečam mežnarja s psico Romo, ponoči dela kot čuvaj skladišča že več kot 20 let. To je njegova redna služba.

Doma odgovor na pismo Matiji Potočniku na Gorenjsko na njegovo navdušeno pismo in pripombe k želji, češ da bi napisal roman o Jožetu Troštu, skladatelju in pevovodju iz njegovega kraja. Tako si ljudje predstavljajo pisanje literature.

Stane mi v pismu govori o študentu, ki je zaradi občudovanja Sovjetske zveze zapustil semenišče, kakor je bil zvedel od škofa Jenka. A potem si rečem: *misteri*! Kakor so misteriji tudi kakšne gnusobe Cerkve v zgodovini. Jacques, pomagaj …

Ponedeljek, 10. marca

Sedem sproščenih strani o Maritainu, s pretresljivim podoživetjem slovesa njegove svakinje Vere. Tu sem sredi vertikal: svetost na vse strani.

Vonj gozda na cesti proti Žirovnici: ljubezniva samota po listju. Pri mlinih srečam Ločana, ki je v Dachavu dajal jesti Rudiju Alifu od svojega skromnega kosila.

Torek, 11. marca

Tudi druga Samuelova knjiga je krvava: sami uboji. Kje si, božja nežnost?

Tone Kuntner telefonira zaradi Trubarjevine (v decembru bo literarni večer) in Geossa na središču Slovenije. Želi sestavek za april.

Trpeče zapisovanje Verine in Raissine smrti, skoraj z vozlom v grlu, ko da sem bil tam. Jacques, daj mi kakorkoli in kadarkoli spoznati, če je božja volja, da ste zdaj skupaj srečni.

Sreda, 12. marca

Študentska založba pošilja – seveda na namig avtorja – Ogrinovo delo *Od Levstika do Izidorja Cankarja*. Ko pripravim za Brecljevo poročilo o *Špijonih* Staričeve, se lotim tudi tega. Širok zajem, filozofska podlaga, katoliško stališče, širokosrčnost. – Toda Gradnik naj bi bil enakopraven Župančiču!

V megličast veter proti Savi. Odkrit nov planet. V Beogradu atentat na predsednika vlade Džindžića.

Vrsta dni spanja brez tablet, hvala Bogu. Na Floridi Amerikanci preizkusili desettonsko »mater vseh bomb.«

Sestre klarise poslale velikonočno voščilo s citatom iz Pisma Rimljanom, posebej spesnjeno štirikitično pesem sestre Katarine, večbarvno podobico iz njihove pomladno okrašene kapele in z omembo obeh njihovih samostanskih središč: Nazarje in Dolnice.

Zdaj imajo torej že dve samostanski družini v Sloveniji. Med klarisami je zdaj tudi Zorina prasestrična iz Selške doline, diplomirana matematičarka, teta najine krščenke Neže.

Četrtek, 13. marca

Svetopisemski David, klavec in ženskar, še enkrat misterij, pred katerim se uklonim kakor pred Evharistijo. Davidova veličina pa je menda v njegovem zaupanju v božje usmiljenje.

Gospod Ivo me pokliče na vrt, da pridem vsadit novo češnjo. Podržim jo, Boštanjko, na humusu, na katerega potem pade bela drobnjad gnoja. Nato nekaj korakov proti Račici v sončnih lesketih po dežju, ki delajo svet mlajši. Nazaj grede na mizi pod gankom zavoj regrata, steklenka črnega vina in pismo patra Zupana.

Še zmeraj starozavezni predor. Potem končal – pravzaprav zadnji del požrl – *Špijone*: delo brez stila, zagrizeno v dokumente, brez psihološke presoje, a ilustrativno za napoved kontrastnega sveta. Na koncu: *Udba*. Duhovno in kulturno gluha knjiga, a odprta resnici, kar je v tej polnemi Sloveniji pomembno dejanje ...

Petek, 14. marca

Pomirljiva epika Davida in Absaloma. S težavo skiciral stran nagovora na Geossu, o čemer mi je telefoniral neki Lajovic, predsednik heraldičnega društva Slovenije.

Po opoldanskem premoru po vetrovnem zraku na Dobravo in potem lepo branje o Maritainu pri Malih bratih v Toulousu.

Sobota, 15. marca

K maši skozi snežinke. Pismo Cecoviniju in Ogrinu (s pohvalo knjige o kritikih, a z rezervo do njegovega izenačevanja Gradnika z Župančičem).

Kmečko kosilo pri gospe Zdenki, nato do zapornic in nazaj čez polje. Žlahtnost normalnosti.

Nedelja, 16. marca

Krhek *Credo*, navdihnjen pri *Communiu* (Učlovečenje). Medel, mrzel dan, nekaj korakov do mlina. Korenov pes me gleda, a ne zalaja.

Tako lepo mi je, ko med mojim branjem Maritaina o ljubezni prideš pogledat v sobo.

Bush na Azorih na sestanku s politiki: »Jutri bo dan resnice za svet.« Kakšna domišljavost.

Ponedeljek, 17. marca

Zbudil sem se ob 2.30 in bral iz *Nove revije* Cummingsa: poezija komaj pretekle Amerike. Ena pesem me prevzame, a motijo me njegove tri žene, indiferenca do sveta, a ko se vrne iz Sovjetske zveze, poljubi »buržujsko« domovino.

Slika papeža, razdejan obraz, kakršnega še nisem videl. Bushu pa je vseeno.

Gospod Lajovic iz Litije pošilja primerke gobarskega glasila. Verjetno pozna mojo gobarsko strast.

V predpomladnem soncu do gozda, malo više kot zadnjič. A spat grem mračen, z Irakom v duši, ko da bi imel kaj z njim ...

Torek, 18. marca

Slab *Credo* za veliko noč, kar mi pokvari razpoloženje dneva. V polje grem v temi, v ihti in nestrpnosti, a z Marijinim cepinom v roki. Potolaži me šele branje dveh »teologov« v *Novi reviji*: Nikole Petrovića (*Bog pod risalnim žebljičkom*) in Mitje Peruša (*Bog – zavest – kvantni vakuum*). Tehnološki pristop brez srca in etosa, a enakopravno jemanje religije, realno gledanje na znanost. »Naš smisel je preseganje«, »izstrelitev v transcendenco«, a »vse je igra na nič.«

Iraški večer na TV. ZDA v svoji *hybris*. Bush: Sadam Husein mora v 48 urah iz države.

Sreda, 19. marca

Poslal svoj nagovor za Geoss. Opoldne: (Maritain pri Pavlu VI. leta 1965) med grozljivim pričakovanjem vojne. Gospa pove, da so začeli ob štirih bombardirati Bagdad. – Pri večerni maši župnika nadomešča pust mlad duhovnik.

Četrtek, 20. marca

Tranzistor v sobi. Govorček za materinski dan, potem ko se mi je Zora zasmilila s preobiljem zadolžitev (davki, vrt, knjiga itd.) Ne vem, če se mi je govorček zanjo posrečil, a sem jo vsaj odrešil nepotrebnega napora.

Sprehod na Dobravo, kjer je ploščad pred pokopališčem polna pogrebnih avtov.

Zvečer po TV diskusija o Iraku. Vojna ostaja ilegalna.

Petek, 21. marca

Koliko velja moj *Credo* o Jobu? Zora se ne izrazi, meni pa se zdi dober, rojen iz navdiha.

Na misel mi pride pravi izraz za Bartola: trivialna literatura.

Najavi se Vinko in pride pozno iz Dravelj.

Misel na Jezusa: vse v Njem in Zanj, v gotovosti, kljub nenehnim *peirasmoi*.

Napiševa na Jelkino željo priporočilo za Škrata na Ministrstvo.

Sobota, 22. marca

Vinko s predavanjem *Spoštovanje in Biti – eseji o naravi, človeku in kulturi*. Po mojem preširoka plovba …

V loški »srednji« sobi ob kavi o njegovem delu, o nemški kritiki Žižka, o ponižnosti pri intelektualcu. Na poti do gozdiča proti Žirovnici govoriva o Ameriki in Iraku, kritična do obeh strani.

Kosilo z račko in marčnicami pri Zdenki.

Nedelja, 23. marca

Po maši materinski dan. Otroci delijo svoja voščilca. Potem z Zoro v Trst. Tam med pošto pišeta Merkujeva iz Nemčije naklonjeno o mojem *Dnevniku*.

Ponedeljek, 24. marca

Pade mi v glavo začetek zapisa o Kocbeku in se precej zamudim ob njem. Sicer imam tedensko zalogo *Corrierov*, da se napasem groze v Iraku. TV pa se odpovem, ko vidim papeža, vsega iz same kože. Tudi on trpi s svetom.

Cvetka me pelje v Nabrežino na slikanje k ljubeznivi rentgenologinji, ki me slika tudi na boku zaradi občasnih bolečin.

Zvečer v Klubu na večeru igralcev Petjetovih. Kakšna normalnost iz umetnikovih ust. Prevzame me ta Kontrabas. Saj, tudi to je umetnost. Bog mi je s slabim sluhom vzel tudi ta užitek.

Janez Kajzer

Likvidacija Triglavske turistične železnice

V kavarni Union se dobiva z mojim gimnazijskim sošolcem Lovrencem, inženirjem kemije, po položaju direktorjem oddelka Kozmetika in čistilna sredstva v neki ustrezni trgovski verigi, ki kupcem streže z vsem, kar si je mogoče zamisliti. Nimava dnevnega reda, a je skoraj gotovo, da nama bo misel poromala v tiste davne dni. Komaj nama natakar postreže s kavo, že me Lovrenc s svojim večno zagonetnim, nekoliko izzivalnim nasmehom sprašuje:

– Si že kdaj slišal za *Trituržel*?

– Nisem, mu odgovarjam. Kaj pa to sploh je?

– Čakaj, a se spomniš najinega sošolca Rudija?

– Rudija? Rudija Rozmana? Ki je študiral kemijo tako kot ti?

– Ja, njega.

– Kako se ga ne bi spomnil! Nemiren, premeten fant. S tisoč različnimi interesi: tabornik, član debatnega krožka, urednik in pisec šolskega glasila, član šolskega mladinskega komiteja, organizator, živček, iz katerega so ob vsaki priložnosti brizgale nenavadne ideje; a precej povprečen dijak, morda celo podpovprečen; vse drugo ga je zanimalo bolj kot šolski predmeti; vpleten, kolikor se spomnim, v sleherno vragolijo; vsekakor moteč, vsaj po presoji naše razredničarke in tudi direktorja šole; vsekakor ustvarjalen, vsaj po moji zdajšnji presoji.

– No, saj veš, da je bil moj generalni? nadaljuje z vprašanji Lovrenc.

– Bil?

– Bil. Do pred kratkim. Torej ... Sprašujem te, ali si že slišal za *Trituržel*?

– Vprašal si me že. Nisem, seveda nisem. Kaj je s tem *Triturželom*?

*

Kadar Lovrenc začne takole skrivnostno, ima gotovo za bregom nekaj, s čimer bi me rad presenetil, če že ne šokiral. Me prav zanima, kaj se je zgodilo s sošolcem Rudijem oziroma z inž. Rudolfom Rozmanom, katerega ime sem pogosto srečeval v medijih in o katerem sem vedel, da je že zdavnaj prehodil vse vmesne stopničke tja gor do visokega sedeža generalnega direktorja.

Lovrenc mi zdaj, udobno zleknjen v kavarniškem fotelju, razlaga o svojem odnosu do najinega nekdanjega skupnega sošolca. Dolga leta, ko sta delala v istem podjetju, sta bili njuni delovni mesti približno enako veljavni, le da je Rudi že takoj spočetka vzpostavil do njega distanco in da je ob vsaki priložnosti razkazoval, kako ve nekaj več. Nekoč si je Lovrenc na delovnem sestanku drznil podvomiti o neki Rudijevi zamisli. Še danes misli, da je imel prav, Rudi pa, visok, ohol in gospodovalen, kot je vedno bil, mu je zakuhal hudiča in pol. Dosegel je celo, da so ga premestili v drug oddelek. In tisto zamisel je seveda uresničil. Nekaj časa sta kuhala zamero drug do drugega, sčasoma pa sta se delala, kot da sta na vse skupaj pozabila. Odnos med njima je bil strogo uraden, dejstvo, da sta nekoč sedela v isti šolski klopi, je pri Rudiju veljalo manj kot nič. Ko so se za njim končno zaprla mogočna vrata pisarne generalnega, pa ga tako in tako skoraj ni videl, razen na kakšnem sestanku razširjenega kolegija. Rudi je imel že od nekdaj veliko idej, ki so vzbujale pozornost. Zapiral je oddelke, jih združeval, ustanavljal nove. Svoje neštete zamisli je vsakokrat upravičeval s sledenjem trendom modernega gospodarstva v razvitih državah. Bil je prepričljiv, zanimiv govornik. Mnogi

so ga hvalili. Bolj kritični so med sabo, nikakor ne pred njim, in šepetaje, sploh ne na glas, opozarjali, da z njegovimi številkami ni vse najbolj v redu; ni vse tako uspešno, kot zatrjuje; marsikatera njegova preureditev da je posledično vplivala celo na padec dohodka.

– Potem pa se je zgodil *Triturželˮ*, se mi zmagoslavno zasmeje Lovrenc. – Ja, tudi *Triturželˮ* je Rudijeva zamisel. O tem se je v velikem podjetju že nekaj časa šepetalo, a se ni dosti vedelo, Rudi pa se je menda samo skrivnostno muzal, kadar si ga je le kdo drznil povprašati o tej skrivnostni zverini. Več kolegov, direktorjev posameznih oddelkov, ki jim je vsem poveljeval generalni direktor Rudi, je naposled staknilo glave in menilo, da morajo o zadevi izvedeti kaj več. In ker so nekako vedeli, da sta bila Lovrenc in zdaj mogočni Rudi nekoč vrstnika, sošolca, so prav Lovrenca nagnali v ogenj. Po njegovem zatrdilu je moral uporabiti kar nekaj psihologije in tudi zvijačnosti, da se je prek vseh tajnic uspel dokopati do Rudijeve pisarne, še posebej, ker sta navkljub nekdanjemu sošolstvu vzdrževala visoko medsebojno distanco.

Vse, kar je Lovrenc vedel o zadevi, je bilo to, da *Triturželˮ* ali na kratko *TTŽ* pomeni *Triglavsko turistično železnicoˮ*. Rudi pa je potem, ko je že nekoliko sestopil s svojega piedestala, nekdanjega sošolca Lovrenca in zdaj podrejenega poučil, da ni nikjer rečeno, da ne bi smeli videti kaj dalj od polic z maslom in zelenjavo, in tudi dalj od vseh teh drobnih zvijač, kako privabiti male kupce z boni, najrazličnejšimi popusti in drugimi navideznimi ugodnostmi, čeprav trgujejo z živili in gospodinjskimi potrebščinami in tudi z Lovrenčevo kozmetiko in čistili – ne, ni pozabil nanj. Seveda bodo še naprej stregli kupčevemu želodcu in njegovi gizdavosti in si prizadevali, da bi ga prepričali o nujni potrebnosti vseh *dobrot*, ki mu jih ponujajo, toda zakaj mu ne bi ponudili tudi kaj duhovnega, kar bi bilo povrhu visoko komercialno? Nekaj, kar bi preseglo obupno provincialno zatohlost vseh teh samopostrežniških ogromnjač. Tisto nekaj je po njegovem prav *TTŽ*, s katerim se, po lastnih besedah, ukvarja miselno že več kot desetletje. Gre torej za izletniška potovanja z gorsko železnico, je slednjič izdavil, na katerih bi popotnikom za drag denar razkazali osupljive lepote visokih gora, bolje rečeno: omogočili bi jim adrenalinska doživetja, ne da bi bil za to potreben kakršenkoli telesni napor in še celo ne nikakršno tveganje. Ideja mu je, mu je zaupal, vzniknila še v mladeniških letih, ko je rad zahajal v planine – saj se spomniš, Lovrenc, a ne? – in se preskusil celo s plezarijo, ne ravno s kakšnimi prvenstvenimi vzponi, vendar pa do te mere, da se mu je zadeva mogočno zasidrala v spomin in naposled dozorela v *veličasten* projekt. Ja, uporabil je izraz *veličasten*, hip zatem pa se je popravil: – No, ja, morda ne veličasten, vsekakor pa ne neumen.

Skratka, zamislil si je, da bi bila njegova železnica speljana tako rekoč po vseh Julijskih Alpah oziroma vsenaokrog Triglava. Izletniki naj bi se na vsej dolgi poti, ki bi trajala več ur, povspeli na tri tisoč metrov nadmorske višine. (Pojasnilo o tem, kako bi bilo to mogoče pri le 2863 metrov visokem Triglavu, sledi pozneje). Spotoma bi občudovali nedotaknjenost številnih alpskih dolin, od blizu bi se srečali z gorskimi pašniki in s planšarijami, vozili bi se mimo slapov, na primer mimo Peričnika v Vratih in mimo Govica nad Bohinjskim jezerom in mimo Savice v Bohinju. In seveda bi se peljali tudi mimo Triglavskih jezer. Švignili bi nekje blizu Triglavske severne stene in morda bi čisto od blizu opazovali njene naskakovalce. Kaj vse bi lahko videli na tem prečudovitem popotovanju: zagotovo kozoroge pa svizce, gamse, ki bi se podili tik mimo njih, da bi kamenje letelo v okna vagonov, pa planinske zajce in kavke ali pa divjega petelina! Železnica bi imela svoja postajališča, po možnosti blizu planinskih koč, tako da bi lahko izletniki stopili v sredo divje narave, tako rekoč v trenutku bi bili iz svojih zatohlih urbanih okolij prestavljeni v kristalno čist zrak, v prvinskost davnih dni.

Zatem ga je Rudi, nekoliko obotavljaje sicer, povabil v nekdanjo konferenčno sobo, ki jo zdaj varujejo masivna protivlomna vrata. Tja je menda spustil le redko koga. Žarometi, ki jih je vključil, so obsijali ogromno bleščečo maketo Julijcev, vključno z najbližjim zaledjem – z Bohinjem, Bledom, Vrati in s Trento, po Lovrenčevi oceni je merila maketa kakih deset krat pet, šest metrov; izredno natančno izdelana, opremljena z vsemi geografskimi imeni. Šele ko si ugledal tisto maketo, si se zavedel izredne reliefne razgibanosti tega gorskega masiva. Hip zatem je Rudi pritisnil na gumb in iz ene od dolin je odpeljal vlak *TTŽ-ja*, neznaten spričo naravnih razsežnosti. Rudi je poudaril, da velikost vlakca ni v naravnem sorazmerju z razsežnostjo obdajajoče narave; če bi bila, ga sploh ne bi opazili, zato se je odločil za stokratno povečavo. Omenil mu je, da je vožnja gorskega vlaka prikazana tudi na številnih računalniških simulacijah, a se je kljub temu odločil za postavitev makete, ki mu ponuja možnosti novih tehničnih in vsebinskih rešitev.

Seznanil ga je z nekaterimi tehničnimi posebnostmi *TTŽ*-ja. Če si Lovrenc misli, da bodo gorski železnici utirali pot le po zložnejših terenih, se hudo moti. Dosežki današnje tehnike omogočajo čisto nekaj drugega. Vlakec bo sestavljen iz majhnih, skoraj kvadratnih vagonov. Vsak vagon bo napolnilo kakih petdeset izletnikov, celotna kompozicija bo imela deset vagonov, torej petsto popotnikov hkrati. To je tudi najvišje število, še primerno za ne prevelika postajališča in razgledišča, za postrežbo itd. Vlakovna kompozicija bi bila izjemno prilagodljiva. Lahko bi vozila tako kot klasičen vlak, razumljivo bi velike strmine in grebene premagovala s predori, druge pa z viadukti; predori že po svoji naravi razumljivo ne bi bili moteči, viadukte pa bi postavili le na krajih, kamor običajni planinci nimajo dostopa. Največje strmine (ali višine) pa bi vlak premagal z dvižnimi predori, kar pomeni, da bi se vagoni zložili drug nad drugega in zdrseli v višino tako, kot zdrsi dvigalo. S sodobno elektroniko je mogoče vse, o čemer nekoč še sanjati niso upali. Seveda je bilo treba upoštevati izjemne temperaturne razlike, saj bi v zimskih razmerah železnica obratovala tudi pri minus štiridesetih stopinjah Celzija pa v ledu in snegu pa v nevihtah, toči in na razžarjenem soncu. Morda bi železnica vsaj za nekaj hipov zapeljala tudi v Triglavsko brezno in – morda – bi vsaj za trenutek zdrsela tudi po dnu enega od triglavskih jezer ali pa pod slapom na primer. Si Lovrenc sploh predstavlja, kakšno doživetje bi bilo to?

Ne smemo pozabiti, da *Triturželnima* nobenih klasičnih tirov, ki bi trajno kazili triglavsko pogorje, je poučeval Rudi. Po pogorju, toda veliko po predorih, se vije le skoraj nevidna kovinska podloga, podlaga za zračno blazino, na kateri pluje vlakec. Nobenega šuma, nobenih železniških naprav, tisto malo nujne elektronske opreme, brez katere pač ne gre, bo očem skrito v skalovju. Tako neslišna bo vsa zadeva, da bo divjad – svizci, orli, srnjad, kozorogi itd. – stopala ali poletavala tik poleg drsečega vlaka, ne da bi jo karkoli vznemirilo. Le posebna statična elektrika, ki se bo, povsem nenevarna, vzpostavila v okolici vlaka, ji bo preprečila bližnje srečanje z njim. Najbolj glasnemu ekologu bo zaprlo sapo, ko se bo lahko prepričal o vsem tem.

Ko sta se spet usedla, mu je Rudi ob drugem konjaku razložil finančno konstrukcijo. Začel je z drugega konca, s prihodkom. Vozovnica za takšno, v svetovnem pogledu unikatno vožnjo, naj bi stala 299 evrov. (Ni ravno malo, toda: za otroke in upokojence 20 odstotkov popusta, za vse udeležence nagradna igra z vabljivo glavno nagrado, npr. avtomobilom višje kategorije ali s sanjskim izletom na polinezijske otoke). Petsto popotnikov bi torej prineslo, če odštejemo popuste, vsaj 140.000 evrov. Z eno samo vožnjo! Železnica bi obratovala podnevi in ponoči (nekoliko redkeje), v vseh letnih časih (pozimi redkejši odhodi). V povprečju bi vlak odpeljal vsako uro podnevi in morda na vsake tri ure ponoči (Ponoči? Zvezdno nebo! Gluha tišina! Ej!!!). Drugo k drugemu

vsaj petnajst voženj na dan, torej okroglo 5500 voženj na leto, kar znese 770 milijonov evrov na leto (upoštevajoč vse vrste popustov). No, nekaj bi morali odriniti za davke, nekaj za vzdrževanje, pa za plače in za odplačevanje investicije, toda ostalo bi še neznansko denarja. Zdajšnji promet podjetja, ki ni ravno zanemarljiv, je v primerjavi s to vsoto prava revščina.

A denar ni vse. Ali sploh kdo pomisli, kakšen moralno-patriotični kapital bi pomenil *TTŽ*! To bi bila največja turistična znamenitost vseh časov, ne samo v Sloveniji ali v Evropi, ampak na svetu. Vsak Slovenec bi občutil kot svojo življenjsko dolžnost, da vsaj enkrat v življenju popotuje s *TTŽ-jem*. Potencialni udeleženci gorskih popotovanj bi bili seveda tudi državljani sosednjih držav: Italijani, Avstrijci, Hrvatje, Madžari, seveda pa tudi sosedje sosedov. Lahko štejemo, da bi se hotel s *TTŽ-jem* popeljati vsak drugi Evropejec. Toda saj je jasno, da bodo v trumah prihajali tudi Japonci in Kitajci in Rusi in seveda Američani. In jasno je tudi, da je vozovnica le osnovni vir prihodka. Vsi ti izletniki se bodo na postajališčih okrepčali, tako na vlaku kot zunaj njega jim bodo na voljo vabljivi slovenski spominki in tudi izdelki. *TTŽ* bo temeljna priložnost za promocijo slovenskega gospodarstva pa tudi politike, zgodovine in navsezadnje še kulture. A si Lovrenc predstavlja, kako bo ime Slovenije, ki ga danes še zamenjujejo s Slovaško, čez noč postalo prepoznavno celo v zadnjem kotičku sveta? Slovenske pisatelje na primer, ki jih danes doma tiskajo v nakladah po petsto izvodov, bodo v številnih prevodih tiskali v sto tisočih. To pa bo le en sam droben učinek *TTŽ-ja*. – Pa se raje vrnimo na tla, je povabil Rudi: slovenska potica, prekmurski bograč, štajerski želodec, briška vina, laško pivo, idrijske čipke – vse bo šlo za med. Seveda pa bo treba poprej kaj storiti za promocijo samega *TTŽ-ja*.

Po kratkem premolku mu je Rudi alias inž. Rudolf Rozman, v katerem je Lovrenc komaj še slutil nekdanjega oholega vrstnika in še manj zdajšnjega zapetega in vzvišenega generalnega direktorja podjetja, skoraj v nekakšni zamaknjenosti odigral vrhunec vožnje s *TTŽ-jem*.

– V tako imenovanem dvižnem jašku pod samim vrhom Triglava, mu je vzneseno razlagal, – bi se vagoni, zloženi drug na drugega, počasi dvignili na vrh Triglava, torej na nadmorsko višino 2864 metrov. Tedaj bi se na vrhu gore neslišno razprlo skalovje in skozi nastalo odprtino bi začel drseti kvišku jekleni sestavljivi dvižni jašek, visok natančno 136 metrov, kar ustreza nebotičniku s približno 45 nadstropji (ljubljanski jih ima na primer le dvanajst). Ta v resnici veličastna jeklena kompozicija, za katero so že narejeni vsi statični in drugi izračuni, bi se na svoji končni nadmorski višini, na natančno 3000 metrih (!) razprla kot nageljnov cvet, ki je simbol slovenstva. Skozi odprtino te ploščadi bi se končno, kot zobna krema iz tube, iztisnil vlakec in vseh petsto izletnikov bi se razkropilo po obsežni ploščadi. Od tam bi se ponujal neznanski pogled na vso Slovenijo in na sosednje države in nad ploščadjo bi se tako rekoč razpiralo vesolje. Ker pa vsega le ne bi bilo mogoče videti in ker je v takšnih višinah pogosto slabo vreme in zato tudi slaba vidljivost, bi v ograji ploščadi tičali veliki zasloni. S pritiskom na gumb bi vzniknili iz ograje in z vnovičnim pritiskom bi lahko izletniki v smeri, v katero bi se zazrli, ugledali na zaslonih kakšno znamenitost iz lastne domovine. Če bi se zazrli v vzhodno smer, bi lahko Bolgari in Turki in Ukrajinci ugledali Črno morje, zatem Kaspijsko morje, zatem himalajske vrhove in daleč naprej japonske otoke in še naprej polinezijske otoke in še naprej gore Peruja, toda slednje bi bilo morda pametneje pogledati z nasprotne, zahodne strani, kajti Zemlja je le okrogla. Tam na tisti ploščadi bi bilo seveda mogoče žigosati razglednice, od tam bi lahko telefonirali svojcem in prijateljem, tam bi se lahko slikali posamič in v skupinah, tam bi se lahko podpisali v vpisno knjigo. Doživetje za doživetjem! Generalni direktor Rudi se je raznežil kot otrok.

Seveda bi bilo poskrbljeno tudi za varnost, saj v tistih višinah pogosto brijejo močni vetrovi. Izletniki bi imeli v tem primeru na voljo varnostne pasove, tako kot v avtomobilu. Če bi jih močan veter kakorkoli poskušal odpihniti, bi jih zadržala visoka ograja na robu razprtega cveta. In če bi bilo vreme nadvse neugodno, na primer z močnimi padavinami, bi izza ograje vzniknila ogromna prozorna kupolasta streha.

In če smo že tam – na velikem razprtem nageljnovem cvetu – a si Lovrenc predstavlja otvoritveno vožnjo? Tam na ploščadi je na otvoritveni dan, ki mu prisluhnejo mediji vsega sveta, zbran cvet države: v ospredju stojita predsednik(ca) in premier(ka), oba z rdečim nageljnom v gumbnici, ob njiju stojijo predsedniki sosednjih dežel: Avstrije, Italije, Madžarske in Hrvaške. Če dobro napnejo oči, lahko tako rekoč na lastne oči uzrejo svoje prestolnice. Ob njih je še kakšen predsednik, na primer Francije ali Velike Britanije ali Združenih držav Amerike. Za njimi se stiskajo veleposlaniki in generalni konzuli neštetih držav. Tamkaj so razvrščeni vsi domači ministri in predsedniki strank in slovenski evropski poslanci, njim nasproti stoji v vsem razkošju obrednih oblačil zbor slovenskih škofov s slovenskim kardinalom na čelu, za vso to najpomembnejšo množico se skrivajo še drugi slovenski odličniki, predstavniki znanosti, športa, gospodarstva, najrazličnejših umetnosti, stisnjen ob ograjo ploščadi zre v vso to mogočnost tudi predsednik slovenskega pisateljskega društva, kdor že bo tisti dan grel pisateljski prestol. Pihalna godba igra *Zdravljico*, govori, pozdravi, rokovanja ... vse to snema izbrana armada televizijskih in filmskih snemalcev in z visoke ploščadi posnetki sproti drvijo v vse smeri sveta in se selijo na male in velike zaslone, na internet, na naslovnice tisočerih časopisov ... Tisti hip ves svet diha s povzdignjenim vrhom Triglava, prizor se bo za zmeraj zapisal v spomin, nikoli več se ga ne bo znebilo, dihalo in živelo se bo z njim.

Toda povrnimo se za trenutek k samemu mogočnemu stolpu. Aljažev stolp s svojima ubogima dvema metroma ob njem ni videti niti tako velik kot ubogo žitno zrno. Zato pa je stolp podnevi in ponoči (osvetljen!) mogoče videti tako rekoč iz kateregakoli delca države in iz sosednjih dežela. Morda s svojo visokostjo in elegantno vitkostjo učinkuje nenaravno, preveč tehnično. Toda tudi v času največjega navala izletnikov bo stolp viden samo dvajset minut v eni uri, v preostalih štiridesetih minutah bo vrh Triglava brez stolpa, takšen, kot je bil vedno, stolp pa bo čemel skrit v vrhu mogočne gore. Že to dejstvo bo zavezalo jezik vsakemu preglasnemu ekologu. Treba je poudariti: vse bo potekalo brez slehernega ropota. Velika cvetna ploščad se bo zložila, kot se zvečer zapre cvet sleherne rože: tiho in mirno in se razume brez kakršnegakoli škripanja. Stolp bo spolzel v svoje skalno domovanje povsem neslišno, kot žlička, ki jo zasadimo v kozarec stepene smetane. Vrhnji pokrov dvigalnega jaška bo oblepljen s skalami, tako da ne bo skažen niti en sam centimeter vrha.

*

Lovrenc je na tej točki svoje pripovedovanje prekinil in se mi poskušal opravičiti. Zatrdil mi je, da mi je o vsem pripovedoval morda preveč vznesено, a je v resnici le skušal povzeti pripovedovanje avtorja projekta *TTŽ-ja*, ki se je med svojo razlago nenavadno sprostil, bolje rečeno do konca razvnel. Drugič pa mi mora priznati, da ga je navkljub njegovi racionalni naravi in kritični distanci do avtorja zamisel prevzela. Še malo si ni mislil, da jo je Rudi dognal do tolikšnih podrobnosti. Zalotil se je pri izračunavanju njenih ekonomskih učinkov, a se ni predolgo zadržal pri tem. Seveda drži, da so vabljivi. Vendar mi mora povedati, da je med Rudijevo očarljivo razlago povsem skopnelo vprašanje o stroških te veličastne zamisli, ki se mu je zastavljalo poprej. Pozneje, ko je Lovrenc razmislil o vsem tem, ga je vznemirilo tudi morebitno vprašanje burnega odziva okoljevarstvenikov. Če bi takšno železnico načrtovali v drugi polovici

XIX. stoletja, z zobatimi kolesi, z neznanskim ropotom in hrumom, z oblaki pare iz dimnika lokomotive itd., bi vsi ploskali, ampak takrat se še niso zavedali vrednot okolja. Zdaj bi seveda od vznemirjenosti in razburjenja in od pretirane strokovne zaskrbljenosti skočili na vrh Triglava. Pa tudi to vprašanje raje prepušča komu drugemu.

Lovrenc je kolegom direktorjem oddelkov, ki so ga poslali poizvedovat k Rudiju, podrobno poročal o tem, kar je videl in slišal in jim zatrdil, kako verjame v Rudijevo nadarjenost, naj so njegove zamisli še tako drzne in nenavadne. Rudi je od nekdaj izkazoval smisel za velikopotezne, tvegane podvige. Rekel pa jim je, da se on, Lovrenc, ne spušča v presojo o dejanskih ekonomskih in drugih učinkih nameravanega podjetja.

– No, in ... posledice? sem vprašal Lovrenca.

Iz aktovke je izvlekel list papirja in ga potisnil predme, češ tole bo najboljše pojasnilo.

Mislim, da je najpametneje, če vsebino tistega lista preprosto prepišem:

– dosedanji neposredni stroški za *TTŽ*: izdelava makete: 82.533 evrov, izdelava računalniških simulacij: 12.658 evrov; konzultacija z geološkim inštitutom, vključno s preverjanjem na terenu: 23.637 evrov; akontacija hamburškemu strojnemu inštitutu za razvijanje zamisli sestavljivega gorskega vlaka: 192.000 evrov;

– namera o prodaji mariborske podružnice podjetja; namera o prodaji treh zazidljivih zemljišč v skupni izmeri 34.687 kvadratnih metrov;

– njegovi pogovori v Hamburgu, Stuttgartu in Bernu o hipotekarnih posojilih v približni višini 20 milijonov evrov;

– predlagati mu takojšen odstop, najbolje iz zdravstvenih razlogov, vedno se najde kakšen zdravstven razlog, ni ga človeka, ki bi bil brez tovrstnih težav; opozoriti ga, da gre mogoče res zanje: preutrujenost; v tem primeru mu bodo izplačali še osebni dohodek za poldrugo leto, za kolikor se glasi pogodba; če se bo odločil za pokoj, mu bodo plačali prispevke za manjkajočih 16 mesecev; dobil bo še posebno nagrado, kakršna mu gre po pogodbi: 100.000 evrov; ohranil bo svoj sloves, pazili bomo, da zadeva ne prodre do medijev;

– če bi imel pomisleke glede zdravstvenih razlogov, mu previdno omeniti (ugotovljeno) diagnozo panične motnje, kot mimogrede navesti dve njeni značilnosti: evforijo in depresijo; če bi še vztrajal, mu omeniti njegove redne obiske v psihiatrični posvetovalnici;

– če se nikakor ne bi strinjal: takojšen disciplinski postopek in posledično krivdni odpust brez kakršnihkoli plačil; zahteva po povrnitvi dosedanjih stroškov, s katerimi lastniki niso bili seznanjeni in jih niso odobrili.

*

Ko sem prebral, mi je Lovrenc pojasnil: – To je ad hoc zapisnik kolegija direktorjev. Glede na to, da sva bila z Rudijem sošolca, sem se do neke mere izločil iz postopka; pa tudi glede na to, da sva bila kdaj v sporu. Celoten postopek je elegantno opravil kolega inž. Hubert Hrast.

– In?

– Sprva sploh ni razumel. Spraševal je, od kod Hrastu številke. Skušal je ugovarjati, češ da gre za usodno nerazumevanje veličine projekta. Po pol ure se je strinjal z odstopom iz zdravstvenih razlogov. Razumljivo je sprejel vse bonitete. Zdaj je že en mesec upokojen. Nisem ga več videl, slišal pa sem, da je bil nekaj dni hospitaliziran.

– Kdo pa je zdaj generalni?

– Se razume, da inž. Hubert Hrast.

*

Triglavska turistična železnica – kaj bi dal, da bi se lahko popeljal z njo in se z nadmorske višine 3000 metrov zazrl vse tja do Mount Everesta in na drugi strani do Niagarskih slapov! Nočem razmišljati o ekonomski ali kakršni koli drugi upravičenosti ali neupravičenosti projekta. Ubogi Rudi! Kar si je zamislil, je bilo seveda odštekano, a sijajno. Čisto po njegovo: od nekdaj je segal po oblakih.

Vrnitev domov

Friedrich Hölderlin

Iz prevajalčeve delavnice

Nemški pesnik in prevajalec Jonann Christian Friedrich Höderlin (1770–1843), prijatelj filozofov Hegla in Schellinga ter pesnika Schillerja, je študiral teologijo, vendar se je preživljal kot domači učitelj. Uveljavil se je predvsem kot pesnik, napisal pa tudi roman v pismih *Hiperion* in dramo *Empedoklova smrt*, ki pa je ni dokončal.
V svoji poeziji je zagledan v antične ideale, v življenje, ki ga zagotavlja sožitje z naravo, stvarstvom, v tem išče upanje v rešitev človeštva.

I

V Alpah še svetla je noč in razprte doline
brezno zakriva oblak, radostno pesem pojoč.

Veter z gora zračni tok strmoglavlja s šaljivim hrumenjem,
strmo poblisne navzdol žarek skoz veje dreves.

Kaos, počasi hiteč, se razliva v veselem spopadu;
mlad na pogled, pa krepak, boj, ki ga ljubi, slavi;

spodaj pod skalami vre in udarja ob večne pregrade,
saj si v bakhantsko prostost kvišku skoz jutro želi.

Leto se tamkaj brez konca razrašča, ko sveti trenutki,
ure in dnevi vrste v drzno premešan se red.

Orel, viharnik, pa čas razpoznava in zgoraj med hribi
v zraku svobodno lebdeč s silnih višav kliče dan.

Tudi vasica sedaj že bedi, neustrašno varuje
vznožje mogočnih vrhov, v daljo upira pogled.

Stari studenci se v slutnji rastí kakor bliski
jadrno spuščajo k tlom, para pa moči zemljó.

Vsenaokoli odmev se glasi in bogate darove
dan in noč s polno rokó daje nam veliki stroj.

II

Vendar še v tihem spokoju blestijo srebrne višave,
v rožnatih vrtnic nadih sneg se je v gorah odel.

Tam nad nebesno lučjo pa domuje visoko nad stvarstvom
v blaženi čistosti Bog. V miru samotnem motri

svete svetlobe pramene, veselje žari mu z obličja,
eter prenaša na svet, moč, ki življenje deli;

radost ljudem da doseči, ko meri vseh mer gospoduje;
milostno prizanesljiv vsakomur dih uravna.

Srečo po mestih in hišah pravično Gospod razporeja,
dež, da nam polje rodi, temne oblake in vas,

sape prijazne, pošilja in vas, mile pomladi;
z nežno, počasno dlanjo žalostnega uteši.

Stvarnik nam čase obnavlja in srca negibna poživlja,
da se postarana čud svežim občutjem predà;

spodaj deluje, v globinah, odpira, svetlobo prinaša;
kjer mu je ljubo in prav, spet se življenje začne.

Kot nekdaj cvête lepota in duh se povrne, ostrejši,
znova bo krila razpel mirni, veseli pogum.

III

Marsikaj sem mu govoril: največkrat je namreč, kar misli,
ali, kar poje poet, angelov stvar in Boga;

za domovino obilo sem molil, zato da nas ne bi
duh iznenada zatel, prej ko prosili bi zanj.

Molil sem tudi za vas, ki v skrbeh v domovini živite
in vam z nasmeškom Gospod begavce vrača domov.

Vendar, rojaki! Za vas me je zibala voda jezerska;
mirno sedel je veslač, plovbo je hvalil vesel.

Ko nad gladino se piš razigrani je v jadra uprl,
nas je do mesta prignal, v kraj, ki se v cvetju blešči.

Hitro pripluli smo tja; izpod senčnatih alpskih pobočij
ladjo je vodil krmar v miren in varen pristan.

Topel je jezera breg in prijazne zelene doline
križajo svetle poti; zrak mi v očeh migota.

V vrsti stojijo vrtovi, poganjki sijoči brstijo,
ptičev neštetih ščebet vabi popotnika v gaj.

Vse na pogled je dobrotno in tudi pozdrav mimobežen
je kot prijateljski dar, bližnji mi vsak je obraz.

IV

Prav je tako! Na domačih si tleh, v svoji rojstni deželi,
tisto, kar iščeš, je tu, blizu, naproti ti gre.

Glej, res ne čaka zaman te ob stolpu nad šumnim valovjem,
vate strmi kakor sin; vzdevke ljubeče pojoč

daje popotniku Lindau, to mesto, ki srečo prinaša!
Vrata domačih planjav, vhod gostoljubno odprt,

v dalje nas vabi, v tujino, na pot, prebogato z obeti,
v svet, ki je čudežev poln: tja do božanskih divjin

zgoraj ob Renu, med smreke; od tam vriskajoča dolina
vodi skoz hribe navzgor z drzno speljano potjo,

ki nas čez svetlo gorovje pripelje do Coma na Laškem -
ali navzdol, kot gre dan, proti širjavi morjà.

Mene pa mnogo bolj tvoja dver mika, o vhod posvečeni!
Rad bi domov, kjer poznam s cvetjem posute poti.

Tam bi odšel na deželo in v Neckarja lepe doline,
v gozdno tihoto želim, v sveto zelenje dreves,

tja, kjer se družijo hrasti in bukve in breze spokojne,
kjer me v gorah neki kraj v voljnem jetništvu drži.

V

Tamkaj me bodo sprejeli. Ti pa, mesta glas materinski,
ganeš me prav do srca, stara spoznanja budiš!

In tudi vi ste še tu, vi najljubši! Žareča kot sonce
radost vam sveti v očeh, morda svetlejša kot kdaj.

Staro živi še, zori in uspeva; kdor namreč tam ljubi,
kdor tam preživlja svoj čas, vselej je trden in zvest.

Ampak najboljše, zaklad, ki pod mavrice lokom leži, pod
svetim obokom miru, čaka starost in mladost.

Blazne so moje besede, in to od veselja, preljubi!
Ko bomo skupaj odšli preko roječih poljan

tja pod cvetoča drevesa in v praznikov vrvež pomladnih,
več bomo rekli o tem, star obudimo si up.

Marsikaj mi razodel je naš Oče in dolgo sem molčal,
nisem govoril o njem. Odmikajoči se čas

on nam v višavah poživlja, mogočni Gospod nad gorami,
daje darove z nebes, lepši, svetlejši nam spev

v srcu budi in številne duhove dobrotne pošilja.
Angeli léta, nikar, ne omahujte, in vi,

VI

pridite, varuhi, angeli dóma! Po žilah življenja
Božje naj toči se v svet, radost enaka za vse!

Žlahtnost! Mladost! Nič od tegà, kar v človeku je dobro,
naj ne prebije na dan ure brez sreče znanilk,

tudi veselje ob snidenju mi, ki ljubezen nas veže,
si posvetímo sedaj, kakor priložnosti gre.

Recite, koga lahko imenujem, ko jed blagoslavljam?
V miru, ko dan se konča, kaj naj v zahvalo povem?

Njemu naj dajem ime? Saj ne ljubi stvari neprimernih
Bog; za predstavo o njem v nas ni veselja dovolj.

Večkrat obmolknemo, ker nam besed primanjkuje za sveto.
Srca udarjajo prav, govor zastaja ljudem?

Strun spev vendar posoja vsem uram posebne glasove,
v radost je nebu morda s toni, ki blizu so mu.

Naj bo na mestu, pripravljen, ker tudi skrb se že bliža
sredi veselih reči; naglo naj jo pomiri.

Takšne skrbi mora v duši nositi in tudi, če noče,
mnogokrat pevec samo, drugih stvari mu ni mar.

Poslovenil **Matej Venier**

Franc Cerar

Mati, domovina, Bog

V zadnji knjigi Ivana Cankarja, Podobe iz sanj, *beremo znamenite tri besede, ki jih je izrekel, ko je na vrata potrkala Smrt in ga vprašala: Povej, za kaj si živel. Pravi, da mu je iz globočine srca najprej planila beseda: Mati. Potem je zaklical: Domovina. Končno se mu je v bolesti razklalo srce; dalo je še slednje, kar je imelo: Bog.*
Tako je Cankar v svoji odločilni uri javno izpovedal, katere so bile tri največje ali najdragocenejše vrednote, ki so ga vodile skozi življenje in mu hranile dušo. Ko mineva 95 let od njegove smrti, imamo priložnost, da se ob navedenih treh vrednotah nekoliko ustavimo in se vprašamo o njihovem pomenu za nas? In to po vrsti: Kaj o teh treh vrednotah pravi Cankar, kaj pravi Bog in kaj pravi vsakdo od nas.

I. Mati

1 Mati v Cankarjevih očeh

Ivan Cankar v svojih spisih pogosto omenja svojo mater, največkrat in najlepše pa v knjigi *Moje življenje*. Opisuje jo kot svetnico in mučenico. Svetnico, ker je močno verovala in brezmejno zaupala v Boga, mučenico, ker je ob možu, ki je bil vdan alkoholu, rodila in vzgojila osem otrok. Komu nista znani zgodbici o dateljnih in o skodelici kave? Nekoliko dlje pa se pomudimo pri odstavku, v katerem pripoveduje: *»Žena je devetkrat močnejša od moža, mati pa devetkrat devetdesetkrat. Če bi bil rekel svoji materi, da mi naj za ped odmakne Ljubljanski vrh, ker preveč tišči na Močilnik, bi ga bila najbrž res odmaknila. Bog daje materam čudne uganke. Na primer: Kako bi se pripravilo kosilo za osmero ljudi, če ni groša v hiši in če ne da štacunar niti soli na upanje? Kosilo je na mizi. Skrivnostno gre življenje dalje od dne do dne in se ne ustavi. Strma in grapava je pot, težek je voz, na vozu sede otroci, osmero jih je, jedo in pijejo, smejejo se in kričijo, mati je vprežena, če bi se odpočila, če bi stopala prepočasi, bi jo švrknilo prek sključenih pleč: Hej, potegni! Tam kje pod visokim klancem omahne in umrje. In še umreti jo je sram, zdi se ji, da je storila krivico tistim, ki so živeli od njenega življenja.« To pripoved je treba dopolniti z dejstvom, da so vsi otroci te matere odrasli in da sta dva od njih dosegla visoko izobrazbo.*

2 Mati v očeh Svetega pisma

Kako nekaj velikega je materinstvo v Božjih očeh, potrjuje dejstvo, da je sam učlovečeni Božji Sin hotel biti rojen in vzgajan od človeške matere. Vsem nam je v četrti Božji zapovedi naročeno, da moramo mater spoštovati nič manj kot očeta. Izaija opisuje, kako globoko je Stvarnik materinstvo vtisnil v žensko srce: »Ali pozabi žena svojega otročiča in se ne usmili otroka svojega telesa?« (19,15). Na drugem mestu: »Kakor mati tolaži svojega otroka vas bom jaz tolažil« (66,13). Ne smemo pa pozabiti Kristusovega opomina, da so vezi, ki človeka vežejo z njim, nad vezmi, ki ga vežejo z rodno materjo: »Kdo je moja mati, kdo so moji bratje? Kdor izpolni voljo mojega Očeta, ki je v nebesih, ta mi je brat in sestra in mati« (Mt 13,48).

V krščanstvu je dobilo materinstvo tudi duhovni pomen. Ker je Marija Jezusova mati, jo imamo za mater v duhovnem pomenu vsi, ki v Kristusa verujemo. Ker je Cerkev Kristusovo skrivnostno telo, imenujemo Marijo tudi Mater Cerkve. O duhovnem materinstvu lahko govorimo tudi takrat, ko se ženska, ki nima svojih otrok, z ljubeznijo posveti skrbi za otroke, bolne, osamljene, trpeče, ostarele in podobne, ki potrebujejo tujo pomoč.

3 Mati v naših očeh

Dr. Anton Trstenjak v svoji knjigi *Med ljudmi* pripoveduje, kako ga je kot otroka nekdo vprašal: Koga

imaš rajši, očeta ali mamo? Prizna, da ga je vprašanje spravilo v zadrego. Najprej zato, ker je nekako vsiljevalo odgovor, da ima enega rajši kot drugega. In če je to res, kateri od staršev je tisti, ki ga ima bolj rad. Pravi, da je odgovoril: Oba imam rajši. In doda, da mu je bil ta odgovor všeč takrat in pozneje. V družini, kjer so odnosi med starši in otroki naravni in urejeni, se imajo vsi radi. Če obstaja razlika, ta ni med bolj ali manj rad, marveč med tako ali drugače rad. Mame nimamo bolj radi kot očeta, pač pa jo imamo drugače radi kot očeta. In obratno. Radi ju imamo zato, ker nam oba, a vsak na svoj, njemu lasten način, izkazujeta starševsko ljubezen. Mama bolj nežno in čustveno, oče bolj moško in razumsko. Eno in drugo otroci potrebujejo, ker jih obe vodita k zreli odraslosti.

Da je materina ljubezen do otroka nežna, je razumljivo, saj sta od spočetja naprej med seboj najtesneje telesno in čustveno povezana. Otrok takšno ljubezen potrebuje, saj je brez nje nemočen, in le ob njej more prav razvijati svoje umske in telesne sposobnosti ter se, ko odraste, vključiti v obstoječe odnose v okolju. Kako globoka zna ostati povezanost med materjo in otrokom tudi takrat, ko otrok postane velik, pove ljudska modrost v znani zgodbi o tašči, ki ni prenašala zetove mame. Zapovedala mu je: Ne bo miru v hiši, dokler mi ne prineseš na krožniku srca svoje matere. Zet se je dal pregovoriti, umoril je svojo mater, ji izrezal srce in hitel z njim v roki k tašči. Spotaknil se je in padel, srce pa se je skotalilo po travi. Tedaj je slišal materino zaskrbljeno vprašanje: Sinko, ali si se hudo potolkel?

V isti knjigi dr. Trstenjak polaga materam na srce, naj se ljubezenskemu nagnjenju do otrok ne prepuščajo čez razumno mero, ker se lahko zgodi, da bo v tem primeru otrok razvajen, kar bo zdravemu razvoju njegove osebnosti bolj škodovalo kot koristilo.

Kratko se še vrnem k Cankarju. Pisatelj Miško Kranjec je nekje zapisal o svoji materi, da ni bila prav nič podobna Cankarjevi. Komaj kaj svetniškega ali mučeniškega je opazil na njej. Bila je običajna, trezna in pametna kmečka ženska. Kateremu teh dveh naj damo prav? Obema, vsakemu po svoje. Miško je poudaril, kar je videl v materinstvu vsakdanjega, Ivan pa, kar je videl v njem presežnega.

II. Domovina

1 Domovina v Cankarjevih očeh

Znan je odlomek iz *Kurenta*: *»O domovina, ko te je Bog ustvaril, te je blagoslovil z obema rokama in rekel: »Tod bodo živeli veseli ljudje.« Skopo je meril lepoto, ki jo je trosil po zemlji od izhoda do zahoda /…/ Nazadnje mu je ostalo polno prgišče lepote; razsul jo je na vse štiri strani, od štajerskih goric do strme tržaške obale ter od Triglava do Gorjancev /…/ Kakor je rekel, tako se je zgodilo: Božja setev je pognala kal, zrasla so nebesa pod Triglavom. Oko, ki jih gleda, obstrmi pred tem čudom božjim, srce vztrepeče od same sladkosti /…/ Iz zemlje zveni kakor velikonočno pritrkavanje in zvezde pojo, kadar se na svoji svetli poti ustavijo ter zro na čudežno deželo pod seboj.«*

K temu sto let staremu izlivu ljubezni do domovine lahko prilijemo novejšega, izraženega v pesmi: Slovenija, od kod lepote tvoje ...

2 Domovina v Božjih očeh

Neposredno nam Bog glede odnosa do domovine ni ničesar razodel ali zapovedal. Na posreden način pa je ta odnos vključen v četrti Božji zapovedi. Obenem s starši smo dolžni kot Božji dar sprejeti in spoštovati vse, kar je s starši povezano. Sem spada tudi domovina, z njo pa država in njena oblast. Od tod izhaja dolžnost izpolnjevanja državljanskih obveznosti, kot so plačevanje davkov, obramba in še kaj, ter pravica posluževati se ugodnosti, kot so možnost volitev, uporaba izobraževalnih, prometnih in drugih sredstev, namenjenih javnosti. Tu nam pride prav Jezusov nasvet: Dajte Bogu, kar je božjega, cesarju, kar je cesarjevega.

3 Domovina v naših očeh

Domovina nam pomeni dvoje. Najprej ozemlje ali deželo, po kateri se razprostira. Nato pa ljudi ali prebivalce, ki na tem ozemlju živijo, govorijo enak jezik in se imajo za pripadnike istega naroda. Strinjamo se s Cankarjem, da je Bog Slovencem podaril čudovito lepo deželo, ki jo je imenoval raj pod Triglavom. Ni pa se uresničila njegova prerokba, da bodo tod živeli veseli ljudje. Tod živijo mnogi sprti, skregani in med seboj celo sovražno razpoloženi ljudje, kar jih dela vse prej kot vesele. Kje se je zalomilo? Deloma je tako zato, ker mladina v letih po osamosvojitvi ni bila deležna vzgoje, ki poudarja ljubezen do domovine kot vrednoto. Manjka ji občutek narodne pripadnosti in zavest, da nam bo dobro samo, če bomo drug drugega spoštovali in skupno želeli ustvariti kaj dobrega. Naj se uresniči pevčeva molitev: Bog, blagoslovi Slovenijo (Kuntner).

III. Bog

1 Cankarjev Bog

Cankar je bil veren, a na sebi lasten način. Njegova vera ni bila zunanja, cerkvena, klerikalna. Ni hodil k maši, k spovedi, k obhajilu, vsaj redno ne. Toliko bolj pa je bila njegova vera v Boga osebna, globoko za-

sidrana v srcu. Takšno je prejel kot otrok v družini in ohranil vse življenje. Boga v spisih pogosto omenja, a vedno spoštljivo, nikdar žaljivo. Spomnimo se pravkar prebranega slavospeva o domovini. Njegov bratranec, umetnostni zgodovinar Izidor Cankar, ki ga je dobro poznal, piše o njem: »Ivan Cankar na svoji življenjski in umetniški poti vse več govori o neumrljivem hrepenenju, o vstajenju, o poveličanju, o Bogu. Nespametno bi bilo misliti, da se pri tem zgolj lahkomiselno igra z odgovorom na ta zadnja vprašanja človeškega bitja. To so dejanski rezultati njegovega osebnega čustvovanja in umovanja /…/ Pozitiven del miselnega in čustvenega sestava, kakršnega predstavlja historični Ivan Cankar izza leta 1909, je vera v Boga in v posmrtno življenje« (Vladimir Truhlar: *Doživljanje absolutnega v slovenskem leposlovju, 1977,* str. 87). Da se Izidor ne moti, potrjuje zadnja od treh besed, ki jih je Ivan izrekel, ko je zrl smrti v oči: *Končno se mu je v bolesti razklalo srce; dalo je še slednje, kar je imelo: Bog*.

2 Razodeti Bog

Človek nosi globoko v srcu slutnjo o Bogu, a ta slutnja je zelo nejasna. Zato mu je prišel sam Bog naproti s svojim razodetjem, v katerega verujemo/jo kristjani. Izbral si je Abrahamovo potomstvo kot svoje ljudstvo in po njem polagoma odkrival sebe in svoje načrte s človeštvom. Vrhunec tega razodetja je bil dosežen v Jezusu Kristusu, učlovečenem Božjem Sinu, drugi osebi Svete Trojice. Oznanil nam je evangelij, s trpljenjem, smrtjo in vstajenjem nas je odrešil grehov in nam obljubil po smrti večno življenje. Ustanovil je Cerkev, v kateri na skrivnosten način živi, nas vodi in posvečuje. Vse te resnice so zajete v Svetem pismu in v cerkvenih dokumentih, kar je vsakomur dostopno.

3 Bog v naših očeh

Pogosto je slišati besede, ki jih je Dostojevski položil v usta enemu od svojih literarnih junakov: Če ni Boga, je vse dovoljeno. Verjetno je hotel pisatelj s tem povedati: Če ni Boga, ni nikogar, ki bi imel nad človekom nadzor in oblast ter bi mu bil človek za svoja dejanja odgovoren. Torej je človek svoboden, nikomur za nič odgovoren, storiti sme vse, kar se mu vzljubi. Humanisti se s to razlago le deloma strinjajo, saj pravijo, da v človeku samem obstaja čut, ki mu govori, kaj je prav in kaj ni. Kaj pa pravi razlaga, ki je obstoju Boga naklonjena? Spet nekaj, kar je pogosto slišati: Kjer je Bog na prvem mestu, tam so vse stvari na pravem mestu. Pravo mesto dobi človek kot Božja podoba. Pravo mesto dobijo odnosi med ljudmi, pravo mesto dobijo osnovne človekove vrednote: resnica, pravica, poštenost, zvestoba, življenje, odgovornost, ljubezen … Pravo mesto dobi tudi stvarstvo in človekovo ravnanje z njim. Vsi odnosi so urejeni. Pa ne zato, ker ima Bog nad njimi oblast, marveč zato, ker je to zanje najbolje.

Če je kateri narod v Evropi potreben voditeljev, ki bi bili pripravljeni umirjeno in trezno presoditi, kaj je treba storiti v zapletenih okoliščinah, v katere smo zabredli, je to slovenski. Vrednote, ki so mu skozi stoletja omogočale obstanek in razvoj, so ogrožene. Tudi te tri, ki jih je tik pred smrtjo izpovedal eden največjih sinov našega naroda in o njih razmišljamo. Zapostavljeno in ogroženo je materinstvo, saj naša javnost posveča več pozornosti dvema, ki hočeta živeti skupaj, čeprav sta istega spola, kot pa družini z očetom in materjo, ki jo ima človeštvo iz davnine za nekaj svetega. Kje je tu mesto za materinstvo, za otroka? Kje je tu čut odgovornosti, da prihodnjemu rodu izročimo vrednote, ki smo jih od predhodnega prejeli? Ogrožena je domovina, saj nam nikakor ne uspe stopiti skupaj in se dogovoriti, kako v teh viharnih časih naprej. Ogrožena je vera v Boga. Vsakdo jo sme napadati. Če se sesuje vera, se porušijo temelji, na katerih sloni življenje, ki je vredno človeka.

Začel sem s Cankarjem in končal bom z njim. V meditaciji o skrivnostni kamrici pravi, da ima vsak človek in vsak narod v hiši svojega življenja posebno kamrico, v katero je skrbno spravil, kar je bil kdaj pridobil dragocenega, spravil vse, kar je bil kdaj najgloblje doživel. V to kamrico stopi ob usodni uri … da se vrne iz nje očiščen in utrjen, poln zaupanja v sebe, v dan in v večnost … Tako Cankar. Če kdaj, je danes čas, da poroma vsakdo izmed nas Slovencev v to kamrico. Da v njej doživimo očiščenje in se vrnemo iz nje drugačni, pomirjeni in složni. Polni spoštovanja drug do drugega, polni hvaležnosti do matere, ki nam je dala življenje, polni ljubezni do domovine, katere sinovi in hčere smo, polni vere v Boga, Stvarnika in Odrešenika. Potem smemo upati, da bo Bog ponovno blagoslovil našo deželo, spet bo postala raj pod Triglavom, spet bodo tod živeli veseli ljudje.

Jurij Dobravec

Osrediščiti naravo in osmisliti naravovarstvo

1 Uvod

Narava prežema celotno življenje človeštva, če to hočemo ali ne, če se tega zavedamo ali ne. Varovati naravo v najširšem pomenu zato pomeni preživetje človeka kot vrste, ki je od nje bivanjsko popolnoma odvisna. Človek ne more ubežati dejstvu, da je naravo smiselno in potrebno varovati.

Človek se skozi vso zgodovino civilizacij zaveda odvisnosti od narave. Spoznanja o miselnem razvoju človeške vrste, ki ga slutimo v ljudskih običajih, pravljicah in mnogih religioznih pojavih, kažejo, da mu ogrožajoči naravni pojavi po eni strani zbujajo strah, po drugi pa drugačnost ostale narave poraja radovednost. Strah je hkrati s strahospoštovanjem spodbujal željo po obvladovanju narave. A v sedanjem zapletenem odnosu med družbo in naravo, ki smo ga poimenovali okoljska kriza, vse bolj spoznavamo, da želja po obvladovanju narave ni uresničljiva v zamišljeni obliki. Vse bolj je jasno, da princip nadvlade človeka ne daje učinkovitih rešitev. Znanje bo treba uporabiti na druge načine, predvsem bo treba za usklajevanje odnosa med človekom in naravo vključiti, ali če hočemo, ponovno vključiti še druge človekove sposobnosti, predvsem intuicijo, občudovanje in človekovo sposobnost osmišljanja.

Naravovarstvo je relativno mlada dejavnost, ki obravnava široko področje odnosov med človekom in ostalo naravo. Izhodišče za delo so analize človekovih vplivov in analize reakcij, ki jih zaradi teh vplivov v naravi opažamo. Cilj in poslanstvo naravovarstva je usmerjanje človeka k dejanjem, ki v naravi omogočajo trajne in dinamično usklajene odnose.

2 Problem neskladnega delovanja naravoslovja, naravovarstvene etike in upravnega naravovarstva

Od 70. let preteklega stoletja se v povezavi z dejavnostjo naravovarstva pričnejo oblikovati tri usmeritve: naravoslovna, upravna in etična. Naravoslovje nam daje odgovor na vprašanje, *kaj* varujemo, uprava se ukvarja z vprašanjem, *kako* varujemo, etika v najširšem smislu nam odgovarja, *zakaj* ali *čemu* varujemo. Kljub manjšim notranjim nasprotjem znotraj vsake od usmeritev je težnja vsake k specifičnemu odgovoru jasno razvidna. Vsaka usmeritev ima svoje metode dela: naravoslovje pretežno empirične, uprava operativno-politične, etika pa se trudi razširiti že stoletja razvijajočo se humano etiko.

Med tremi usmeritvami se raznosmernost vse bolj povečuje. Odnos naravoslovja in etike do uprave je izrazito sterilen, naravoslovje se na področje etike nikakor se spušča, etične razprave kažejo šibkost osnovnega znanja o naravi, uprava ni sposobna pretvoriti naravoslovnih podatkov v kakovostno naravovarstveno informacijo, etiko pa v naglici »gašenja požarov« prepušča akademskim razpravam.[1] Običajnim državljanom, ki naravo jasno dojemamo kot neko celovitost, to povzroča zmedo in v praktičnem življenju vse večje težave.

Družba na področju naravovarstva postaja neučinkovita, ker na vsa vprašanja, kaj, kako in čemu, ne odgovarja povezano oziroma, ker na vprašanja *kaj* dobivamo odgovore na *kako*, na vprašanja *čemu* odgovore na *kaj*, na vprašanja *kako* pa odgovore na *čemu*.

3 Kratek pregled razvoja posameznih vej naravovarstva

Za začetek zavedanja problemov odnosa med človekom in naravo lahko štejemo evropsko renesanso. Takrat se znanost začne razvijati v različne discipline. Le nekoliko kasneje se posamezni filozofi že analitično spopadajo z odnosom[2] človeka do narave, torej ne več samo s človekom in ne več samo z naravo. Kot oblikovana ideja naravovarstvo obstaja šele dobro stoletje,[3] formalno pa kot samostojna dejavnost le nekaj desetletij.[4]

1 V Sloveniji se je pred nekaj leti oblikovala Okoljska akademska mreža, ki ima v mislih »iniciativo za uvedbo novega interdisciplinarnega raziskovalnega področja za okolje, ki bi nedvomno spodbudil nastajanje interdisciplinarnih raziskovalnih projektov in skupin najprej v Sloveniji, potem pa bi lahko preko interdisciplinarnih projektov prihajalo do povezovanja še s tovrstnimi skupinami v EU« (Lukšič, Plut, 2008). Bežen pregled pisnih rezultatov gibanja kaže, da so sicer v Mrežo vključeni znanstveniki in strokovnjaki z različnih področij, tudi filozofi in bazični naravoslovci, vendar večina razprave teče na področjih antropocentričnih aktualno-družbenih in tehnoloških rešitev, ki imajo na naravo kot tako kvečjemu posredno pozitiven vpliv (prim. Lukšič, Plut, 2008).

2 Na primer Immanuel Kant (2005, str. 428–44) odnos med človekom in naravo opredeljuje kot odnos med osebo in stvarjo. Pri tem je oseba cilj sama na sebi, stvar pa je lahko zgolj sredstvo za dosego cilja vsake osebe.

3 Zakonodaja se začne vzpostavljati v drugi polovici 19. stoletja (npr. *Wild Birds Protection Act*leta 1869 v Veliki Britaniji), intenzivno po evroameriškem svetu pa na prelomu 19. v 20. stoletje. Pretežno gre za deklarativne predpise s šibko ali brez izvršne moči.

4 Pred II. svetovno vojno je bila dejavnost pretežno omejena na prostovoljne organizacije, klube in društva, ki so sicer spodbudili nastanek zakonodaje. V ZDA je Aldo Leopold leta 1925 postal prvi poklicni naravovarstvenik (Mertig, 2007) v okviru Gozdne uprave

3.1 Radovednost in človekove potrebe kot iniciacija naravovarstva

Zgodovina ideje naravovarstva zahodnega tipa se v bistvu začne z razvojem meščanstva.[5] Presežek materialnih dobrin je, predvsem na podlagi kolonialnega izkoriščanja tretjega sveta, omogočil širok razvoj družbenih dejavnosti. Umetnost in kultura, ki sta bili do tedaj omejeni na ozke kroge posvetnih in cerkvenih oblasti, sta postali splošna značilnost in vrednota precej obsežnejšega višjega sloja meščanske družbe. Meščanom je najprej postala vrednota tako imenovana kultivirana narava, kot so drevoredi, zelenice in javni mestni parki. Vsako mesto, ki je kaj dalo na svoj ugled, je poskrbelo za botanični in živalski vrt. Estetika je stala pred vsebino in lastno funkcijo. Prvobitna narava je ohranjala status oddaljene in nevarne divjine, ki meščanu predstavlja nič več kot morebiten vir dobrin. Distanca meščanov do narave se je povečevala, razkorak med prvobitno naravo in tistim delom človeštva, ki je pisal zgodovino, je naraščal. Le posamezniki, ki so pogosto veljali za ekscentrike, so v naravi spoznavali njeno estetsko in lastno funkcionalno vrednost ter opozarjali na njen nenadomestljiv pomen za človeka.

Podeželje do narave ni vzpostavilo izrazito diaforičnega odnosa. Kar se tiče varovanja narave, to ni bilo niti potrebno, ker so bili ljudje z naravo ves čas neposredno bivanjsko povezani, niti mogoče, saj jih je odvisnost prisilila v nepre-

stano delo za preživetje. To pa ne pomeni, da niso imeli enakovredne vloge pri razvoju naravovarstva kot dejavnosti. Ozaveščeni meščani so namreč iskali neposreden stik z naravo, pri čemer so si izdatno pomagali z bistrostjo posameznikov na podeželju, ki so naravne pojave svojih domačih krajev morali poznati zaradi vsakodnevnih življenjskih potreb pri poljedelstvu, živinoreji, rudarstvu, lovu in drugih dejavnostih. Značilen primer sodelovanja meščanstva in podeželja v alpskem svetu je gorsko vodništvo. Naravoslovci ali ljubitelji gora iz mest so za spoznavanje in občudovanje vedno najemali domače ljudi – ki so območje seveda že prej odlično poznali.[6] Za marsikatero živalsko ali rastlinsko vrsto ali marsikateri pojav, ki ga danes kot znanstveno odkritje pripisujemo določenemu naravoslovcu, bi verjetno lahko ugotovili, da je bilo podeželskim ljudem že prej znano iz povsem vsakdanjega življenja.

V sinergiji pristnega znanja domačinov in spoznanj naturalistov, torej ljudi, ki so imeli stik z naravo, so se ideje naravoslovja in naravovarstva širile v prevladujočo družbeno zavest in počasi je narava dobivala svoje mesto kot vrednota. Miselnost se je kasneje instrumentalizirala v pravne sisteme, v začetku predvsem kot varovanje naravnih lepot: cvetja, izjemnih živalskih vrst ali krajine, tako imenovanih naravnih spomenikov ali naravne dediščine.[7]

Slovensko naravovarstvo je se razvijalo vzporedno z razvojem družbe in prav podobno kot drugod po zahodnem svetu. Prvim sledovom v drugi polovici 19. stoletja sta sledila romantična doba prvih desetletij 20. stoletja in naravovarstveni racionalizem ter institucionalnost po II. svetovni vojni.

3.2 Strah ni gonilo naravovarstva, ampak gonilo varovanja človeka pred naravo

Kot smo omenili v uvodu, se mnogim zdi, da je strah[8] eno od glavnih gonil naravovarstva. Predvsem strah

ZDA. V Evropi se je poklic pojavil kasneje, v 60. letih, prva državna agencija na Švedskem pa leta 1967 (Boström, 2007). V Sloveniji se je Anton Šivic z naravovarstvom v okviru gozdarskih ustanov ukvarjal že vse od leta 1919. Formalno je stopil v službo varstva narave šele 1947. Kot pomočnik ravnatelja Prirodoslovnega muzeja je bil zadolžen za usklajevanje dejavnosti varovanja narave med Gozdno upravo, Prirodoslovnim muzejem in takrat na novo ustanovljenim Zavodom za varstvo in znanstveno proučevanje kulturnih spomenikov in prirodnih znamenitosti – Zavod za spomeniško varstvo SRS (Piskernik, 1965). Leta 1955 je bila na tem zavodu kot honorarna referentka za varstvo narave nameščena Angela Piskernik (Wraber, 1969), nekaj let kasneje (1963) pa kot prvi redno zaposleni naravovarstvenik v Sloveniji Stane Peterlin.

5 V Evropi vodilno vlogo lahko pripišemo akademskim znanstvenikom in predvsem filozofom anglosaškega in nemškega sveta. Nemški idealist Friedrich Schelling (1775–1854) je v svojih delih poglobljeno razpravljal o filozofiji narave (*Ideen zu einer Philosophie der Natur*, 1797; *Von der Weltseele*, 1798; *Erster Entwurf eines Systems der Naturphilosophie*, 1799). Holizem dojemanja narave in človekove notranjosti je izrazito prisoten pri Goetheju, ki ga sicer pretežno poznamo kot pesnika. V nemško govorečem območju, ki je iz zgodovinskih razlogov vplivalo tudi na naše kraje, velja omeniti glasbenika in pesnika Ernsta Rudolfa, ki je že v drugi polovici 19. stoletja opozarjal na pomen celovitosti ohranjanja narave in botanika Huga von Conwentza, ki naravovarstvene vsebine že konkretizira. Leta 1906 je Conwentz postal prvi ravnatelj državne službe za nego naravnih spomenikov (Skoberne, 2011). Francoski in sploh južnoevropski filozofi, ki jih zavezuje kartezijanska tradicija in prevladujoče katoliščvo, se z vsebinami odnosa med človekom in naravo ukvarjajo manj (Ferry, 1998, str. 21–27).
V ZDA so meščanske ideje močneje vezane na posamezne karizmatične osebnosti. Na primer Henry David Thoreau (1817–1862), delno pod vplivom Ralpha Walda Emersona (1903–1982), je s svojim delom *Walden – Life in the Woods* (1854) in načinom življenja spodbudil razmišljanje o sonaravnem življenju. Kasneje ga je posnemal John Muir (1838–1914), ki je leta 1892 ustanovil združenje Sierra Club 1892, ki še danes velja za najmočnejšo ameriško naravovarstveno organizacijo (Mertig, 2007).

6 Na primer zdravnik in naravoslovec B. Haquet se je leta 1777 s pomočjo domačih pastirjev iz Bohinja vzpel na Mali Triglav, botanik A. Scopoli pa 1758 na Storžič. Prim.: J. Kugy, 1979, *Pet stoletij Triglava* ali E. Lovšin, 1961, *Gorski vodniki v Julijskih Alpah*.

7 Na primer prva zakonodaja v Veliki Britaniji leta 1869 *Zakon o varstvu morskih ptičev* (*The Sea Birds Preservation Act*) in *Zakon o varstvu prostoživečih ptičev* (*Wild Birds Protection Act*). V ZDA je 1890 zvezni kongres na pobudo Johna Muira izločil oziroma zakupil 4100 km^2 območja Yosemite v Kaliforniji in leta 1872 je kot »javni park in sprostitveni prostor v blagor človeku« nastal prvi narodni park na svetu, Yellowstone. Na območju Slovenije je znan prvi predpis iz leta 1870 (*Postava o varstvu ptičev za poljedelstvo koristnih za deželo Kranjsko*), bolj znana pa sta leta 1898 uveljavljena *Zakon za Vojvodino Kranjsko o varstvu planike in kraljeve rože* in *Zakon za Vojvodino Štajersko o varstvu planike* (Berginc s sod., 2007). Ti in podobni predpisi po zahodnem svetu so imeli zelo malo ali nič neposredne izvršilne moči.

8 Hans Jonas (1984) v svojem obsežnem delu *O načelu odgovornosti* v drugem poglavju celo razmišlja, da bi strah, za katerega so ljudje zelo dovzetni (ker je *malus*), uporabili kot orodje za varstvo narave. Jonas pri tem ne misli na strah kot čustvo, ampak govori o duhovnem strahu. Nekoliko kasneje na podoben način govori o previdnosti v smislu: Ker je več možnih scenarijev uničenja narave veliko število, je po logiki teh lahko veliko število tudi za človeka neugodnih. Zato je za človeka koristno, da je previden do te mere, da v primeru katastrofe ne izgubi vsega, hkrati pa se vsakodnevno ne obremenjuje preveč s temi vsebinami.

pred nesrečo, škodo ali boleznijo. V človekovi zavesti se je izoblikovalo gledanje, da nas narava kaznuje z dogodki, ki jih doživljamo kot katastrofe. Na bolezen ali smrt, na primer, kot dokaj običajna naravna pojava, gledamo kot na kruto neusmiljenost narave.

Strah pred naravnimi pojavi, ki se jim ne more izogniti, pri človeku namreč povzroča vsaj dva preventivna odziva: odpor ali prilagoditev. Po eni strani se torej naravi z vsemi sredstvi upira. Med sebe in naravo postavlja različna tehnična varovalna sredstva, ki so večinoma povezana z znanostjo, meritvami, normativi. Na primer načrtovanje izkoriščanja naravnih virov v gozdarstvu ali ribištvu, kemična zdravila proti bakterijam, protipoplavne zajezitve in regulacija vodotokov, biokemijski nadzor škodljivcev v kmetijstvu in podobno. Po drugi strani skuša človek v svojem strahu naravne procese razumeti in se jim na primeren način prilagoditi ali izogniti. Metode so večinoma manj invazivne, na primer sistemi vremenskih ali potresnih opazovalnic, vzdržno kolobarjenje poljščin ali gozdov, recikliranje odpadnih produktov, nenazadnje zdravo osebno življenje.

Pri teh človekovih odzivih na strah ne moremo govoriti o varovanju narave pred človekovimi vplivi, ampak gre za dejavnost varovanja človeka pred naravo. Pri tem se tehnika vsaj na dolgi rok rada izkaže za neučinkovito, saj jo človek izumi šele na podlagi preteklega dogodka – dogodki v naravi pa se stalno spreminjajo. Nenehno prilagajanje ali umikanje ima prav tako svoje meje, predvsem meje ugodja, kar človeštvo zaenkrat rešuje s kompromisi.

4 Razpravljanje

Kljub deklariranemu napredku dejavnosti naravovarstva v zadnjih desetletjih preteklega stoletja se v praksi kaže neupešnost predvsem na globalni ravni, kjer se soočamo z raznolikostjo in neuskladljivostjo pravnih redov posameznih držav, in pa na lokalni ravni, kjer se brez izjeme zapleta z neposrednimi deležniki na terenu. Najmanj težav je zaznati na ravni regij, držav ali zvez držav, kjer je zakonodaja s področja naravovarstva običajno hitro usklajena in v nekaterih primerih praktično soglasno sprejeta.[9] Vendar se tudi v teh primerih pokaže, da gre zgolj za zaznavanje soglasja in ne za dejansko soglasje. Težave odnosa med naravo in človekom namreč ostajajo ter običajno prav hitro ponovno vzniknejo, pogosto v še hujši obliki.

Reševanje neuspešnosti neke dejavnosti ni mogoče v okviru metod, ki so neuspešnost povzročile. V naslednjih poglavjih bomo z razpravo osvetlili problem, ki smo ga nakazali na začetku in s tem skušali spodbuditi naravoslovje, da bo odgovarjalo na vprašanje *kaj*, upravo, da bo odgovarjala na vprašanje *kako,* in etiko, da bo naslavljala vzroke in razloge. To ne pomeni, da bi imeli naravoslovci prepoved etične razprave, niti ne, da se upravni strokovnjaki ne bi smeli ukvarjati z naravo kot tako, in sploh ne, da filozofi ne bi smeli stopati na travnik naravoslovcev. Ravno nasprotno. Gre namreč za vprašanje glede vprašanj in ne za vprašanje glede pristojnosti. Sprašujemo se lahko vsi in le kakovostna vprašanja bodo lahko vodila do kakovostnih odgovorov. Pozoren bralec ali bralka bo v razpravljanju ugotovila, da so sicer trdilni stavki v bistvu večinoma vprašanja. Nenazadnje, mar niso prav vprašanja bistveno globlji in pristnejši izraz človekovega spoštovanja, tudi do narave?

4.1 O naravoslovju za naravovarstvo

Naravoslovje, predvsem znanosti, ki se ukvarjajo z živimi bitji, so v prvi polovici prejšnjega stoletja doživele silovit preobrat. Zaradi vse bolj prevladujočega spoznanja, da je narava enostavno preobsežna, da bi ji človek kadarkoli prišel do konca, in da so vsi naravni procesi dejansko relativni, so znanstveniki dotedanje izključno ukvarjanje z dejstvi, opaženimi v naravi, zamenjali z novimi pristopi: modeliranjem in statistiko. Na mesto spopada dejstev so v naravoslovje stopili spopadi teorij.

Vsakodnevna življenjska praksa in aplikativne znanosti so vseeno zahtevale oprijemljiva dejstva. Na primer upravno naravovarstvo je prav v tem obdobju preseglo romantične začetke in začelo iskati argumente, ki bi s številkami eksaktno opredeljevali določen problem. Zdelo se je, da bodo davkoplačevalci in politiki številke bolje razumeli in podprli kot zdihovanje ob čudovitih fotografijah naravne dediščine. Seznami in razpredelnice ter iz njih izhajajoči kazalniki so upravi postali osnova za delovanje. Dodatno je k preglednosti podatkov prispeval razvoj digitalne obdelave in prikaza podatkov, s katerim smo lahko na enostaven način in z uniformiranimi metodami lepo pokazali stanje v naravi. Naravoslovje je tedaj upravi upravičeno reklo: »Dali smo vam vse, kar obstaja.« Stavek je seveda resničen, saj v znanosti obstaja vse, kar obstaja znotraj znanosti. V praktičnem življenju pa obstaja še mnogo reči, ki znanosti še niso znane ali jih znanost še ni obravnavala. Mnogi pregledi številčnosti oziroma pogostnosti vrst organizmov so bili strogo omejeni na določeno območje,[10] v

9 Iz zadnjega obdobja je na Slovenskem znan nov *Zakon o Triglavskem narodnem parku*, ki ga je Državni zbor RS leta 2010 sprejel soglasno, vsebine pa so podprle tudi lokalne skupnosti. Kljub formalnemu soglasju so spremljajoči javni dogodki, izjave stroke in vplivnih oseb v smislu »z zakonom sicer ni nihče zadovoljen, je pa to najboljše, kar je trenutno mogoče,« nakazovali na težave pri izvrševanju in učinkovitosti na vseh ravneh. Po treh letih uveljavitve zakona je mogoče ugotoviti mnoga neskladja med sprejetim in dejanskim, kar kaže, da politična volja, če je bila resnična, ni dolgo zdržala.

10 Znan je primer problema varovanih vrst organizmov po sistemu Natura 2000 iz časa največje širitve Evropske unije leta 2004. Sistem naj bi v geografskem smislu enovito obravnaval celotno območje EU. Mnoge živalske in rastlinske vrste, ki so na Zahodu dejansko redke (EUR15, pred 2004), so ob vključitvni površin novih držav (EUR25, po 2004) postale povprečno zelo pogoste. Po biogeografski logiki bi jih morali izključiti iz sistema Natura 2000, vendar je prevladalo mnenje, da ostanejo varovane. Relativno nespretni pogajalci držav, ki so se takrat pridružile EU, so s tem svojim državam povzročili marsikatero težavo, saj so zdaj po prav-

mnogih posameznih razpravah so bila opazna subjektivna nagibanja k določeni skupini živih bitij ali določenemu območju,[11] nekateri seznami so bili preprosto preobsežni in kot argument neuporabni. Subjektivnost se je posebej kazala pri vrednotenju, kjer so redkost in ogroženost posameznih skupin ocenjevali specialisti za tisto skupino organizmov, to specialno vrednotenje pa je potem kar ostalo v celovitem varovanju narave.[12] Pri tem so nastala nesorazmerja, saj so nekatere skupine živih bitij, tudi obsežne in v ekosistemu izjemno pomembne, s katerimi se ukvarja malo znanstvenikov, ostale neobdelane.

Izkazalo se je, da je prostorskih in vsebinskih *belih lis* pravzaprav izjemno veliko in da je naravoslovje v svojih dognanjih zelo omejeno. Upravno naravovarstvo je razočaranje nad znanostjo skušalo zakriti pod moč avtoritete empirične znanosti in zvenečih imen posameznikov, pomanjkljive podatke je začelo upravičeno ignorirati. Zaradi nezmožnosti interpretacije je žal hkrati zanemarilo tudi kakovost, ki v obstoječih podatkih vsekakor obstaja. Argumenti so tako začeli padati. Podatki, ki so prvotno veliko obetali, so postajali sami sebi namen. Države so vse manj podpirale zbiranje podatkov o naravi, tovrstni oddelki na javnih univerzah so se začeli občutno kadrovsko zmanjševati, obširni programi kartiranja živega sveta iz devetdesetih let v ZDA in EU so ostali na pol poti, Evropski javni denarni skladi, namenjeni varovanju narave pa v nekaterih programih projektnih sredstev uporabo sredstev za bazične raziskave[13] uvrščajo med neupravičene izdatke.

Naslednji razlog razpada kakovostne podatkovne podpore, ki jo lahko nudijo rezultati raziskav s področja naravoslovja, so napačne in celo nasprotujoče si interpretacije podatkov.[14] Povsem jasno je, da so surovi podatki skoraj vedno razumljivi le ožjemu krogu strokovnjakov. Zato splošna javnost potrebuje določeno razlago, pri čemer se vsi udeleženci zavedamo, da gre pri razlagi za nujno poenostavljanje. Vendar smo v naravoslovju napravili še korak naprej. Bistvena je namreč postala komunikacija, vsebina pa sekundarna, pri čemer se vse bolj pogosto zgodi, da ne komuniciramo le z nepreverjenimi podatki, ampak kar z nepreverljivimi. Namesto spopada dejstev smo dobili spopade interpretacij. Razlog za nasprotujoče interpretacije torej niso podatki ali informacije kot take, ampak oblika komunikacije, v mnogih primerih celo spretnost, eminentnost ali popularnost komunikatorja. To, da svetovno znani politiki ali univerzitetni profesorji jedrske fizike razlagajo svoje poglede na življenjske procese v živih bitjih, seveda ni nič narobe. Narobe pa je, da o živih bitjih govorijo z avtoriteto javne osebe ali jedrskega fizika in da to izpostavljajo. Ker izpadejo kot nekakšni spreobrnjenci, se njihove, sicer lahko odlične in celovite misli rade obrnejo v kult, ki v družbi dolgoročno ne zdrži, v ljudeh po začetnem nelagodju povzroči brezbrižnost, naravi in njenemu varovanju, ki po svojem bistvu zahteva še večjo dolgoročnost, pa večinoma škoduje.

Rezultat stanja naravoslovja za sedanjo naravo ni obetaven. Prvič vsebinsko, ker naravovarstveno načrtovanje in izvajanje akcij temelji na podatkih o naravi iz preteklosti, in drugič metodološko, ker interpretacija naravoslovnih podatkov ne temelji na kakovostni informaciji, ki bi bila oblikovana iz osnovnih podatkov, ampak na usposobljenosti komunikatorja.

nem redu EU prisiljene varovati organizme, ki jih imajo dejansko preveč – pogosto celo na račun tistih vrst, ki so dejansko redke. Ob pridruževanju držav zahodnega Balkana je na tem področju pričakovati na eni strani velik problem vprašljivosti varstva in uravnave divjih zveri ter na drugi strani potrebnega varstva mnogih rastlinskih in nevretenčarskih endemitov, ki živijo samo še tu kot relikti iz časov pred evropskimi ledenimi dobami.

11 Kot smo videli zgoraj, so se prvi predpisi s področja naravovarstva nanašali na izbrane skupine ali vrste. Iz preteklosti poznamo primer za morske ptice v Veliki Britaniji, za tiso, planiko in Blagajev volčin na Slovenskem ali, verjetno prvo zavarovanje neke vrste, a žal neuspešno, ko je poljski kralj že v 13. stoletju izdal edikt o varovanju in zimskem krmljenju evropskega tura (*Bos primigenius*) v Jaktorowskem gozdu (Glinsky, Koziarek, 2007). Tudi danes je podobno. Natura 2000, kot krovni mehanizem varstva narave, obravnava le nekatere živalske in rastlinske vrste. Glive, alge in mnoge skupine nevretenčarjev niso omenjene in naj bi bile varovane v okviru varstva habitatov. Sektorsko usmerjeno varstvo narave je pogosto pri gospodarskih dejavnostih, kjer se določena vrsta ali skupina varuje z namenom boljšega izkoristka. Primeri varstva lesnih rastlin v gozdarstvu ali izbranih ribjih vrst pri ribištvu. Pri teh dejavnostih je zaznati značilen izraz »plemenite vrste«.

12 V času pridruževanja Slovenije EU so specialisti za različne rastlinske in živalske skupine pripravili strokovne podlage za Naturo 2000. Če odmislimo dejstvo, da nekatere skupine niso bile obdelane, ker nimamo strokovnjakov zanje, predstavlja zbrano gradivo za naravoslovje največji dosežek v vsej zgodovini. Šibko točko gradiva predstavlja naravovarstvena presoja, v kateri bi morali ovrednotiti predvsem starost naravoslovnih podatkov na eni strani in dejanske možnosti sedanjih življenjskih prostorov mnogih vrst na drugi strani v povezavi z naravnim zaraščanjem, spremembami človekove poselitve in podobno, ki so jih naravovarstveni strokovnjaki uspeli ustrezno skomunicirati le po lastni presoji (Hlad, 2004). Rezultata pomanjkljive naravovarstvene presoje in šibke kakovosti komunikacije sta predvsem dva in se odražata v nadaljnih korakih pristojnih organov (prim. Pristop, 2007). Navzven so se pojavile težave pri usklajevanju družbenih interesov (primer interventne spremembe območij Nature 2000 na Primorskem, ki so jo župani dosegli le teden pred sprejetjem uredbe aprila 2004, se skoraj sarkastično odraža pri odsekani obliki meje nekaterih območij), navznoter pa so se pojavile pri usklajevanju nasprotujočih si naravovarstvenih ukrepov v primerih dveh ali več vrst na istem območju Nature 2000, ki imajo diametralno nasprotne življenjske zahteve, primer metulja črtastega medvedka in rjavega medveda v Posočju (Dobravec, 2009).

13 Primer je program Life – narava, ki se sicer deklarira za temeljni finančni program varovanja narave v EU območjih Natura 2000 ter ohranjanja evropske biodiverzitete. Splošna navodila za prijavitelje v letu 2013 na strani 24 navajajo kot neupravičene stroške za »fundamental scientific research« (2013).

14 Iz zgodovine poznamo več primerov diametralno nasprotnih interpretacij istih podatkov, pri čemer se skrajnosti uporabijo v politične namene. Svetovno znana je medijska kampanija »Neprijetna resnica« nekdanjega ameriškega podpredsednika Alberta Gora, ki je sicer kratkoročno šokirala javnost, vse bolj pa se kažejo dejstva, na katera so takrat takoj opozarjali naravoslovci (Lindzen, 2006) in njegovi politični nasprotniki, namreč, da prikazani trendi niso utemeljeni. Po nekaj letih se kaže, da je šlo pri nekaterih izjavah za tako imenovane »zelene laži«.

4.2 O naravovarstveni etiki

Naravovarstvena etika skuša postati nekakšna nadgradnja donedavno izključno humane oziroma družbene etike.[15] To pomeni, da naj bi po principu vsebinske širitve etične obravnave posameznih skupin ljudi skozi razvoj družbenih ureditev na Zahodu (za moškim pravice postopno dobi ženska, sužnji, otroci; tretje države, manjšinski narodi ...) sčasoma etiko razširili na druga živa bitja in ekosisteme. Ob tem se porajajo mnoge dileme, ki izhajajo predvsem iz dejstva, da je tako razširjena etika v samem bistvu, to je v odnosu, popolnoma drugačna. Če je odnos v humani etiki v veliki večini primerov vsaj potencialno enakovredno obojestranski (ker gre za odnos med ljudmi oziroma osebami, ne glede na njihovo mentalno stanje), gre pri razširjeni etiki za enostransko etiko. Človek se je namreč v svojem razvoju tako oddaljil od drugih živih bitij, da z njimi ne more vzpostavljati takšne stopnje mentalnega ali čustvenega dialoga, ki bi predstavljala vzajemni odnos. Drug razlog, zaradi katerega je širitev etike otežena, je očitek, da je nova etika dejansko uperjena proti človeku, proti humanosti. Ker sta tudi naravovarstvenik in naravovarstveni etik pripadnika človeške vrste, je seveda popolna objektivnost že v načelu izključena.

V začetkih je naravovarstvena etika obstajala na zasebni, subjektivni ravni. V javnosti so se oglašali le posamezni zanesenjaki. Njihovih del nekako ne moremo uvrščati ob bok humanim etikam, oblikovanih po metodah kritične analize, dialektike in drugih filozofskih metod, ki etiki dajo v danem času družbeno sprejemljivo širino. Filozofi, ki so sicer do tedaj v zahodni družbi na večini področij družbenega življenja odigrali ključno vlogo kot izzivalci javne razprave in posledično oblikovalci javnega ali splošnega mnenja, so se naravovarstvenih vsebin lotili relativno pozno. Prve filozofsko-analitske pristope sledimo šele v 70. letih 20. stoletja, ko je težave na področju človekovega odnosa do narave že zaznala celotna družba. S strani narave so se takrat pojavili odzivi, ki so neposredno vplivali na dobrobit človeka samega, povezava med človekovimi dejanji in odzivi narave pa je bila že jasno dokazana.[16]

V istem obdobju se je v zahodni družbi porajalo gibanje, ki je zagovarjalo svobodo človeka. V javnosti ga morda najbolj poznamo kot tako imenovano seksualno revolucijo, čeprav so vsebine precej širše. Za naravovarstvo je pomembno dejstvo, da so predstavniki tega liberalizma v zahodnem svetu skušali uvajati nekatere načine življenja ljudstev, ki so živela v pristnejšem odnosu z naravo. Uporaba besed, kot na primer naturalisti in naturisti, je jasno poudarjala želene cilje. Zdelo se je, da gre gibanje v smeri naravovarstvene etike, vendar se je hitro izkazala parcialnost, pogojena s klimatskimi razmerami severne poloble in z možnostmi, ki jih je nudila prisvojena blaginja zahodnega sveta.

Filozofi, pretežno na Zahodu, so stali v dilemi dveh naturalizmov, radikalnega in liberalnega. Na področju varovanja narave je bilo jasno, da je treba iskati vzporednice z naravo, v kateri obstajajo določeni nespremenljivi zakoni. Na področju svobode se niso mogli izogniti dejstvu, da se civilizacija, ki se je obtehnološkem razvoju hkrati zavedla problema odnosa do narave, ne bo zlahka odpovedala svojim privilegijem in težnji k še večji svobodi.[17] Filozofiji na področju naravovarstva žal še do danes ni uspelo najti poti med deklarirano svobodo in nujnostjo odpovedi, ki jo narekuje neusmiljenost strogosti naravnih procesov, od katerih je človek življenjsko odvisen.

Ker je bil tedanji naravovarstveni aktivizem vseeno zadosti vpliven in je takrat nastajala ključna izvršilna zakonodaja, lahko samo ugotovimo, da so obstoječa pravna pravila s stališča etike slabo utemeljena oziroma se v najboljšem primeru utemeljujejo za nazaj. Z nekaj popravki na področju podatkovne podpore[18] sta tako današnja zakonodaja kot tudi naravovarstveni aktivizem utemeljena na subjektivizmu posameznikov ali majhnih skupin. Vsebino, ki je izvorno nastala kot težnja k celovitosti, smo v družbeni praksi izrazito uveljavili z metodami parcialnosti in individualnosti. Celovitost, ki jo temu področju intuitivno vsi priznavamo, je ostala na stopnji želje.

Posledice neoblikovane etike se odražajo v splošni krizi, kakor sedanje stanje v zahodnem svetu radi imenujemo. Posameznik si je med radikalnimi zahtevami zakonov narave in iskanjem popolne lastne svobode ustvaril zasebno etiko, pretežno táko, ki iz pravil ustreznega ravnanja samega sebe izvzema, dolžnosti pa brezpogojno nalaga tistim, ki domnevno naravi napravijo večjo škodo. Upravičenost takšne sebičnosti najbolj pogosto utemeljujemo z dejstvom, da človek kot posamezni osebek naravo res težko neposredno ogroža. Ni pa redka utemeljitev, ki pravzaprav postavlja ogledalo vsakemu, ki razglaša nujnost etičnega ravnanja. Namreč, podobno kot je v družbi splošno znano, da mnogi zdravniki zasebno živijo nezdravo, je tudi pri etikih narave opazno, da se praksa življenja deklariranega naravovarstvenika rada oddalji od lastne teorije. Smisel tovrstne etike pa je vseeno uporaba v praktičnem življenju, torej v ustreznem vsakodnevnem ravnanju, kar je v 20. stoletju dokazal na primer Albert Schweizer.[19]

15 Prim. Taylor, 1981; Rolston, 2012; Jonas, 1984; Ošlaj, 2000; Kirn, 2004; Hlebš, 2001.

16 Prim. Routley, 1973; Rolston, 1975. Prva redna študijska predavanja s področja naravovarstvene in okoljske etike je v ZDA uvedel J. Braid Callicott leta 1971 na univerzi Wisconsin.

17 Na primer filozofija ekofeminizma v osnovi trdi, da obstaja jasna povezava med zatiranjem žensk in ogrožanjem narave in da so posamezniki, ki se na tem področju odločajo, tipično »bogati moški, običajno belci evopskega porekla« (povzeto po Rolston, 2012).

18 Podatkovna podpora sicer izgleda zelo znanstvena in trdna, vendar ob poglobljenem pogledu hitro spoznamo pristranskost, ki se najbolj kaže na področju revščine oziroma nepravične razdelitve dobrin po svetu. Večina ukvarjanja z naravovarstvom in naravovarstveno etiko je omejena za zahodni, bogati del sveta.

19 Prim. Kraus, 1944; Globokar, 2002; Ošlaj, 2010.

Sebičnost posameznikov ali manjših skupin ter množica zasebnih etik se odražajo v naravovarstvu, ki zgublja kompas. Namesto da bi ljudi usmerjalo k celovitosti odnosa z naravo, k čemur bi pomembno prispevala družbeno usklajena naravovarstvena etika, postaja v svetovnem in lokalnem merilu razpršen mozaik nepovezanih dejavnosti, v katerem se prevladujoča smer hitro obrača in kratkoročno interesno oblikuje, vse pogosteje zgolj v borbi med posameznimi strujami. Stalne spremembe prioritet so sicer lahko posledica demokratičnih usklajevanj, vendar je očitno, da pri odnosu do narave demokracija zahodnega tipa ni učinkovita, morda kar neustrezna.[20] Zdi se, da se objekt etike ali etični pacient, kot tudi pravijo, torej narava kot celota, ne meni za pravila naših družbenih procesov.

Poleg problema neoblikovanosti naravovarstvene etike kot interne etike, ki se tiče neposredno odnosa človeka do narave, naravovarstvo kot celota tudi nima jasnih odgovorov, kakšne so njegove povezave s pojavi, ki jih obravnava humana etika, na primer s svetovno revščino, nepravično porazdelitvijo uporabe naravnih dobrin, makroekonomijo, kulturami in civilizacijami v njihovi različnosti in podobno. To so vsekakor vprašanja, ki zelo zadevajo celotno človeštvo, vendar v jedru niso vprašanja naravovarstva. Včasih se zdi, da jih je ekonomija potisnila naravovarstvenikom v reševanje. Morda v zameno za zelene nalepke.[21]

4.3 O upravnem naravovarstvu

V današnji družbi od vseh naravovarstvenih dejavnosti najbolj izstopa institucionalno naravovarstvo kot stroka, ki je podprta s političnimi odločitvami. Predpisi na različnih ravneh neposredno zadevajo vse državljane Zahoda, s prodorom te civilizacije in načina mišljenja v druge predele pa postajajo merilo vsega sveta. Res je sicer, da so ti predpisi večinoma naravnani na človekovo bližnjo naravo, ki ji rečemo tudi človekovo okolje (in gre potem za okoljevarstvo in antropocentrizem), vendar ne moremo zanikati, da nimajo vsaj nekaj pozitivnega učinka tudi na naravo kot tako, torej na tisto večinsko naravo, ki je od človeka neodvisna.

V okviru državnih in lokalnih administracij so se razvile razvejane strukture ustanov in organizacij, ki se z naravovarstvom ukvarjajo poklicno. Od prvih začetkov v 60. letih preteklega stoletja, ko je na primer Slovenija dobila prvega poklicnega naravovarstvenika – takrat v okviru Zavoda za spomeniško varstvo – se je v Sloveniji profesionalizacija zelo razmahnila. Le v zadnjih dvajsetih letih se je število zaposlenih na področju naravovarstva povečalo za petkrat, danes na okrog 250 ljudi,[22] pri čemer niso všteti inšpektorji, sodelavci upravljalcev-koncesionarjev, zaposleni v nevladnih ustanovah in naravovarstveni uradniki ali strokovnjaki izven pristojnega ministrstva za ohranjanje narave. Podobno se je nekaj let prej zgodilo v državah zahodne Evrope. To so civilizacijski trendi, ki se jim ne moremo izogniti. Hitro razvijajoče se institucionalno naravovarstvo je upravičen odgovor na nova spoznanja o naravi in človekovih vplivih nanjo.

Če pogledamo izobrazbeno strukturo zaposlenih na področju upravnega naravovarstva v Sloveniji in če pri tem izvzamemo neposredne nadzornike na terenu ter administrativno osebje, ugotovimo, da gre za več kot 90 % diplomantov naravoslovja, od tega približno polovico biologov, ostalo so geografi, geologi, krajinski arhitekti ter aplikativni strokovnjaki s področja gozdarstva, kmetijstva ali vodarstva.[23] Prav podobna kadrovska struktura je značilna za večino evropskih držav ali regij. Če primerjamo študijski program biologije in tudi vseh ostalih navedenih poklicev na univerzitetni ravni[24] s programi in poročili pristojnih naravovarstvenih institucij,[25] bomo takoj opazili, da so v osnovi naravoslovci v upravnem naravovarstvu postali pretežno (priučeni) pravniki, upravniki, ekonomisti in statistiki. Nekaj časa jim ostane še za poučevanje oziroma izobraževanje; terenski ogledi so namenjeni pretežno komunikaciji z vlagatelji pred izdajo mnenja ali odločbe. Včasih se zdi, da se z bazično stroko, za katero jih je družba izobrazila, in predmetom, ki ga obravnava, to je naravo, nekaterim uspe ukvarjati le še v prostem času ali v okviru katere od nevladnih organizacij.

Dejstvo je, da je formalna izobrazba s področja naravoslovja za delovanje naravovarstva verjetno najbolj ustrezna. Vendar obstaja velik problem. Upravno nara-

20 Konferenca Združenih narodov za okolje in razvoj (UNCED) se je na svetovnem vrhu v Riu leta 1992 dogovorila o *Konvenciji o biološki raznovrstnosti*. Ta konvencija je postala veljavna decembra naslednje leto, ko jo je ratificiralo zadosti držav članic. Varstvo biodiverzitete se tu imenuje »splošna skrb za človeško vrsto« (Združeni narodi, 1992, Preambula). V svoj pravni red jo je ratificirala večina svetovnih držav (193 do leta 2010; Poročilo CBD, MOP, 2010), med izjemami pa so na primer ZDA (Rolston,2012). Na njeni podlagi je kasneje prišlo do več mednarodnih srečanj, na katerih določbe konvencije zaostrujejo. Konference, ki so sledile, so se vsebinsko vse bolj usmerjale antropocentrično, lahko bi rekli, da so vedno manj govorili o vsebinah, ki jih konvencija s svojim imenom naslavlja in vedno bolj o vsebinah splošne skrbi za človeštvo. Narava kot vrednota sama na sebi ostaja na deklarativni ravni, v zadnjih letih predvsem kot praznovanja dnevov zemlje, vode, biotske raznovrstnosti ali razglašanja let oziroma desetletij, na primer 2011–2020 je desetletje biotske raznovrstnosti.

21 Zelene nalepke niso novost populističnih člankov in knjig zadnjega desetletja. Nanje so že pred desetletji opozarjali mnogi strokovnjaki in ljubitelji narave. Tone Wraber je 1984 zapisal: »Ali so naravovarstvena prizadevanja samo kulturen obliž za nekulturna dejanja?« (1984)

22 Krajčič, 2009; Berginc s sod., 2007.

23 Stanje je ugotovljeno na osnovi letnih ali večletnih poročil Zavoda RS za varstvo narave ter upravljalskih zavodov Triglavskega narodnega parka, regijskih parkov Škocjanske jame in Kozjanski park ter krajinskih parkov Kolpa, Strunjan in Goričko.

24 Učni programi študijev na univerzitetni ravni so dostopni na spletnih straneh posameznih fakultet.

25 Pristojnosti naravovarstvenih institucij so določene z zakoni (na primer *Zakon o ohranjanju narave*, 1999; *Zakon o Triglavskem narodnem parku*, 2010) in pravnimi akti, vključno z načrti upravljanja, ki jih potrjuje Vlada RS.

vovarstvo namreč deluje praktično izključno na podlagi predpisov. Vsaj nekoliko bolj vsebinsko obarvana mnenja, ki jih izdajajo javni zavodi, so v mnogih upravnih postopkih neobvezujoča. Odločbe s strani organov ministrstva so si med seboj zelo podobne in dajejo vtis obrazcev z izjemnim poudarkom proceduralnega besedila ter s komaj kaj prostora za vsebino. Naravoslovno znanje tako postane nesorazmerno manj potrebno kot upravne veščine. Ali naravoslovce zadosti usposobimo za takšno delo?

Seveda obstaja tudi nasprotni problem, priučeni naravoslovci. Razmere, kjer pri delu s tako zahtevnim objektom, kot je narava, zanemarjamo naravoslovno znanje (vsebino) in poudarjamo upravne ali komunikacijske veščine (procedure), lahko omogočajo razvoj vplivnih vodilnih ljudi, ki delo naravovarstva usmerjajo pragmatično glede na trenutne politične razmere. Na tej poti jim sledijo nevladne organizacije, ki so, po sicer skromnih proračunih sodeč, prevladujoče financirane s strani trenutne oblasti, kar predstavlja veliko nevarnost za odvisnost od trenutne politike.[26]

Državljani se večinoma intuitivno zavedajo, da so za naravovarstvo kljub vsemu bolj ključni argumenti s področja naravoslovja kot proceduralne zahteve zakonodaje, ki se pri tako mladi dejavnosti razumljivo še hitro spreminja. Lokalna ali državna stroka skuša to intuicijo nekako zapeljati s pomočjo nekakšnih pravnih stranskih vrat, to je predpisov naddržav ali zvez. Mnoge, državljanom neljube (pa se pogosto pokaže, da jih le slabo poznajo), a konkretne ukrepe zavijejo v nujnost zaradi nekih meddeželnih ali meddržavnih dogovorov. Pri tem so na primer v Nemčiji ali Španiji pogosto močnejši na zveznih ravneh, v Švici in sploh v Alpah na kantonalni in regionalni. Slovencem sta na tem področju najbolj znani direktivi EU s področja omrežja Natura 2000. Ker so povezave po vertikali med bazo in meddržavnim vrhom pogosto šibke, iz nesoglasij pri upravljanju ne moremo pričakovati, da bi narava veliko pridobila. Namesto varovanja, ki ne pomeni nujno odpovedi, ampak predvsem ustrezno in utemeljeno preusmerjanje človekovih dejavnosti ter krčenje prestiža, dobimo zgolj prerazporejanje obremenitev in s tem le novo možnost za skrito povečevanje škodljivih vplivov.

Upravno naravovarstvo je v praksi zelo aktivno na področju komunikacije. Uradno gre predvsem v zadnjih nekaj letih za posredovanje informacij o delovanju v javnosti, v večinski praksi preteklih desetletij pa za ozaveščanje in izobraževanje o naravi sami, predvsem o njenih posebnostih ali atrakcijah. To je razumljivo glede na sestavo in s tem afiniteto strokovnih kadrov, naravoslovcev. Gotovo je, da prikaz lepot narave na eni strani in uničujočih vplivov človeka na drugi strani vzbuja pri bralcu nelagodje in razmislek, a postavlja se vprašanje trajnosti in učinka. Namreč, ali lahko zanikamo, da fotografije ogrožene narave ljudi ne privabijo prav tja, kamor z naravovarstvenega stališča to ni priporočljivo? Mar niso ravno naravni rezervati različnih tipov povsod po svetu eden najmočnejših magnetov za obiskovalce? Ali se ne skriva v takšni komunikaciji ekonomija, če ne celo preživetje upravnega naravovarstva, ki si s pomočjo turistične dejavnosti skuša povečati svoj proračun? Redko srečamo bistro ali celo premeteno naravovarstveno izobraževanje, ki ljudi povabi k spoznavanju in uživanju v naravi, a jih primerno usmerja stran od najbolj občutljivih predelov. Če bi na primer po Sloveniji pogledali usmerjevalne tablice, ki jih je postavila naravovarstvena stroka, bi nedvomno ugotovili, da nas obiskovalce usmerjajo skoraj izključno do ogrožene narave. Nič ni narobe z obiskom narave, nič narobe s turizmom in rekreacijo. Napačno je razumevanje: usmerjanje na ogrožena območja namreč ni naravovarstvo.

Pri komunikaciji je pomembna ustrezna obravnava posamezne ciljne publike. Naravoslovno znanje je sicer lahko odlična vsebinska osnova, vendar ima vsaka ciljna skupina svoje zahteve. Lastnik velikega podjetja se razlikuje od vzgojiteljice v vrtcu, turistična vodička gleda drugače kot kmet lastnik ali gozdar, upokojenec drugače kot razposajeni dvanajstletnik, stalno bivajoči domačin drugače kot včerajšnji obiskovalec. Vsi ti, ki imajo načelno pozitivno stališče do narave in se zavedajo pomena naravovarstva, zato pričakujejo ustrezno informacijo, in to naravovarstveno in ne naravoslovno informacijo.

Na mednarodni ravni je ciljna publika predvsem občutljiva na ustrezno uporabo jezika in nacionalno specifično uporabo posameznih izrazov. Na tem področju komunikacije je naravovarstvo presenetljivo neusklajeno, saj slovarji vsebine in pomene pogosto prevajajo le površinsko.[27] Na prvi pogled izgleda, da se manjše jezikovne skupine prehitro prilagodijo formalnim prevodom iz prevladujočih jezikov, s tem pa stroka napravi

26 Letne bilance slovenskih nevladnih organizacij, ki se deklarirajo za naravovarstvene, so dostopne na spletnih straneh AJPES. Sofinancerski delež iz javnih sredstev pa beleži portal Supervizor pri Komisiji za preprečevanje korupcije. Že hitra primerjava finančnih podatkov kaže izvor sredstev.

27 V slovenskem jeziku se v laični javnosti najbolj pogosto uporablja izraz »ekologija«. »Ekologija« in »ekološki« sta zelo ponesrečeni zamenjavi prevladujočega angleškega izraza »environment« oz. »environmental«. Vsaj v strokovni javnosti se v zadnjih letih skuša izraz predvsem v pridevniški obliki posloveniti v »okoljski«, kar je morda bolj ustrezno. Problem pa ostaja pri naravi. Namreč: okolje razumemo kot tisti del narave, ki obdaja človeka, iz česar sklepamo, da je pojem »narava« načelno večji kot pojem »okolje«, predvsem pa ima izraz narava od človeka neodvisen pomen. Pravni sistemi in institucionalna organiziranost varovanja narave v zahodnem svetu pa skoraj dosledno dejavnost varstva narave uvrščajo v okvir varstva okolja. Na slovenskem dodatno zmedo povzroča uporaba izraza »naravna vrednota« kot pravnega izraza v *Zakonu o ohranjanju narave*. S tem je namreč zakrita ali celo onemogočena uporaba besede »vrednota« kot etičnega pojma in glagola »vrednotenje« kot dejavnosti oziroma kategoriziranja. Na videz tako naravo kot celoto dojemamo kot vrednost in ne čutimo potrebe po razlikovanju in odgovornem presojanju, katera človekova dejanja povzročajo naravi nepovratno škodo, katera pa so ciklično sonaravna.

razkorak med besedo in dejanskim nacionalnim pomenom besede.

Morda razlog za šibkost upravnega naravovarstva sploh ni samo neposredno nasprotovanje, ko naravovarstvene argumente ustavi že vsak dobro retorično podkovan nasprotnik, ki stremi za kratkoročnimi ekonomskimi učinki, ampak gre še bolj pogosto za pojave, ki se v splošnem tičejo delovanja same stroke, torej meril znotraj stroke. Namesto principa dobrega učinka se oblikuje princip dobrega občutka. Namesto ohranjene narave merimo število izdanih odločb, sprejetih predpisov in število zaposlenih.[28]

Upravno naravovarstvo je v Sloveniji napravilo korak, ki ga drugod skorajda ne poznamo: implementacija upravnega naravovarstva v posamezne gospodarske sektorje. Sistem delno temelji na prvotni ureditvi, kjer je bilo naravovarstveno mnenje obvezni del sektorskih načrtov, na primer na področju gozdarstva in kmetijstva, na nekaterih področjih, na primer pri turizmu, pa dobrodošel prispevek. Zato v Sloveniji v bistvu ne pripravljamo načrtov upravljanja za varovanje narave oziroma nimamo enakih, s strani politike neposredno potrjenih dokumentov. Vsebine se potrjujejo v okviru gospodarskih sektorjev, kjer je bilo potrjevanje s strani vlade že pred uveljavitvijo evropskega pravnega reda običajna procedura.

Tovrstna politika je na prvi pogled idealna in je bila s strani upravnega naravovarstva vpeljana v dobri veri. Vendar ima hudo napako in jo lahko smatramo le za prvi korak. Ali ne bi bilo bolje namesto vpeljave upravnega naravovarstva v gospodarske dejavnosti, ki ga te prevzamejo le navidezno, pri turizmu bolj kot nekakšen priboljšek, v sektorske načrte in mišljenje gospodarskih sektorjev uvesti naravovarstveno etiko?

Če tak postopek izboljšanja etičnega odnosa do narave ne bi bil uspešen z ustreznim izobraževanjem in panogi prilagojenim ozaveščanjem, bi bilo morda smiselno dejavnosti nekoliko prisiliti s pomočjo zakonodaje. Namesto v naravovarstvene in prostorske predpise, ki jih gospodarstveniki načelno berejo in upoštevajo le v nujnih primerih, bi bilo treba določene naravovarstvene norme vpeljati neposredno v njihove predpise.

5 Ne le ozavestiti, tudi in predvsem osmisliti in osrediščiti

Naravovarstvu težko rečemo znanost, čeprav kot znanost na več univerzah formalno že obstaja in se še razvija – podobno kot druge znanosti v svojih paradigmah in metodologijah. Težko ji rečemo stroka, čeprav kot takšna v zahodnem svetu najbolj pogosto nastopa in to kot laiki najpogosteje tudi opazimo. Značilnost, ki naravovarstvo jasno loči od zahodnih znanosti in strok, nenazadnje od mnogih drugih sedanjih človekovih dejavnosti, je ta, da po svojem bistvu teži k celovitosti. Če se postrenesančne znanosti izrazito vejijo v specialnosti, celo do nepreglednosti, če se stroke organizacijsko diferencirajo v mikroopravilnost in če se človekove dejavnosti razporejajo v smislu delitve dela že odkar sledimo kulturo, naravovarstvo jasno išče nekakšen novi holizem. Prav nič ne čudi dejstvo, da se zahodna civilizacija prav na tem področju tako rada spogleduje z vzhodno, ki je nekoliko bolj celosten pogled na svet uspela ohraniti do danes.

Ozaveščanje je izraz, ki se zadnja leta v naravovarstvu intenzivno uporablja. Čeprav gre pogosto za enosmerno informacijo, lahko pri ustrezni metodi določeni ciljni publiki zbudi ustrezno reakcijo. Ne glede na to, kateri ciljni publiki pripadamo in v kateri življenjski paradigmi se gibljemo, je prvi odziv vsakega človeka strinjanje s potrebo po varovanju narave. Vendar to ne zadošča. Odziv namreč ne traja dolgo, saj posamezniki samega sebe hitro oddvojimo od krivde in dolžnosti. Rezultat tega procesa sta vsaj dva nevarna pojava. Prvič, narava je v vsakdanji praksi na osebni ravni potisnjena na obrobje, kar ustreza kratkovidnemu kapitalu: ljudje za varovanje narave ne vidimo smisla. Drugič, vsaka od treh opisanih vej naravovarstva je v vsakdanjem življenju potisnjena na obrobje, morda celo zaradi lastnih omejitev: filozofija zaradi svoje akademske oddaljenosti, naravoslovje zaradi specialistične nerazumljivosti, uprava zaradi teže ukrepov, ki visijo nad ljudmi. Na podlagi takšne raznosmernosti večina ljudi zaključi, da v naravovarstvu ne gre za celovit pristop k celovitosti narave, ampak za parcialne interese posameznih znanosti, strok ali uprav. S tem se jim v mislih potrjuje zgoraj omenjeni prvi pojav, zasebno gledanje na nesmisel varstva narave.

Če smo slogan – spoznavam, občudujem, spoštujem – zaradi začetnic SOS pred leti izbrali kot vodilo naravovarstvenega Info središča Triglavska roža na Bledu, smo morda zdaj stopili na pot, ko je treba oba S-ja, torej *spoznavam* in *spoštujem,* ter osrednji O, za katerega razumsko razglabljanje ni smiselno, nadgraditi z novo dimenzijo: *osredinjam* in *osmišljam*. Podobno bi morda veljalo za celotno naravovarstvo. Pri tem je pomembno, da na etična vprašanja odgovarja filozofija, na naravoslovna prirodoslovje, na upravna pa ustrezno usposobljena uprava. Še bolj pomembno pa je, da si vprašanja o odnosih med človekom in ostalo naravo postavljamo vsi. Vprašanja so namreč prvi korak, korak s katerim se nekaterim vsebinam, na primer naravi, odpremo. Narava bo tako ostala kot sama po sebi nekaj dobrega za vse tri veje naravovarstva in posledično za vse ljudi osmišljeno ohranjena. V nas pa osrediščena.

28 Zadnji celovit pregled na področju varstva narave je pripravil Zavod Symbiosis v *Analizi doseganja ciljev strategije ohranjanja biotske raznovrstnosti v Sloveniji* (Kus Veenvliet, 2012). Če odmislimo dejstvo, da poročila niso pripravili neposredno na pristojnih državnih institucijah, se sicer izjemno pregledno in okusno oblikovano gradivo le na nekaj mestih ukvarja s kazalniki, ki se neposredno tičejo narave in ohranjenosti neke živalske ali rastlinske vrste. Številke večinoma prikazujejo uspešnost administracije, povečanja števila mnenj ali odločb, povečanja površin zavarovanih območij in podobno.

* Seznam uporabljenih virov je dostopen na spletni strani: http://noemis.jarina.org/dobravec

Integralno besedilo razprave, delno objavljene v prejšnji številki Zvona

Leon Debevec

Jože Marinko – »papežev« arhitekt

Bolj ko se odmikamo od izteklega dvajsetega stoletja, pogosteje smo priča najrazličnejšim »rekapitulacijam« tega dinamičnega časa. Arhitektura, natančneje arhitekturna teorija, ni v tem nobena izjema. Tako smo bili že v osemdesetih letih priča oblikovanju posebne asociacije »DOCOMOMO«, katere osrednje poslanstvo je dokumentiranje, vrednotenje, zaščita in popularizacija arhitekturnih dosežkov prevladujočega toka arhitekturnega ustvarjanja dvajsetega stoletja, v laični javnosti še najbolj poznanega pod splošno oznako »moderna«. Preteklo stoletje nam bo ostalo v spominu tudi po intenzivnosti gradnje, pomembno spodbujeno s samozavestnim razvojem gospodarstva, pa tudi z uničujočimi posledicami dveh svetovnih vojn. Slednje je skupaj z vesoljno »avtorefleksijo« Cerkve na Drugem vatikanskem cerkvenem zboru odločilno zaznamovalo sakralno arhitekturo na Slovenskem. Vojna se je iztekla v krščanstvu sovražen komunistični totalitarizem, medtem ko je Drugi vatikanski koncil opredelil ključne značilnosti sodobnega krščanskega sakralnega prostora. Ideološko motivirana sovražnost do Cerkve je tudi arhitekturno ustvarjanje zanjo potisnila na sam rob javnega interesa, še več, v območje domnevno moralno spornega.

Med redkimi arhitekti (takrat še) mlajše generacije, ki so v sakralni arhitekturi prepoznali izziv, vreden vsakršnega napora, je tudi Jože Marinko. S prvimi nalogami se je srečal že kmalu po diplomi, v sedemdesetih letih. Plečnikova dediščina je bila močna, vendar za stroko v tem času nepomembna. Njegovi učenci Bitenc, Valentinčič in Kregar so odhajali brez svojih naslednikov. Tako je naslednja generacija arhitektov Kvaternik, Brezar in Kušar lahko ustvarjala le na dediščini in na lastnem poglabljanju znanja o problemih sakralnega prostora. Na Ljubljanski šoli za arhitekturo (FAGG) za to področje ni bilo nikakršnega interesa. Na čem bi torej lahko gradili mladi arhitekti, ki so dobili tovrstne naloge? Začeti so morali znova, razen če so mimo šole in nenaklonjenega okolja imeli mentorja z znanjem in izkušnjami na tem področju.

Arhitekt Marinko je imel srečo, da je v stricu, arhitektu Gajšku, dobil mentorja, ki ga je kot mladeniča popeljal v svet sakralne umetnosti. Ni mu bil le sorodnik in boter, ampak tudi duhovni oče v svetu arhitekture. V njegovem ateljeju se je seznanjal z delom arhitekta ter ob njegovih izčrpnih razlagah spoznaval miselno in duhovno ozadje, iz katerega je rasla umetnost. Arhitekt Vlado Gajšek je bil Vurnikov učenec, a poleg Plečnika in njegovih učencev eden redkih, ki je v povojnem času še sprejemal naloge za Cerkev. Strokovno se je povezoval in tudi prijateljeval s slikarji in arhitekti, kot so bili Stane Kregar, Miha Maleš, Niko Kralj in drugi.

Arhitekt Gajšek je umrl že sredi šestdesetih let in mladi Marinko, ki ga je do takrat že zasvojila sakralna arhitektura, se je podal na samostojno pot. Zanimala so ga različna področja v stroki. Poleg sodobne in historične sakralne umetnosti je raziskoval še domačo stavbno dediščino. V magistrskem in kasneje doktorskem delu je razvil model njenega kompleksnega vrednotenja – nenadomestljivi temelj učinkovite revitalizacije. Področje, ki mu je posvetil največ znan-

stveno raziskovalnega dela, pa je bila zgodovina antične in klasične arhitekture. Zgodovino arhitekture je predaval preko trideset let na Fakulteti za arhitekturo v Ljubljani in napisal dve monografiji (*Antična arhitektura* in *Vpliv antike v arhitekturi*, slednjo skupaj z L. Debevcem) ter več razprav o tej temi. Poznavanje domače arhitekturne dediščine, predvsem pa zgodovine arhitekture, je bilo pomemben okvir tudi pri delu na področju sakralne arhitekture. Bogoslužne stavbe, njihova zasnova in umestitev v prostor ter oprema v njih, pa tudi prenova obstoječih, so bile naloge, ki jim je arhitekt Marinko posvetil glavnino svojega dela. Njegov obširen opus, ki je nastal v štiridesetih letih, sestavlja deset novih cerkva oziroma župnijskih središč, devetnajst novih kapel, osemintrideset po njegovi zamisli celovito prenovljenih cerkva, za šestindvajset cerkva je po njegovih načrtih izdelana notranja oprema, zasnoval je tri prizorišča ob papeževih obiskih v Sloveniji ter dvajset samostanskih in stanovanjskih stavb, če naštejemo samo najpomembnejše. Zato je pričujoči zapis lahko le nekakšna »skica« glavnih značilnosti nekaterih njegovih del s področja sakralne arhitekture.

Začetek Marinkovega ustvarjanja sovpada z zaključkom Drugega vatikanskega cerkvenega zbora. To je čas, ki je močno zarezal v življenje Cerkve in s tem vplival tudi na preoblikovanje krščanske sakralne arhitekture. V koncilskih dokumentih Cerkev ponovno poudarja edinstveno dihotomno naravo bogoslužnega kompleksa. Po eni strani so to posvečeni prostori, zato nosijo v sebi razsežnost svetega, po drugi pa so del realnega prostora. Ker je njihova simbolna govorica bistvenega pomena za njihovo istovetnost, mora ustvarjalec poznati in upoštevati razlage ter z njimi povezane zahteve naročnika – Cerkve. Če je bilo tako gledanje še v Plečnikovem času samo po sebi razumljivo, pa je bilo pri naslednji generaciji bolj izjemno. Arhitekt Marinko kot veren katoličan ni le poznal, ampak je tudi živel s pogledi Cerkve in jih ponotranjil do take mere, da so postali stalno prisotni temelj njegovega dela. Na kratko jih poglejmo.

Kljub temu da ostaja za katoliško Cerkev bistvo vere in s tem tudi bogoslužja po koncilu isto, je mogoče razbrati v številnih koncilskih dokumentih (na primer v *Konstituciji o svetem bogoslužju*, v navodilih za njeno izvajanje, v *Navodilu za češčenje evharistične skrivnosti*, *Rimskem misalu* …) nekatere sveže poudarke. Skupni cilj koncilske prenove je bil po besedah papeža Janeza Pavla II. »obogatitev vere« (Schloeder 1998, 17). V njej vidno izstopata dva prečiščena izvira, pri katerih naj bi se napajal proces »obogatitve« in po katerih bo ostal Drugi vatikanski cerkveni zbor prepoznaven v zgodovini Cerkve. Prvi je *aggiornamento*, ki ga moremo razumeti kot odločitev Cerkve za vsestransko posodobitev njenega delovanja, drugi pa *participatio actuosa* (prim. Ratzinger 2005, 66–67), to je želja Cerkve, privesti vernike »k tistemu polnemu, zavestnemu in dejavnemu sodelovanju pri bogoslužnih opravilih, ki ga od njih zahteva že bistvo bogoslužja in do katerega ima krščansko ljudstvo v moči krsta pravico in dolžnost« (SC 14, prim. tudi SC 21). Pogled v zgodovino nam pokaže, da *aggiornamento* ni novost, saj je Cerkev s svojimi gradnjami vse od zgodnjega krščanstva do devetnajstega stoletja odločilno usmerjala umetniško ustvarjanje. Tudi drugi koncilski cilj, doseči dejavno sodelovanje pri bogoslužju, so v praksi že udejanjale prve krščanske skupnosti. Poleg prenovljene liturgije, vpliva na uresničitev tega cilja tudi ustrezna arhitekturna ureditev bogoslužnega prostora. V *Konstituciji o svetem bogoslužju* je zapisano »naj se novosti ne uvajajo, razen če jih terja resnična in nedvoumna korist Cerkve; pri tem je treba skrbeti, da nove oblike nekako rastejo iz dosedanjih oblik« (SC 23). Istovetnost krščanske umetnosti Cerkev zameji s tremi »koordinatami«: s smotrom, s katerim zavezuje krščansko umetnost k tematiziranju Božje lepote in k iskanju umetniških izrazov, ki bodo s svojo močjo pomagali, »da se spoznanje Boga bolje razodeva in da oznanjevanje evangelija postane za človeški razum prozornejše« (CS 62); z notranjo tipološko dihotomijo krščanske umetnosti, vzpostavljeno s cerkveno in versko umetnostjo, pri čemer je prva namenjena bogoslužnim prostorom in je zato zavezana objektivnosti na račun odpovedi subjektivne atraktivnosti umetniškega izraza, druga pa omogoča umetniške interpretacije subjektivnega doživljanja skrivnosti vere; in nazadnje s posebnimi vrednostnimi kriteriji, ko določa, naj umetniška dela »ustrezajo veri, pobožnosti in vestno izrečenim določbam ter so primerna za sveto rabo« (SC 122). Z utemeljitvijo posebnih vrednostnih kriterijev je vzpostavljen tudi temelj mehanizma razsojanja o primernosti umetniških del. Vodstvo Cerkve nalaga škofom naj si skrbno prizadevajo, »da v božje hiše in druge svete prostore ne bodo imela dostopa umetniška dela, ki nasprotujejo veri, nravnosti in krščanski pobožnosti ter žalijo pravi verski čut bodisi zaradi zmaličenih oblik ali zato, ker niso zadosti umetniška, ampak povprečna in kičasta« (SC 124).

Lahko povzamemo, da je jedro koncilske posodobitve bogoslužnega prostora v ponovni osmislitvi temeljnih prvin njegove istovetnosti, to je: njegove kristocentričnosti, hierarhičnosti, dualnosti, dinamizma in vpetosti v kozmično stvarnost. Ob usmeritvah, ki so nastale v vrhu katoliške Cerkve, je prav, da navedem še pronicljivi opredelitvi dveh Slovencev o bistvu sakralnega prostora. Pater Miha Žužek takole pravi: »Sakralno je vse, kar je ločeno od navadnega, kar je odločeno, pridržano Bogu. Božanstvo je namreč nekaj, kar je vedno bilo ločeno od vsega, vzvišeno nad vse, vse presegajoče – transcendentno. To

je prvo in osnovno doživetje človeka, ki se bliža skrivnosti božanstva. Ta svetost je drugačnost, je neizrekljivost in nedoumljivost božje biti … Treba je najti pravo razmerje, harmonijo oblik in barv, svetlobe in teme, toplote in veličastja, skratka, treba je s kompozicijo vseh gradiv izraziti občutje sakralnega. Zato je potreben študij in znanje, skušnja in psihologija, še bolj pa talent in intuicija. In – osebna globina. Prava umetnost je vedno mistična« (Žužek 1970, 129–130). Umetnostni zgodovinar France Stele pa v knjigi *Architectura perennis* poudarja, da versko razpoložen prostor »ne more biti samo po arhitekturi ograjen del naravnega prostora, ampak mora, vsebujoč vse njegove bistvene lastnosti, imeti predvsem povišano resničnost posebno uglašenega, od narave ločenega, umetnega prostora. Ta prostor je ves obsijan od božje navzočnosti; vseprodirnost prostora je izraz vsenavzočnosti gospodarja hiše, Boga« (Stele 1941, 46).

Kako v tej luči motriti Marinkovo sakralno arhitekturo? Nedvomno so bila vsa ta razmišljanja prisotna v snovanju njegove arhitekture, poglejmo pa na nekaj primerih, kako mu je to uspelo izraziti v arhitekturnem jeziku. Spoznavanje arhitekturne stvaritve je najboljše *in situ* – »iz oči v oči«, a se bomo morali zadovoljiti s fotografijo in opisom.

Prenove cerkva

Pri prenovah gre za različne naloge: za prenovo celotne stavbe (na primer: ž. c. v Litiji, ž. c. v Šentilju pod Turjakom, pokopališka cerkev v Idriji) (slika 1) ali za prenovo posameznih delov, največkrat za prenovo prezbiterija po koncilskih usmeritvah (na primer: ž. c. na Bledu, ž. c. v Cerkljah na Gorenjskem, ž. c. v Dobrniču). Pri prenovah spoštuje kvalitetne sestavine preteklosti in jih dopolnjuje z novimi elementi, ki izražajo duh časa in ustvarjalca. Ker se zaveda, da je naša najkvalitetnejša umetnostna zapuščina prav v sakralnih stavbah, k vsaki tovrstni nalogi pristopa odgovorno. Po skrbnem študiju opreme ali prostora, ki ga prenavlja, išče rešitev, ki bo harmonično dopolnjevala obstoječe. Tu kaže tenkočutno poznavanje dediščine preteklosti, sodobnih materialov in njihove uporabe. Enako kvalitetno in spoštljivo vključuje nove objekte v okolje, ki ga je »izpisala« preteklost. Ne le avtorska arhitektura, ampak sozvočje, včasih tudi podreditev kvalitetni danosti, so vodila njegovega ustvarjanja.

Med zahtevnimi prenovami, ki jih je projektiral arhitekt Marinko, je prenova prezbiterija v frančiškanski cerkvi Marijinega oznanjenja v Ljubljani (slika na naslovnici). Ker je to hkrati redovna in župnijska cerkev, je moral upoštevati obe funkciji in nasproti Robbovega oltarja oblikovati nov prezbiterij z menzo, dvema ambonoma in »kornimi« sedeži. Kakovost cerkvene notranjščine je narekovala stroge spomeniškovarstvene omejitve. Simbolno in z liturgijo utemeljeno odličnost prezbiterija je arhitekt poudaril s posebnim vzorcem tlaka, iz katerega »raste« nov daritveni oltar z ustreznim poudarkom v prostoru. Kljub strogim geometrijskim oblikam menze, ambonov in sedežev je v njih jasno izražena simbolika. Podstavek menze je »razbita« krogla, v sredini »povezana« s križem, kot nasprotje »polni« zemeljski krogli v rokah Boga Očeta na vrhu glavnega Robbovega oltarja. Ambona simbolizirata studenca žive vode – Božje besede. Sedeži, ki obkrožajo in zamejujejo nov prezbiterij, so razvrščeni v dveh polkrogih, kot je to pri samostanskih korih. Oblikovanje elementov iz izbranega sivo-rjavega braškega marmorja kaže arhitektovo težnjo, da novo oblikuje kot izraz časa in hkrati harmonično vključi v obstoječ ambient. Obdelava kamnitih elementov prezbiterija skupaj s tlakom, stopnicami in predelavo obhajilne mize, dosega zavidljivo kakovost.

Cerkvena oprema

Cerkveno opremo sestavlja širok spekter elementov, namenjenih bogatemu liturgičnemu dogajanju (na primer klopi) ali pa na različne načine soustvarjajo kontemplativno (sakralno) ozračje v bogoslužnem prostoru (na primer nabožne slike in kipi). Mnogi od teh elementov združujejo obe vlogi (na primer oltarna menza). Opremo lahko delimo tudi na fiksno (pritrjeno na tla, stene ali strop) in na premično (stoli, cerkvene klopi, paramenti) oziroma na opremo, ki je izvedena iz kamna, lesa, kovine, stekla ali iz drugih materialov. Pri vseh stavbah, ki jih je projektiral, se je arhitekt Marinko posvetil tudi načrtovanju notranje opreme, da bi zamisel lahko prepričljivo zaživela kot zaokrožena celota. Oprema, s katero sooblikuje bogoslužni prostor, je praviloma unikatna, včasih izbrana iz industrijske ponudbe. Tako so na primer v župnijski cerkvi sv. Marka v Kopru po njegovih načrtih izdelani: menza, ambon, sedilje, tabernakelj, krstni kamen, kropilnik, klopi v cerkveni ladji, klopi za pevce, spovednice, svetila, spuščen strop v cerkveni ladji, celotna oprema cerkvene avle in zakristije.

Element opreme, ki ga arhitekt Marinko vedno skrbno oblikuje, je cerkveni strop (na primer v ž. c. v Hinjah, v ž. c. Dobrega pastirja v Varaždinu ali v p. c. sv. Leopolda na Ptuju). Strop simbolizira nebo (tudi nebesa), zato ga že v predkrščanskih arhitekturah srečamo poslikanega modro in z zvezdami (na primer v Starem Egiptu), podobno v gotskih cerkvah. Med novejšimi arhitektovimi rešitvami je tudi strop v božjepotni cerkvi na Zaplazu (slika 2). Po odločitvi za prenovo te romarske cerkve je bilo najprej treba pristopiti h konstrukcijski ojačitvi zidovja in izvedbi novega cerkvenega stropa. Do obnove je bil strop začasen, obit z lesonitnimi ploščami, kar je ostalo kot posledica vojne. Ko so bili ojačeni nosilni opečni loki in izvedene armirano betonske vezi v podstrešju, je bila cerkev čvr-

sto »zvezana«. Med primarno ločno konstrukcijo so položeni leseni stropniki ter mednje vstavljena toplotna izolacija. Z zgornje strani so stropniki pokriti s pohodnim podom, s spodnje strani pa strop sestavljajo kasete, ki sledijo obliki lokov. Kasetiran strop je sestavljen iz plošč, obrobljenih z modrimi letvami. V sredini vsake plošče je diagonalno obrnjen kvadrat, prav tako modre barve. Celoten strop, ki lebdi nad cerkveno notranjščino, ustvarja vtis stiliziranega zvezdnatega neba – variacija prastare teme. Nov strop je obogatil notranjost cerkve in jo povezal v enovit prostor.

Kapele

Kapela je najpogosteje bogoslužni prostor znotraj večje stavbe (na primer samostana, gradu, bolnice, letališča ali kot intimnejši del cerkve), lahko pa je tudi majhna, samostojno stoječa bogoslužna stavba. V opusu arhitekta Marinka so različne kapele, tako znotraj večjih stavb (na primer v samostanu na Mirenskem gradu, v domu ostarelih na Ptuju, v Kliničnem centru v Ljubljani) (slika 3), kot tudi samostojno stoječe (na primer sv. Antona na Pokljuki, na pokopališču v Leskovcu pri Krškem in Marije Snežne na Kredarici). Slednje so najpogosteje postavljene v občutljivo naravno ali ruralno okolje z močno izraženo istovetnostjo. Ob povedanem je zanimivo, kako arhitekt Marinko išče oblikovalska izhodišča predvsem v specifičnih izrazih okolja, v katerem in iz katerega raste nova arhitektura.

Poglejmo skozi to prizmo njegovo kapelo na Kredarici, ki se je drži sloves »najvišje cerkve« na Slovenskem (sliki 4 in 5). Lokacija je zahtevna zaradi izrednih klimatskih razmer na tej višini, pa tudi vsled bližine planinskega doma na Kredarici, ob hkratni zahtevi po primerni zasebnosti, pogojeni z njeno liturgično funkcijo. To je predvsem pomembno v poletnih mesecih, ko je v domu ali njegovi bližini množica planincev. Skupaj z naročnikom in meteorologi, ki dobro poznajo to visokogorsko okolje, so poiskali primeren prostor, kjer lahko ljudje prisostvujejo maši tudi na prostem pred kapelo. Blizu doma je bila manjša vzpetina, v katero so »zarezali« objekt, tako da je vhod v kapelo na spodnjem, vhod pod »zvonik« pa na zgornjem nivoju. S tem posegom v teren so pridobili dvoje: plato pred vhodom in primerne skale za zidanje kamnitih delov kapele. Šotorasta streha kapele in lope je lesena in krita s pločevino. Kapela Marije Snežne je postavljena v občutljivo okolje, neposredno pod Triglavom. Podobni objekti v alpskem ambientu, ki bi lahko služili kot referenčni okvir arhitekturne interpretacije, so minimalistično oblikovani kvadri, valji, kocke v vidnem betonu ali pločevini. Arhitekt Marinko se je odločil za drugačno izhodišče, ki ga razbira iz širšega in ožjega okolja nastajajoče arhitekture. Prvo izhodišče so cerkve v dolinah, ki se zajedajo v osrčje triglavskega pogorja: sv. Janez v Bohinju, sv. Klemen v Mojstrani in sv. Marija v Trenti. Od tod izhaja členitev na tri prostorske in kompozicijske enote: lopo, kapelo in zvonik. Drugo izhodišče je alpinistični šotor, prislonjen ob pečino, ki se v treh krakih zaključuje s trianglom, vrhu katerega je zvonik. Zdi se, da kapela raste iz same gmote gorovja; iz naravne kamnite aglomeracije se dvigajo stene iz enakega, a drobnejšega in od človekove roke obdelanega kamna. Prostor je prekrit z elementarno vidno leseno konstrukcijo ostrešja, ki je v sozvočju s širšo alpsko tradicijo in tudi z bližnjimi planinskimi kočami. Na zunaj kapela zraste iz okolja kot njegov sublimat in označuje svetost kraja. Notranji prostor pa je topel in preprost, kot so tudi ljudje, ki hodijo v planine zato, da najdejo sebe in Boga.

Samostanski in stanovanjski objekti za cerkvene potrebe

Čeprav samostanski in stanovanjski objekti za cerkvene potrebe v ožjem smislu ne sodijo med sakralno arhitekturo, pa so v vsakem od teh objektov tudi prostori posebej namenjeni bogoslužju (na primer: oratorij, refektorij, kapela). Arhitekt Marinko je izdelal več projektov tovrstnih zgradb za različne naročnike: za župnije (župnijski dom v Kočevju, pastoralni center z vrtcem v Preski pri Medvodah, župnijski dom sv. Jurija v Ihanu), za škofijo (dom ostarelih duhovnikov Mane nobiscum v Ljubljani) in za redovne skupnosti (Dom Matere Margarete pri šolskih sestrah v Repnjah, samostan Marijinih sester v Štepanji vasi v Ljubljani, Don Boskov center v Celju). Kaj je skupnega vsem tem stavbam, glede na raznovrstno vsebino in glede na zelo različne lokacije? Morda se ravno tu pokaže glavno arhitektovo vodilo za stavbe, katerih naročnik je Cerkev: zasnova mora biti racionalna, izvedba kvalitetna, arhitekturno oblikovanje pa strogo in v spoštljivem odnosu do okolja. Te zgradbe ne smejo biti podvržene trenutnim modnim trendom, naravnane morajo biti na daljši čas trajanja.

Najobsežnejše tovrstno Marinkovo delo je Dom sv. Jožefa v Celju (slika 6). Za razumevanje kompleksnosti te naloge je potreben kratek pogled v zgodovino hriba sv. Jožefa. V sedemnajstem stoletju je tu nastala zaobljubna cerkev po kugi, ki je morila po Celju. Ob severni steni zakristije je bila na začetku manjša stanovanjska stavba, ki se je postopoma širila proti severu in nato zalomila proti vzhodu. Na Hrib je sredi devetnajstega stoletja blaženi Anton Martin Slomšek pripeljal lazariste, ki so tu zavzeto delovali do druge svetovne vojne. Po vojni je bila stavba nacionalizirana in šele leta 1990 vrnjena prejšnjim lastnikom. Objekt je bil v zelo slabem stanju, tako da je bilo možno ohraniti samo zunanje zidove, vso notranjost in ostrešje pa zgraditi na novo. Ker gre za objekt in ob-

močje Jožefovega hriba s posebnimi kulturnozgodovinskimi kvalitetami, so bili vsi posegi usklajeni s spomeniškovarstvenimi zahtevami. Načrte za prvo fazo je arhitekt Marinko naredil leta 1993 skupaj s podjetjem Karlovšek iz Domžal. V naslednjih letih je bila misijonska hiša postopno dograjena in opremljena. Zunanja podoba ohranja historične sestavine, notranjost pa je nova. Stavbno pohištvo in oprema prostorov sta v temnem lesu in delujeta resno, zadržano, skoraj nekoliko samostansko. V hiši se odvijajo različne dejavnosti prosvetnega, kulturnega in duhovnega značaja (prim. Kolar 2002, 103–105).

Ponovni razcvet delovanja lazaristov na Jožefovem hribu je narekoval nove prostorske rešitve. Za župnijske potrebe je bil zgrajen samostojno stoječ župnijski dom, v katerem so učilnice, glasbene šola, pomožni prostori in nekaj stanovanj. Za ta objekt je arhitekt Marinko izdelal idejno zasnovo in dopolnil nekatere detajle.

Po letu 2006 je začel načrtovati vsebinsko novo enoto, dom za starejše. Pri tem projektu sta dejavno sodelovala dva mlajša arhitekta: sin Matija in Stane Kaiser. Stroge zahteve spomeniškega varstva so določale volumen bodoče stavbe in osnovne oblikovne značilnosti, predvsem strme dvokapne strehe in ne prevelike fasadne odprtine. V tej lupini je naročnik želel povezati program doma za starejše s programom, ki se je že nekaj let odvijal v obstoječi misijonski hiši. Prav prostorska povezava in hkrati ločenost, ki jo narekujejo različne vsebine, je bila najzahtevnejši del projekta. Dobra rešitev – stanovalci in zaposleni v Domu pravijo, da celo odlična – je lahko nastala samo s tesnim sodelovanjem naročnika in projektanta. Novi del objekta se nadaljuje od severovzhodnega vogala misijonske hiše proti jugu in se nato »prelomi« proti zahodu. Z obstoječo misijonsko hišo in cerkvijo oblikuje notranje dvorišče z zanimivimi pogledi na triosminski zaključek prezbiterija cerkve. Tako postane prezbiterij z Najsvetejšim prostorsko središče celotne arhitekturne kompozicije in hkrati njegovo duhovno središče – srce Doma sv. Jožefa.

Vsebinska struktura kompleksa je pomembno vplivala tudi na njegovo arhitekturno podobo. Osnovna ideja pri oblikovanju volumnov je bila postopno zniževanje posameznih delov kompleksa, pri čemer je mišljena celota, z vsemi sestavinami. Najvišja sta cerkvena zvonika, nato cerkvena ladja in prezbiterij. Naslednjo višino določajo strehe obstoječe misijonske hiše. Ponovno se strešine znižajo v severovzhodnem vogalu, na začetku trakta, v katerem je dom starejših. Ta se po »pregibu« proti zahodu ponovno zniža in še enkrat pred zaključkom. Višinski preskoki strešin so rešeni na način, ki vešče prekriva razlike, posebno med vzhodno in dvoriščno fasado, kjer je višinska razlika dve etaži. Razlog je bila hierarhična členitev posameznih sestavin in težnja, da pri pogledu iz starega jedra Celja novi deli ne bi preglasili obstoječe historične podobe Jožefovega hriba. Strehe so strme, dvokapne, krite z bobrovcem. Zunanja podoba je stroga, z nakazano členitvijo fasadnih ploskev, izvedenih v ometu.

Notranjost je, za razliko od notranjosti misijonske hiše, svetla, vesela, s prav tako oblikovano opremo sob, hodnikov in skupnih prostorov. Tu je čutiti roko mladega arhitekta, sina Matije. Poleg arhitektov daje tej hiši dušo predvsem gostitelj, gospod Jože Planinšek, duhovnik lazarist. Poleg vsestranskega organizacijskega dela skrbi tudi za izmenjevanje razstav različnih umetnikov v skupnih prostorih. S slikami in fotografijami z motivi iz Celja, okolice, s Kozjanskega, in drugimi, tako ostarelim stanovalcem približa domače kraje.

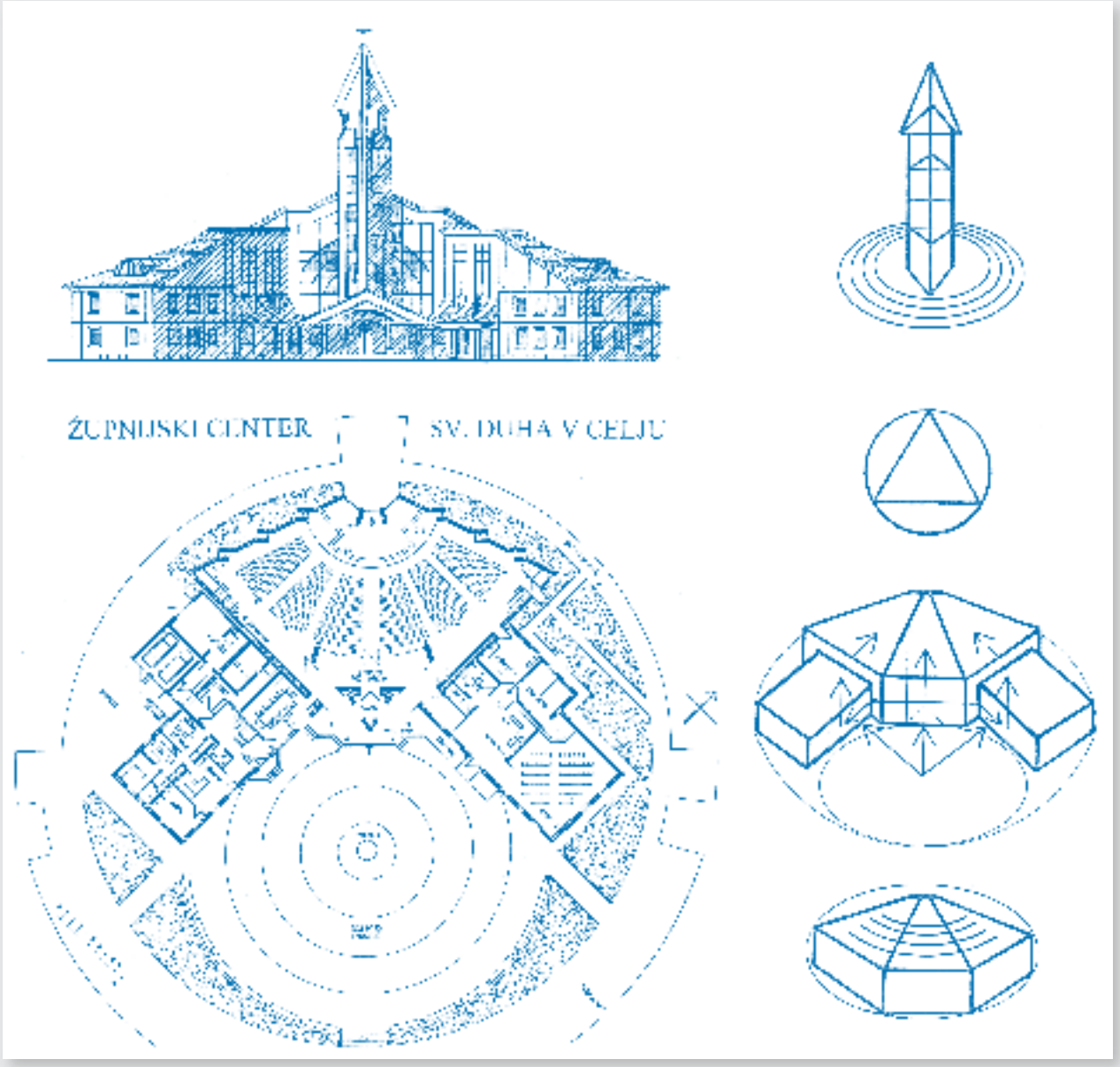
Župnijski centri

Ko razmišljamo o historičnih sakralnih objektih imamo v mislih predvsem cerkvene zgradbe. Čas po koncilu pa je prinesel nove naloge, med katere sodijo tudi župnijski centri. Cerkev postane v takih primerih del širšega pastoralnega središča, ki povezuje v celoto različne programske sklope, kot so prostori za opravljanje bogoslužja, prostori za pastoralno dejavnost in prostori za bivanje duhovnikov. V preteklosti je ob cerkvi stalo župnišče, ob njem pa različni gospodarski objekti. Župnijski center pa je predvsem duhovno središče farne skupnosti. Če želi biti to res skupnost – skupnost bratov in sester v Kristusu – je razumljivo, da to skupnost utrjuje življenje »pod isto streho«. Od tod težnja po oblikovanju takih arhitekturnih rešitev, ki ne le povezujejo, ampak omogočajo zraščanje različnih vsebin župnijskega centra pod eno streho. Duh, ki oblikuje občestvo v bogoslužnem prostoru, se mora preliti tudi navzven, v župnijsko vežo, v učilnice, v prostor pred cerkvijo … ter dalje v vse življenjsko okolje.

V preteklih obdobjih in tudi v Plečnikovem času takih nalog ni bilo. So nove, izrazito pokoncilske. Zato arhitekt Marinko tudi ni imel takih vzorov, ampak jih je moral za slovensko okolje na novo domisliti. Po svetu, zlasti v Nemčiji, je po drugi svetovni vojni nastalo veliko župnijskih centrov. Navadno so bili podobni sestavu »Lego kock« in bi v našem prostoru delovali tuje. Po njegovem prepričanju regionalne značilnosti slovenskega prostora narekujejo specifično arhitekturno reševanje posameznih nalog, kot jih kažejo župnijski center Rožnovenske Matere Božje v Portorožu, župnijski center sv. Marka v Kopru ali župnijski center sv. Duha v Celju. Glavna značilnost Marinkovih župnijskih centrov je v tem, da v kompaktni gmoti celotne arhitekturne kompozicije ostaja razvidna hierarhija njihovih sestavnih delov; zvonik se dviga visoko v nebo, nad cerkev, še nižje so stanovanjski in pastoralni deli centra (sliki 8 in 9). Enak odnos je razviden pri historičnih kompozicijah okoli cerkva v naših mestih in vaseh. Najbolj »na očeh« je Marinkov župnijski center sv.

Duha v Celju, saj leži v neposredni bližini avtoceste (slika 7). Njegov projekt je po zmagi na natečaju začel običajno »trnovo pot« do realizacije. Gradnja je potekala v zahtevnem času slovenskega osamosvajanja. Velika zasluga za uspešno dokončanje gre takratnemu župniku gospodu Dragu Svetku, ki ni le razumel arhitektovih idej, ampak mu je stal ob strani tudi v času njihovega uveljavljanja. Obenem je z velikim trudom zbiral finančna sredstva za gradnjo. V govoru ob posvetitvi cerkve je povedal nekaj zelo resničnega: »To je dan, ko je arhitekt, kot duhovni oče tega projekta, med najbolj srečnimi«. Gotovo je arhitekt to razumel kot veliko zahvalo za večletni trud.

Naša pozornost ne bo toliko usmerjena k cerkvi, ampak predvsem h kompozicijski zasnovi celotnega župnijskega centra ali še bolje k njenim izhodiščem, ki so izražena s simbolno govorico. Zato je najbolje povzeti arhitektovo razlago, ki jo najdemo v posebni zloženki ob posvetitvi cerkve. Takole med drugim pravi: »Ideja, ki oblikuje kompozicijo župnijskega središča sv. Duha v Celju, izhaja iz verske resnice Spiritus Sanctus ex Patre Filioque procedit. Sv. Duh je ena od treh Božjih oseb, ki je v občestveni povezavi z Očetom in Sinom. Krščanstvo, kateremu je osnovno vodilo ljubezen – ljubezen do Boga in bližnjega – ima v skupnosti treh Božjih oseb tisti najvišji vzor, kateremu je zavezano slediti tudi v vsakdanjem življenju. Načelo trojnosti in hkratne povezanosti v celoto je prevedeno v prostorski in likovni jezik predstavljene arhitekturne rešitve« (slika 10).

Slika 10: Župnijski center sv. Duha v Celju, 1990 – tloris, pogled in sheme kompozicijske zasnove

Župnijsko središče sestavljajo trije deli: bogoslužni prostor, župnijski dom in pastoralni del z učilnicami, dvorano, knjižnico, zakristijo … Vsak od njih se kot samostojna celota vključuje v življenje župnije. Vsi trije skupaj pa obkrožajo osrednji zunanji prostor, kjer se ljudje zbirajo, srečujejo in utrjujejo živo občestvo. Celotno župnijsko središče obdaja krožna pot, namenjena procesijam ob praznikih, ki trojno prostorsko zasnovo povezuje v celoto.

Bogoslužni prostor je v vzdolžni smeri trodelno konično členjen. Srednji je jedro in hkrati »dnevna kapela«. V cerkvi je oltar s tabernakljem, okrog katerega se zbira farno občestvo ob velikih praznikih, nedeljah in delavnikih, pa tudi posamezniki v zasebni molitvi. Usmerjenost vseh treh prostorskih segmentov v prezbiterij kljub opisani členitvi ustvarja enovit prostor in povezuje trikotne segmente v enovito celoto.

Identiteto sakralnega objekta označuje zvonik. Prav zaradi njegove simbolne funkcije je oblikovalsko najobčutljivejši del župnijskega centra. Želi biti izvoren, to je navezan na prostor, kjer stoji. Hkrati pa teži k izvirnosti, drugačnosti, k novemu in simbolnemu. Postavljen je v kompozicijsko težišče objekta. Vse strehe gravitirajo proti njemu in je s tem dominanta celotne kompozicije. Hote oblikovan s streho in ne le kot betonska vertikala ali blok želi ukoreniniti novo cerkev v prostor, ki mu pripada. Trikotna zasnova kot novost pa se navezuje na izhodiščno idejo trojnosti in hkratne povezanosti v celoto. Ta misel je »zapisana« v zvoniku tako v tlorisni zasnovi kot v pogledu.

Cerkve

»Kraljevska disciplina« na polju sakralne arhitekture je gotovo cerkev. Po vstopu krščanstva v zahodno kulturo je njen vpliv v prostoru vseskozi odločilen; od zgodnjekrščanskih bazilik in bizantinskih centralnih stavb, preko romanskih in gotskih katedral, do renesančnih in baročnih cerkva. V devetnajstem, predvsem pa v dvajsetem stoletju, se pozornost arhitekture usmeri k drugim temam, ki so jih navdihovale francoska revolucija, racionalizem in razvijajoča se industrija. Kljub temu je načrtovanje cerkve še vedno prestižna naloga, za katero se potegujejo mnogi pomembni sodobni arhitekti. Gre za najbolj »čisto« arhitekturo, kar ne le v svetu, ampak celo v naši domovini vedno bolj občudujemo pri mojstru Plečniku. Veliko je razlogov, da cenimo njegovo delo, v povezavi z razmišljanjem v našem sestavku pa predvsem dejstvo, da je cerkvi kot arhitekturni temi vrnil njen ugled.

Arhitekt Marinko je začel svojo ustvarjalno pot z »drobnimi« nalogami, vezanimi na bogoslužni prostor, ki pa jih nikoli ni razumel kot nepomembne. Korak za korakom je spoznaval problematiko sakralne umetnosti. Prenova prezbiterija, preureditev verouč-ne učilnice, spovednica, cerkvena klop, razsvetljava kapele, cerkveni tlak, vhod z vetrolovom, police za časopise in revije in podobne naloge so mu odpirale pot do zahtevnejših projektov. Poleg tega je intenzivno spremljal dogajanje v pokoncilskem času in se udeleževal natečajev, ki jih je organizirala Cerkev. Po »vajeniški« dobi je dobil naročila za večje projekte, med njimi tudi za cerkve. Nekatere stojijo samostojno, kot na primer ž. c. Dobrega pastirja v Varaždinu, p. c. sv. Leopolda Mandića na Ptuju in p. c. Marijinega brezmadežnega srca na Pragerskem, ali pa so del župnijskega centra. Take so ž. c. Marije Rožnovenske v Portorožu, ž. c. sv. Marka v Kopru in ž. c. sv. Duha v Celju. Pogledali si bomo dve izmed njih in pri vsaki izpostavili posebne vrednosti, ki predstavljajo doprinos pri iskanju sodobnega in po meri slovenskega vernika ukrojenega bogoslužnega prostora. V obeh primerih gre za sodobno interpretacijo krščanskemu bogoslužnemu prostoru lastnih prostorskih konceptov, s čimer arhitekt Marinko zavestno išče navezavo na tisočletno bogato izročilo Cerkve. Lahko bi rekli, da želi izvorno interpretirati na nov, izviren način.

Cerkev na Pragerskem (slika 11) ima zanimivo zgodovino. Najprej je bila v kraju majhna kapela, v kateri so se zbirali verniki k maši in otroci k verouku. Po tridesetih letih se je ponudila možnost odkupa sosednjega vrta, na katerem je stala razpadajoča stanovanjska hiša. Po nasvetu škofije je arhitekt izdelal idejni načrt prenove in dozidave te hiše, ki je vključeval tudi večji prostor za bogoslužje. Vse je bilo zelo stisnjeno na parceli, obnova pa draga. Naročnik je predlagal, da se naredi preizkusni projekt nove cerkve. K temu delu je arhitekt Marinko povabil sina Jožeta, takrat še študenta arhitekture, ki je tudi sicer sodeloval pri mnogih njegovih projektih. Izdelal je več variant in predložil rešitev, ki na domiseln način interpretira zgodnjekrščanski bazilikalni prostor. Njegova bistvena značilnost je višja srednja ladja, osvetljena skozi okna nad nižjimi stranskimi ladjami. Tak je tudi prerez cerkve na Pragerskem, ki je sicer prekrita z dvokapno streho. Svetloba v srednjo ladjo prihaja skozi strešna okna tako, da je celotna notranjost enakomerno in močno osvetljena. Belina sten, s pomočjo katere naravna svetloba presvetli celotno notranjost, in eleganca vidnega ostrešja iz naravnega smrekovega lesa ustvarjata svečano občutje (prim. Vaupotič 2010, 230). Tloris cerkve je kvadrat, da so verniki lahko blizu oltarja, s čimer se približuje centralnemu prostoru. Vzdolžnost bazilikalnega prostora, ki daje dinamičnost in s tem zanimivost prostoru, pa določa vidno ostrešje nad srednjo ladjo, razpeto čez pevski kor, prostor za vernike in prezbiterij (slika 12). Motiv vidnega ostrešja je poznan že v najstarejših krščanskih cerkvah, kar po besedah umetnostnega zgodovinarja Izidorja Cankarja daje vtis, da je »bazilika le začasno bivališče, za silo pokrit popotni šotor, kakor

je življenje individua, človeštva in sveta le bežni fenomen in priprava za večnost« (prim. Cankar 1926, 280). V notranjosti cerkve po dva stebra na vsaki strani podpirata steni med glavno in stranskima ladjama kot štirje evangelisti, ki so nosilci veselega sporočila, nauka Cerkve. Kapitele stebrov je oblikoval s simboli evangelistov, njihovimi imeni in njihovo značilno mislijo rezbar Joc Tavčar. Razen barvnega okna nad orglami na pevskem koru, je vsa slikarska oprema – triptih v prezbiteriju in križev pot – odlično delo slikarja Lojzeta Čemažarja.

Druga cerkev, na katero želim opozoriti, je cerkev Marije Rožnovenske v Portorožu (slika 13). Cerkev je del župnijskega centra. To je prvi projekt za cerkev, pri katerem je Marinko sodeloval kot član projektne skupine skupaj z arhitekti Ivanom Bregantom, Marjeto Šorn in Stanetom Kaiserjem. K temu projektu ga je povabil prijatelj Bregant in takratni župnik oče Franc Prelc. Kot se rad spominja, je bil to čas zanesenega ustvarjanja v krogu ljudi, ne le arhitektov, slikarjev in kiparjev, temveč tudi različnih tehničnih strokovnjakov, predvsem pa naročnika. Barvna okna so delo slikarke Mire Ličen Krmpotič, podobe križevega pota je izdelala slikarka Marta Jakopič Kunaver, veliko skulpturo v prezbiteriju – Kalvarija v času – pa je ustvaril kipar Tone Demšar. Mnogi so se spraševali ali lahko tako velika skupina deluje soustvarjalno. Čas je pravičen sodnik in mislim, da jim je uspelo.

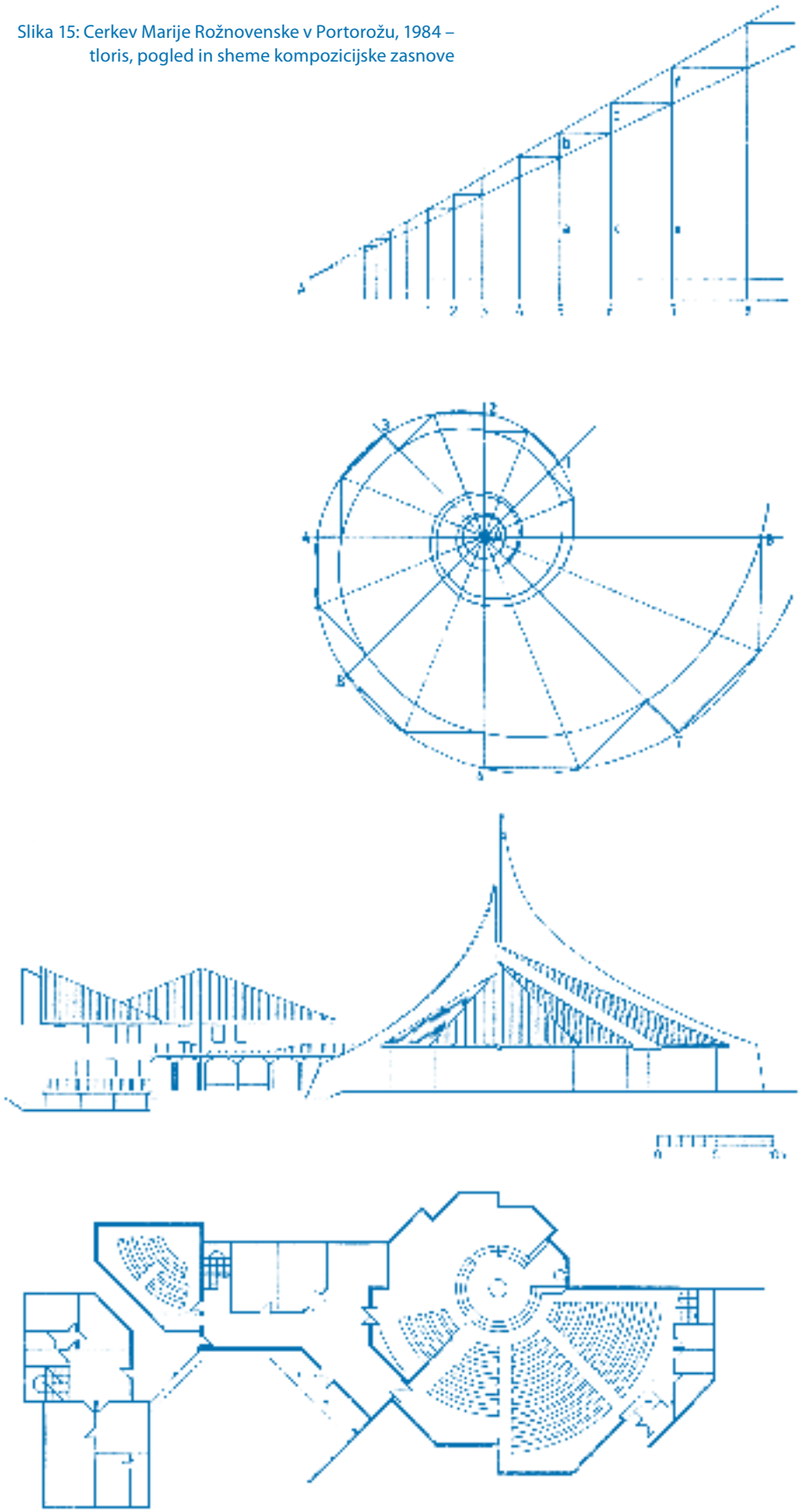
Na zahtevni lokaciji, stisnjeni v ovinek vzpenjajoče se ceste, je nastala zaokrožena celota župnijskega centra, katere jedro je bogoslužni prostor. Objekt je navzven skoraj neopazen, ker »govori« s preprosto in zato brezčasno primorsko govorico brez modnih dodatkov, ki bi ga vklenili v cenenost trenutne, zdaj že davno pozabljene atrakcije. Glavna vrednost cerkve je v oblikovanju notranjega prostora (slika 14). Združitev dveh prostorskih zasnov, poznanih že od antike, predstavlja novost. Tu je potreben kratek pogled v zgodovino, da bi razumeli to dvojnost.

Že v antiki se je poleg vzdolžno zasnovanega, bazilikalnega tipa, razvil tudi drug tip sakralnega prostora, ki ga je prevzelo krščanstvo. To je tip centralne stavbe po vzoru Panteona. Longitudinalni prostor je dinamičen, usmerja oko k cilju, to je k apsidi z oltarjem, narekuje gibanje vzdolž glavne osi. Centralni prostor je statičen, vzbuja vtis uravnoteženosti in preglednosti, ne narekuje gibanja, dojemljiv je z enim samim pogledom. Longitudinalno zasnovo bazilike je prevzel zahod, centralno zasnovo pa vzhod. Od tedaj dalje se v oblikovanju krščanskih kultnih prostorov pojavljata ti dve prostorski zamisli. Nastopata ločeno. Le redko ju vidimo prepletena v domiselnem in doživljajsko učinkovitem prostorskem »plesu«. V starokrščanskih prostorih (na primer San Vitale) ali renesančnih prostorih (na primer S. Maria degli Angeli) s centralno zasnovo je bil oltar v eni od apsid ali v samostojni kapeli, v obeh primerih pomaknjen izven središča prostora. Zaradi naravnanosti klopi in oltarja kot pri vzdolžni zasnovi, zamisel osrednjega, geometrično čistega, preglednega in zato lahko dojemljivega prostora, ni prišla do veljave. Alberti in Palladio sta povezovala vzdolžni tip prostora, ker je bolje odgovarjal funkciji, s centralnim prostorom. Oktogonalne stavbe našega sedemnajstega in osemnajstega stoletja (na primer Šmarna gora) varirajo idejo centralnega prostora, vendar z dodatkom samostojne prostorske enote, v kateri je prezbiterij. Tudi v Plečnikovih sakralnih prostorih zasledimo nadaljevanje te ideje (na primer sv. Anton v Beogradu).

Zasnova sakralnega prostora – pri čemer predstavljata statični centralni prostor in dinamični longitudinalni prostor dva antipoda – je torej naloga, ki že stoletja vzpodbuja arhitekte k novim iskanjem. Pri tem ni vprašanje stilnega izraza, temveč predvsem učinek na človekovo notranjost, ki ga more izžarevati resnično sakralni prostor.

Ob zgodovinsko pogojeni dvojnosti centralnega in longitudinalnega prostora predstavlja zamisel portoroške cerkve svež pristop, ki teži k povezavi teh dveh prostorskih konceptov. Značilnosti centralnega prostora, ki usmerja poglede v središče in s tem omogoča zbranost, ter značilnosti longitudinalnega prostora, ki ustvarja dinamičnost, sta združeni v prostoru dinamične osredinjenosti, uresničenem v geometriji prostorske spirale. Na začetku intuitivno zasnovan prostor je v projektu prerasel v matematično izrazljiv red (prim. Marinko 1989, 10). Kako tako kompozicijo dojemamo? Odgovor na to vprašanje prehaja v področje subjektivnega, predvsem psihološkega dojemanja, ki pa ne more biti neobčutljivo za arhitekturni red in harmonijo, v čemer je gotovo del objektivnosti (slika 15). Centralni prostor, kjer sta združeni prostorsko in vsebinsko središče, usmerja vso pozornost ljudi med liturgijo v en sam center k oltarju ter tako uresničuje koncilsko zahtevo po kristocentričnosti. Deluje pomirjujoče, omogoča zbranost ter hkrati ustvarja zavest vključenosti v občestvo. Pot do tega središča pa je dinamična. Prostor raste in pada v dve smeri. Gibanje, ki ga narekuje tako zasnovan prostor, ni le v smeri od oboda k središču, temveč tudi okrog središča, v katerem obe dosežeta svojo kulminacijo. Prostor je sestavljen iz različnih med seboj uravnoteženih prostorskih sekvenc, med katerimi nastopajo preskoki v vseh treh dimenzijah. Enoten kompozicijski princip obvladuje prostor kot celoto in določa vsakemu elementu njegovo mesto. Vse smeri gibanja se zato stekajo v vertikalno os prostora, arhitekturno interpretirano kot oko spirale in hkrati tudi konstrukcijsko jedro bogoslužnega prostora. Pod njim stoji oltar sredi dvignjene ploskve prezbiterija. Os, ki tako

Slika 15: Cerkev Marije Rožnovenske v Portorožu, 1984 – tloris, pogled in sheme kompozicijske zasnove

nastane, simbolično povezuje zemljo z nebom, vpeta je v oltar in steče skozi križ na vrhu »belega jadra« (prim. Marinko 1989, 11).

Prizorišča ob papeževih obiskih v Sloveniji

Posebne naloge, ki so bile zaupane arhitektu Marinku, so bila prizorišča ob obiskih papeža Janeza Pavla II. v Sloveniji. Ob prvem obisku leta 1996 je izdelal načrte za prireditveni prostor z oltarjem na hipodromu v Stožicah v Ljubljani, kjer se je k papeževi maši zbralo sto tisoč vernikov (slika na hrbtni strani revije). Na brniškem letališču je za njegov protokolarni sprejem izdelal načrte sprejemne ploščadi in paviljona, kjer je potekalo prvo srečanje papeža s predsednikom Slovenije. Ob drugem obisku leta 1999, ob beatifikaciji blaženega Antona Martina Slomška, pa je izdelal projekte za prireditveni prostor z oltarjem na Betnavskem polju pri Mariboru, kjer je slovesnosti prisostvovalo dvesto tisoč vernikov. Glede na število prisotnih so bile to svojevrstne katedrale na prostem. Pomembnost del daleč presega njihovo začasnost. Sodobni mediji, predvsem televizija, ki so spremljali Svetega očeta na njegovih pastoralnih obiskih po Sloveniji, so ob tem prikazovali tudi posnetke prizorišč, kjer so srečanja potekala. V nekaj dneh so te podobe obkrožile svet. Tako se je prizorišče v Ljubljani močno vtisnilo v srce tudi zahvaljujoč številnim publikacijam, objavljenih po zaključku slovesnosti v spomin na ta »milostni čas«. Tudi arhitekt Marinko je v monografiji z naslovom *Oltar ob papeževem obisku v Ljubljani 18. maja 1996* želel iztrgati pozabi prizorišče tega enkratnega dogodka in ga z besedo in sliko ohraniti zanamcem. Predstavil ni le podob uresničenega, ampak še vse nevidne napore v zakulisju.

V knjigi ponovno stopa pred nas podoba oltarja, obogatena s simbolno pomembnimi sestavinami slovenske vernosti, s čimer je tudi arhitektura ustvarila veličastno ozračje nepozabnega dogodka. Ko motrimo papežev oltar nam bodo v pomoč zapisi v knjigi in druge ocene, ki govorijo o tem dogodku. Arhitekt in profesor dr. Vladimir Brezar o njem zapiše: »Obisk je bil enkraten dogodek, ki so mu pripisali nacionalni in globalni pomen. Temu ustrezen naj bi bil objekt, preprost in razpoznaven, ker je v središču medijske pozornosti in se mora vtisniti v spomin. Arhitektov prispevek je v tem primeru vidno presegel znane in domače primere s tem, da je ohranil arhitekturni princip, da torej ni podlegel skušnjavi dizajna, šotora (zaradi začasnosti) ali predimenzioniranega simbola, ki se hitro sprevrže v svoje nasprotje. Oltar v Stožicah ima nekaj, kar ga loči od drugih: je arhitektura, torej tvorba s tako kompozicijo sestavin, kakršna je značilna za zgradbe. Uporablja oblike, stavbne člene in konstrukcijske elemente, kot jih srečamo pri stavbah: stene, tla, streho, stopnice, ograje, okna, vrata … Vse to je sestavljeno po pravilih *artis aedificandi*, upoštevajoč fizikalne zakone, lastnosti materialov in postopke obdelave /…/ Piramidalna streha oltarnega objekta ponazarja enega najstarejših arhetipov sakralne arhitekture, ki pa na tem mestu dobi polivalentno vlogo; ponazarja gibanje ali hrepenenje k višku, predstavlja fenomen trdno postavljene gmote, ki pa s konico, usmerjeno navzgor, preide v nič, oziroma v neskončnost; pri vsem tem pa odslikava tudi strme strešine slovenske arhitekture cerkva na vrhovih gričev« (Marinko 1997, 9). Umetnostni zgodovinar dr. Peter Krečič hvali dobro vidnost papeža, osvetlitev, ozvočenje, lahko berljive oblike, jasno simbolno govorico in še posebej zapomljivost prizorišča tako od daleč (strogo zamejena bela horizontala z odprtim piramidnim zaključkom s prosojnim križem na vrhu) kot od blizu (v kompozicijo vključeni kakovostno oblikovani obredni sedeži in še posebej papežev, prispevek prof. Janeza Suhadolca). Vse drugo, kakovostna krasitev prizorišča z rezanim cvetjem – pri tem je gotovo izstopal cvetlični pleteni venec okrog brezjanske Marije – so samo še krepili kakovostno likovno komponento ljubljanskega prizorišča za srečanje s papežem. Ob vsej slovesnosti je morala arhitektura oltarja nagovoriti ljudi tako, da so jo sprejeli kot svojo. Ker je poslanstvo arhitekture v tem, da ustvarja čim kvalitetnejše okolje, ki naj ljudi bogati v njihovih fizičnih in duhovnih težnjah, so doživljanja ljudi v določenem pogledu celo pomembnejša od mnenj strokovnjakov. Med njimi je bilo mogoče slišati, kako je arhitekt pri oltarju v Stožicah uporabil naravne danosti ter vertikalo vrhov, ki jo predstavlja baldahin s križem nad oltarjem in kapelica – tabernakelj sredi ljudstva, kot bivališče Boga med ljudmi, dodal še horizontalo zvonov in podobo brezjanske Marije Pomagaj kot človeško artikulirane prošnje za srečo človeštva v tretjem tisočletju, tudi za srečo Slovencev (prim. Marinko 1997, 63), da je z belino, cvetjem, zvonovi in pritrkovanjem ustvaril pravo vzdušje praznika ter dosegel izrazito slovensko govorico (prim. Marinko 1997, 65) ali da je z elegantno, skoraj lahno arhitekturo pričaral vzdušje vstajenjske procesije (prim. Marinko 1997, 67). Vsled vsesplošnih pohvalnih ocen prizorišč za papeževa srečanja je Društvo katoliških izobražencev (SKI) predlagalo, da se podeli nagrada Prešernovega sklada za leto 1996 arhitektu Jožetu Marinku za zasnovo in izvedbo oltarja ob papeževem obisku v Ljubljani 18. maja 1996 z utemeljitvijo, da to njegovo delo kvalitetno združuje sodobno oblikovanje z ohranjanjem identitete prostora, v katerem je postavljeno. Tak pristop je posebno pomemben za ohranjanje slovenske identitete in posredno utrjuje slovensko narodno zavest. Strokovna komisija je predlog zavrnila na podlagi (nenapisanega) mnenja, da bi podpora podanemu predlogu pomenila tudi podporo Cerkvi.

Pričujoči sestavek z zgolj nekaj potezami razpira pogled v bogastvo in raznolikost arhitekturnih dosežkov arhitekta Jožeta Marinka z namenom opozoriti na dejstvo, da so v drugi polovici dvajsetega stoletja tudi ob robu ali celo zunaj samooklicanih avantgardnih tokov umetniškega ustvarjanja vznikali številni žlahtni arhitekturni dosežki. Noben resen kritiški pregled in ocena obravnavanega časa ne bosta mogla prezreti izpovedne moči in klenosti arhitekturnih poetik, ukoreninjenih v modernizmu, tujem klasičnem vrednostnem humusu. Tak je tudi spoštljivo obsežen opus arhitekta Jožeta Marinka. Čeprav prikaz nekaterih njegovih pomembnejših arhitekturnih dosežkov tako po metodološkem pristopu kot tudi po strukturi plasti, v katerih je mogoče odkrivati ustvarjalčevo kreativno moč, še zdaleč ne zadošča za celosten pogled na njegovo ustvarjalnost, vendarle v njej prepoznavamo nekatere pomembne in pomenljive stalnice. Prva je klasična disciplina. Marinko jo je v okviru svojega dela na Fakulteti za arhitekturo proučeval in poučeval. Tako v podkožju njegove arhitekture vedno znova odkrivamo klasične prvine bodisi v strogosti zasnove, v kompozicijski logiki ali v pogostosti uporabe klasičnih materialov. Druga je tenkočutna zadržanost do prostora, ki ga s svojo arhitekturo dograjuje. Prostor razume kot dobrino, v katerega so že položene vrednote povezane tako z njegovimi naravnimi danostmi kot tudi z že zgrajeno dediščino v njem. Tretja pa je Marinkovo arhitekturno stremljenje k brezčasnosti, nedvomno tudi njegova iskrena notranja naravnanost. Zlasti očitna je v njegovem sakralnem opusu. Prepoznavamo jo v preigravanju neizčrpnih interpretativnih možnostih krščanstvu lastnih prostorskih konceptov, v vedno vnovičnem vračanju v bogato zakladnico krščanske ikonografije in iskanju njej lastnega sodobnega arhitekturnega izraza, v izčiščevanju lastne arhitekturne govorice mimo dnevno spreminjajočih se trendovskih »zapovedi« ter končno v vztrajanju na odličnosti izvedbe, nadgrajenim z uporabo žlahtnih naravnih materialov. Ne glede na simpatije ali antipatije sedanjega časa do predstavljenih stalnic, le-te ostajajo referenčni okvir slehernega resnega arhitekturnega napora, ob katerem dobi vrednost slednjega v od nas neodvisno naraščajoči časovni distanci vse bolj izčiščeno podobo. Del nje postaja tudi obravnavani opus, katerega lesk še dolgo ne bo zbledel.

Reference

Cankar, Izidor. 1926. *Razvoj stila v starokrščanski dobi in zgodnjem srednjem veku*. Ljubljana: Slovenska matica.

Debevec, Leon. 2013. »Sakralna arhitektura po drugem vatikanskem koncilu ›ikona‹ ali ›reklama‹.« V: *Bogoslovni vestnik* 2013/2, Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani, 269–277. Ljubljana: Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani.

Kolar, Bogdan. 2002. *Sv. Jožef nad Celjem in lazaristi*. Celje: Mohorjeva družba.

Janez Pavel II., papež. 1999. »Pismo umetnikom.« *Cerkveni dokumenti*. Ur. Rafko Valenčič, 82. Ljubljana: Družina.

»Konstitucija o svetem bogoslužju (SC).« 1980. V: *Koncilski odloki drugega vatikanskega cerkvenega zbora (1962–1965)*, 51–94. Ljubljana: Nadškofijski ordinariat Ljubljana.

Marinko, Jože. 1989. »Osredotočenje kot vodilna ideja kompozicije sakralnega prostora v Portorožu.« *Tretji dan* 3–4/1997, 10–11.

Marinko, Jože. 1997. *Oltar ob papeževem obisku v Ljubljani 18. maja 1996*. Ljubljana: Družina.

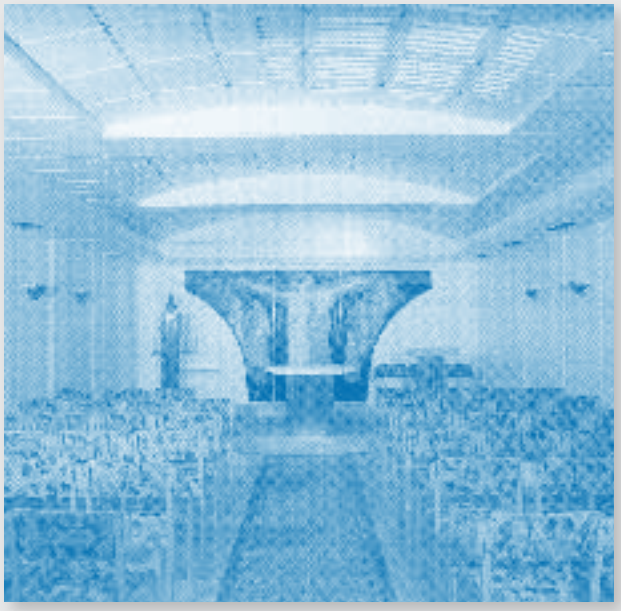
Ratzinger, Joseph. 2000. *Geist der Lithurgie*, cit. po *The Spirit of the Liturgy*. San Francisco: Ignatius Press.

Stele, France in Plečnik, Jože. 1955. *Napori*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Vaupotič, Mojca Polona. 2010. »Cerkev Marijinega Brezmadežnega Srca na Pragerskem.« *Cerkev v sedanjem svetu* 6/2010.

Schloeder, Steven J. 1998. *Architecture in Communion*. San Francisco: Ignatius Press.

Žužek, Miha, 1970. »Sveto v svetu.« *Cerkev v sedanjem svetu* 4, 9–10.

Slika 3: Kapela v Kliničnem centru v Ljubljani, 1994

Slika 1: Pokopališka cerkev v Idriji

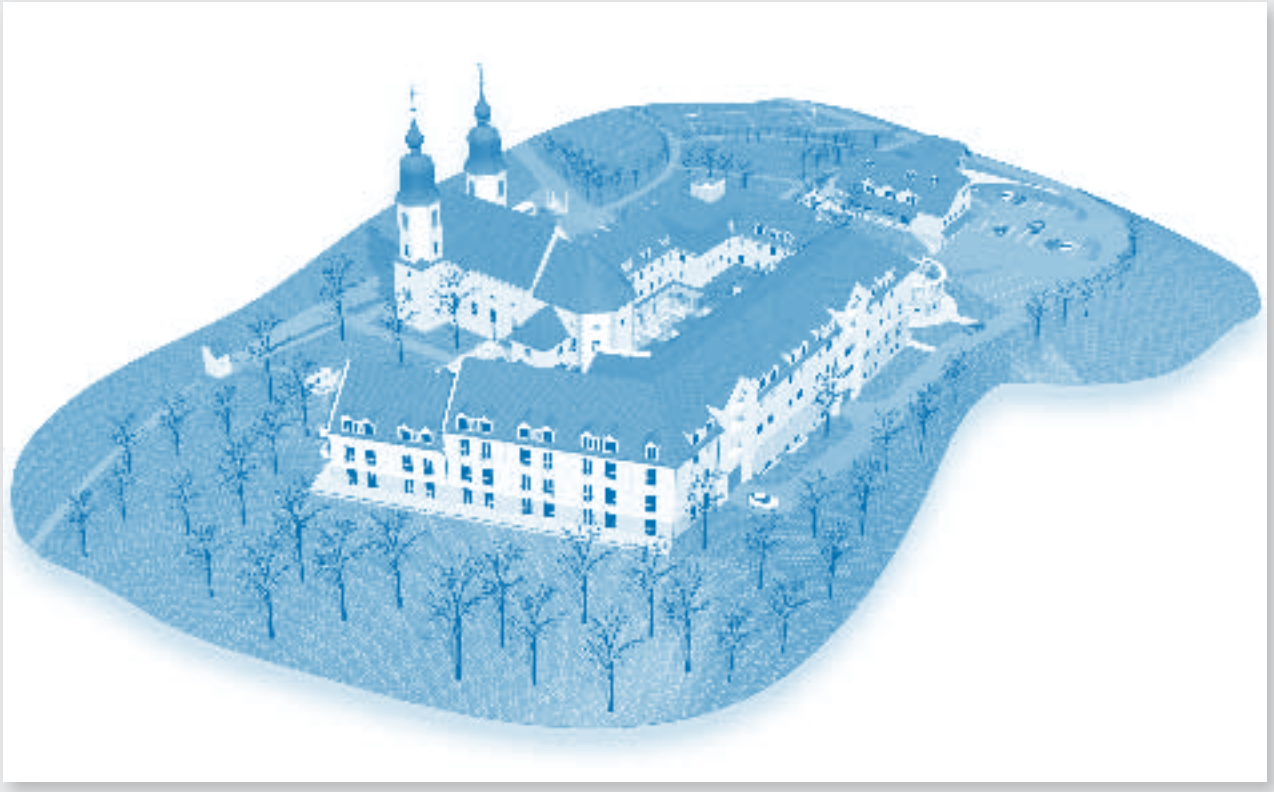
Slika 5: Zvonik kapele na Kredarici, 1992

Slika 4: Kapela Marije Snežne na Kredarici, 1992 (Foto France Urbanija)

Slika 2: Strop v božjepotni cerkvi na Zaplazu, 2010

Slika 6: Dom sv. Jožefa v Celju, 1995–2007

Slika 8: Župnijski center sv. Marka v Kopru, 1990

Slika 9: Zvonik cerkve sv. Marka v Kopru, 1990

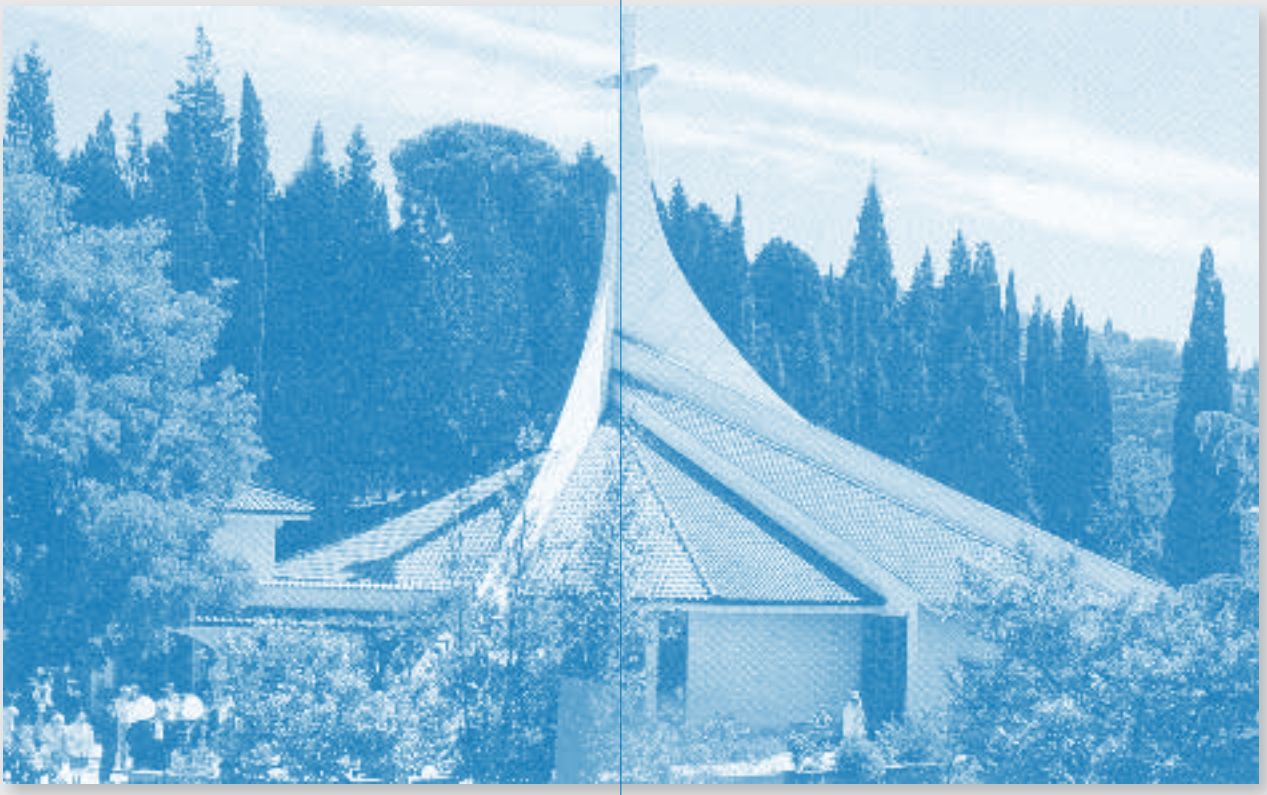
Slika 11: Cerkev Marijinega brezmadežnega srca na Pragerskem, 2003

Slika 12: Strop v notranjosti cerkve na Pragerskem, 2003

Slika 7: Župnijski center sv. Duha v Celju, 1990

Slika 13:
Cerkev Marije Rožnovenske v Portorožu, 1984 (Foto Karel Hari)

Slika 14: Prezbiterij cerkve Marije Rožnovenske v Portorožu, 1986

dr. Janez Keber,
jezikoslovec onomastik

Premalo smo pozorni na to, da bi bila imena v duhu slovenskega jezika

Je avtor prvega slovarja imen, ki ga je leta 1988 izdala Celjska Mohorjeva družba z naslovom Leksikon imen *in je bil večkrat dopolnjen in ponatisnjen, zadnji leta 2008. Trenutno je sredi pisanje knjige* Priimki v Sloveniji, *ki bo izšla pri isti založbi prihodnje leto. Pred dvema letoma je Janez Keber, ki je oral ledino v slovenskem imenoslovju, pripravil tudi obsežen* Slovar slovenskih frazemov. *Pristop k razlaganju živalskih frazemov pa je že prej preizkusil v dveh knjigah* Živali v prispodobi. *Od leta 1995 do 2008 je bil glavni urednik* Jezikoslovnih zapiskov, *ki jih izdaja Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, kjer je bil zaposlen od leta 1970 pa vse do upokojitve. Sodeloval je tudi pri slovarju* Slovenskega knjižnega jezika *in pri slovarskem delu* Slovenskega pravopisa. *Trenutno sicer končuje leksikon* priimkov, *a mu čas jemlje pripravljanje tekočih prispevkov o priimkih, imenih in frazemih za medije. V pogovoru je izrazil prepričanje, da bi morali, ker smo majhen narod s skromnim številom raziskovalcev, vsi oddelki na različnih univerzah ter Inštitut za slovenski jezik, ki se raziskovalno ali pedagoško ukvarjajo s slovenskim jezikom, tesneje sodelovati in delati na skupnih projektih.*

Rodili ste se pred 70 leti v Budni vasi na Dolenjskem. Je Keber pogost priimek v tem kraju?

Moj praded je po družinskem izročilu kot rudarski inženir prišel s Črne na Koroškem na Gomilo (zdaj uradno Birna vas, kakor se imenuje sosednji zaselek) pri Šentjanžu. Imel je dve hčeri in sina. Slednji je bil moj ded, imel je deset otrok in eden od njih je bil moj oče. V moji družini pa sem jaz prvi od sedmih otrok. Na Gomili je na domačiji tudi moj najmlajši stric, v Budni vasi, kjer sem se rodil, pa je z mojo teto živel še eden od stricev. On in moj oče sta se namreč poročila z dvema sestrama iz Budne vasi. Moji starši so sicer živeli na Gomili, a so med vojno zbežali v Budno vas, ker bi jih sicer Nemci selili. Budna vas leži na hribu s cerkvijo na pol poti med Radečami in Šentjanžem. Blizu je kraj Brunk, ki ga omenja Trubar, ki je malce okaral neko žensko, ker naj bi si izmišljevala, da se ji prikazuje Marija. Takrat je služboval na Loki pri Zidanem Mostu blizu Radeč.

Oseb s priimkom Keber je v spodnjeposavski regiji, kamor spada Šentjanž z okolico, skupaj 38. V koroški regiji, od koder izvira naš rod, jih je 71, največ, tj. 203, pa jih je v osrednjeslovenski regiji. Precej jih je še na Primorskem, tj. 74 v goriški in 22 v obalno-kraški regiji. Nekdo s Prevalj, torej blizu Črne, ki se piše Keber, se je pred nekaj leti obrnil name, ker išče svoje korenine. Ko bom imel več časa, se bom poglobil v dokumente, ki mi jih je poslal, saj bi bili lahko zanimivi tudi za moj rod. Rodoslovje je zamudno opravilo, saj je potrebno tudi desetletje, da raziščeš rodovnik in vse povezave. Trenutno še nimam časa za to.

Ali je Budna vas res »budna«?

To je po izvoru slovansko ime, tvorjeno po mnenju etimologov (F. Bezlaj, M. Snoj) iz **Budina vas*. Osebni slovanski imeni Budan, Budin sta tvorjenki na *an* in *in* iz imenske podstave Bud- zloženih slovanskih imen Budigoj, Budislav, Budivoj, katerih prvi deli so iz velelnika budi glagola buditi.

Zakaj se niste takoj po diplomi zaposlili na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša na SAZU?

Občina Novo mesto mi je podelila štipendijo za študij slovenščine in ruščine, po končani prvi stopnji pa sem kot odličen študent prejemal Kidričevo štipendijo. Ko sem diplomiral, so iz novomeške občine zahtevali, naj štipendijo vrnem ali odslužim. Tako sem se najprej zaposlil v šolstvu in dve leti učil v Gostinski šoli v Novem mestu, nekaj dodatnih ur pa še na tamkajšnji poklicni kovinarski šoli.

Bil sem odličen študent, profesorji so bili pozorni name in pričakovali, da bom postal jezikoslovec. Nisem veliko pomišljal, ko sem dobil ponudbo, naj se pridružim raziskovalcem Inštituta za slovenski jezik, in sicer v Etimološki sekciji, ki jo je vodil prof. France Bezlaj. Eni od kolegic je bilo jezikoslovja dovolj in je odšla raje v prosveto. Zaključil sem šolsko leto in 1. septembra 1970 odšel v Ljubljano.

Krepko ste zaznamovali slovensko imenoslovje. Kaj imate za svoj največji prispevek k onomastiki na Slovenskem?

Moje do zdaj najodmevnejše delo je vsekakor *Leksikon imen* iz leta 1988 s podnaslovom *Izvor imen*

na Slovenskem. Prvi tovrstni leksikon sem zasnoval široko in primerljivo z evropskimi. Znani ruski jezikoslovec Mihail V. Mokienko je zapisal, da je to najboljši imenoslovni priročnik v Jugoslaviji. To je bilo pionirsko delo, podatkov in literature skoraj ni bilo, razen koledarjev. Tudi statističnih podatkov ni bilo oziroma le za prvih sto najpogostejših imen. Najprej sem jih začel pojasnjevati po radiu. Sledil sem koledarju in 2. februarja 1983 začel s svečnico – praznikom Gospodovega darovanja. Naslednje leto sem se imen lotil še z vidika izimenskega besedja in frazeologije. Tako mi je prav prišlo gradivo Inštituta, kar je bila lepa prednost. Pri roki sem imel vsaj nekaj temeljne literature, vendar ne imenske, pri kateri sem šele oral ledino. Pomagal sem si s Skokovim hrvaškim etimološkim slovarjem, ki je že vseboval imenska gesla. Bezlaj pri etimoloških geslih ni vzel v obzir imen oziroma priimkov. Omenja jih le v kontekstu, ko je kaka beseda po njegovi presoji povezana z njimi.

Tu in tam lahko naletimo na pripombe, da Leksikon imen *zgolj ponatiskujete – z napakami vred. Upravičeno?*

Leksikon je, kot rečeno, prvič izšel leta 1988. Za drugo dopolnjeno izdajo leta 1996 sem po precejšnjem naprezanju in s pomočjo Mohorjeve družbe od takratnega Zavoda za statistiko le dobil seznam vseh imen. Dobil sem tudi obratni slovar, da sem lahko preštel zložena imena. V tej izdaji je objavljen ves takratni korpus imen na dan 31. 12. 1994. Leksikonu smo ga dodali v posebni knjižici. Zelo natančno je predstavljen tudi statistični del. Prav tako sem razširil geslovnik. Zaradi varstva osebnih podatkov imena z manjšo frekvenco pojavljanja od pet niso bila opremljena s številko, ker naj bi menda s tem posameznike zlahka identificirali. Glede na zdajšnje tehnološke in druge zmožnosti tudi pri nekoliko večji frekvenci oseb z istimi imeni in priimki ni težko ugotoviti, kdo je kdo. Prva izdaja je bila s tem kar krepko vsebinsko dopolnjena. Ko je pošla, so jo leta 2001 le ponatisnili, dodali pa seznam tiskovnih in drugih napak ter napak v vrstnem redu imen. V času pred četrto, zadnjo izdajo leta 2008 se je name obračalo mnogo ljudi zaradi informacij o imenih in priimkih. V različnih medijih sem sicer vsa leta po izidu prvega *Leksikona imen* na željo bralcev in poslušalcev sproti pojasnjeval tudi bolj redka imena. V reviji *Moj malček,* denimo, več kot desetletje ali priimke v radijski oddaji *Iz priimkovne delavnice* vsako sredo od leta 2003. Na temelju teh raziskav in izkušenj sem pojasnil kar nekaj novih imen, zato smo se lahko septembra 2008 resda precej na hitro – Celjska Mohorjeva družba je morala do konca leta porabiti nek denar – odločili za novo izdajo.

Kaj je v njej novega?

Ponatisu iz leta 2001 smo dodali nova imena, tudi muslimanska, ki so bila tega vredna glede na statistično pojavljanje. V leksikon smo vključili abecedni seznam imen državljanov s frekvencami z dne 31. 12. 2007. Dobili smo namreč kar precej novih državljanov po rodu iz drugih republik nekdanje Jugoslavije. Napisal sem nov uvod in dodatke, glavni del pa je bil kajpada ponatisnjen, v kar se je obregnil Simon Lenarčič. Nič posebnega, saj običajno raztrga – ne glede na tehnično izvedbo – tudi druge leksikone in slovarje ... Kakorkoli, v zadnji izdaji je kar veliko novega, ponatis pa je ostal in verjetno tudi še kakšne napake. Naslednjič, če bo kdaj še priložnost, bomo celoten slovarski fond predelali na novo.

Prednost pa ima, kot ste že omenili, knjiga o priimkih, ki je Slovenci še nimamo. Je delo še zahtevnejše kot pri pisanju Leksikona imen?

Korpus priimkov je mnogo večji kot imenski. Po statističnih podatkih (tj. 1. 1. 2013) je bilo na Slovenskem že okoli 106.683 različnih priimkov. Od teh jih je bilo kar 40 odstotkov unikatnih, in če njihovi nosilci ne bodo imeli potomcev, bo priimkov po določenem času precej manj. V zadnjih letih je njihovo število naraščalo, saj jih je bilo pred desetletjem okoli 70.000. Prav tako je naraščalo število različnih imen. Dne 1. 1. 2013 jih je bilo že 51.530. Kar 70 odstotkov je bilo unikatnih, tj. z enim samim nosilcem.

Kakšen bo naslov knjige?

Kar najbolj preprost: *Priimki v Sloveniji*. Ne obravnavam le slovenskih priimkov. Nedavno me je po predavanju o imenih v Društvu sv. Jakoba v Kamniku nekdo vprašal, zakaj se ubadam tudi s priimki, ki niso naši. Nekateri priimki iz nekdanjih jugoslovanskih republik so tako pogosti, da so uvrščeni že med prvih 500. Med temi je celo nekaj albanskih. Priimkov s končnim mehkim ć je npr. pogosto že več kot enakih slovenskih s končnim trdim č.

Izid knjige o priimkih ima v načrtu Celjska Mohorjeva, vendar datum še ni trdno postavljen, čeprav sem upal, da bi nam morda to uspelo za mojo okroglo obletnico. Priznam, zanjo bi si moral vzeti več časa. Kar nekaj mi ga jemlje pripravljanje tekočih prispevkov o priimkih, imenih in frazemih za medije, tj. tedensko v Dnevniku, Nedeljskem in Radiu Slovenija, mesečno pa dva prispevka v reviji Ognjišče. A tudi to jemljem kot svoje stalno poslanstvo – da ljudem podajam to, kar jih zelo zanima.

Dovolite, da uporabim kar besede iz vaše knjige Živali v prispodobah*: pridni ste kot mravlja.*

Glede obsega mojega dela res nimam občutka, da nisem več v službi. Razlika je le v tem, da postorim

tudi kaj takega, kar prej nisem utegnil in kar od upokojenca pričakujejo bližnji in okolica. Moram pa tudi reči, da sem najbolj nesrečen, če zaradi spleta različnih okoliščin ne morem redno opravljati svojega raziskovalnega dela ali če imam pri tem preveč motečih dejavnikov.

Večinoma delate sami. Tudi pod slovarjem frazemov ste podpisani samo vi. Kako to?

Ko je postal projekt frazeološkega slovarja aktualen, na Inštitutu ni bilo raziskovalca ali raziskovalke, ki bi lahko z menoj enakovredno delal na njem po konceptu, ki sem ga leta 2000 objavil v Jezikoslovnih zapiskih v članku *Raziskovanje slovenske frazeologije – sedanje stanje in zasnova frazeološkega slovarja*. Ko je bilo treba začeti, sem bil edini z ustreznimi referencami. Posamezne frazeme sem že prej razlagal v različnih medijih. Denimo v *Etnološkem glasniku* in različnih koledarjih. Pristop k razlaganju živalskih frazemov sem preizkusil tudi v dveh zvezkih monografije *Živali v prispodobah*, ki sta izšla pri Mohorjevi v letih 1996 in 1998.

Od kod vam tako poudarjen smisel za medije oziroma popularizacijo imenoslovja?

Začelo se je z radijskim nastopanjem. V začetku osemdesetih let je v Nedeljskem dnevniku novinar Tine Stiplovšek z vseh koncev nabral imena in jih dokaj diletantsko razvrstil v koledar. Ko je imena želel razlagati še na radiu, je študent slavistike, ki je tam delal, opozoril, naj to raje počne nekdo, ki se bolje spozna na imenoslovje. Obrnil se je na takratno predavateljico primerjalnega jezikoslovje na ljubljanski Filozofski fakulteti dr. Alenko Šivic Dular. Ona mi je potlej predlagala, da bi razlagal imena na radiu in si s tem popestril precej enolično delo pri slovarju. Začel sem v februarju 1984. K meni je kmalu, tj. v drugem letu, ko sem razlagal izimensko besedje in frazeologijo, osebno prišel član uredništva Mohorjeve družbe Miloš Rybař in me povprašal, če imam kaj od tega, kar govorim po etru, že napisanega, saj bi založba to z veseljem objavila. Konec leta 1986 sem imel za Mohorjevo knjižno produkcijo v letu 1987 že pripravljen rokopis *Leksikona imen*.

A leksikon nosi letnico 1988. Kako to?

V uredniškem odboru so nekateri »večerniško ali gurmansko razpoloženi« člani dali prednost neki kuharici. Očitno jim je bila pomembnejša kot prva slovenska knjiga o imenih. Moral sem počakati eno leto in besedilo medtem še nekoliko dopolnil.

Naj se vrnem k frazeološkemu slovarju. Ko sem v slovarski sekciji delal na *Slovarju slovenskega knjižnega jezika*, je član uredništva tega slovarja Stane Suhadolnik na nekem sestanku predlagal, da bi bilo dobro, če bi raziskovalci Inštituta v medijih skušali popularizirati slovarsko delo. Menil sem, da bi ljudi še najbolj pritegnile radijske razlage frazemov. Tako sem za vsako nedeljo zjutraj pripravil zgodbe iz bogate zakladnice frazeologije o živalih. Prispevek o opici je dobil celo tedenskega viktorja za najboljšo oddajo. Tudi na koncu leta sem bil v točkovanju uvrščen zelo visoko. Razlage frazemov in nekaterih zanimivejših izrazov za oddajo *Kdo ve*, ki jo je imenitno vodil novinar Aleš Smrekar, sem na Radiu Slovenija pripravljal več let. Večkrat sem nastopil tudi na televiziji, v oddaji *Dobro jutro* sem kaki dve leti enkrat tedensko razlagal imena. Na ekranu so bili izpisani podatki statističnega urada, gledalci pa so lahko tudi spraševali. Prav tako sem večkrat nastopil v oddaji *Na zdravje*. Nekoč sem na primer pojasnjeval primere iz živalske frazeologije, ko so bile tema oddaje basni. Basni so tesno povezane s frazeologijo. Veste, od kod frazem »levji delež«?

Ne. Vdam se.

Lev, lisica in osel so družno odšli na lov in ujeli jelena. Osel, ki mu je lev ukazal, naj prvi deli plen, ga je razdelil na tri enake dele. Lev se razjezi, ga mahne po glavi, mu razpara kožo na glavi, da je bil ves krvav, in reče lisici, naj razdeli plen. Lisica ne pomišlja in da vse dele levu. Ko jo lev vpraša, kdo jo je naučil tako deliti, lisica odvrne: *»Ta doktor v rdeči čepici.«*

Ne vem, če je nauk basni ravno primerna popotnica za otroke. Naj starši o imenu otroka, ki ga bo nosil vse svoje življenje, dobro premislijo? Osel bi mu že ne dali ime.

To gotovo ne, a obstaja priimek **Osel** (2012: **18** oseb), pisan tudi **Oselj** (2012: **20**), obstaja pa tudi ime **Lev** (2012: **143**). Starši naj kar dobro premislijo, v vseh pogledih: kako se ime sliši, v kakšnem okolju ga bo nosil, od kod prihaja ... V *Leksikonu imen* navajam v uvodu deset vidikov, ki jih starši upoštevajo pri izbiranju imen. Prvi je ontološki in ni več aktualen, saj so imena večinoma nastala že zdavnaj pred nami, mi jih zdaj le izberemo. Prvotno so starši hoteli z imenom otroku dati tudi dobro popotnico v življenje. Če so želeli, da bi bil močan in bojevit, so ga poimenovali po kaki močni živali, da bi tako od nje simbolično prevzel vse moči. V hebrejščini, na primer, so pogosto z enim stavkom otroku določili usodo. *Jehohanan* hebrejsko pomeni »Jahve je milostljiv«. Ob čakanju na potomstvo je Bog na koncu izkazal milost in dobili smo – prek grščine in latinščine seveda – našega Janeza. Zavedanje, kaj ime točno pomeni, danes pri izbiri večinoma ni več tako pomembno.

Premalo smo pozorni na to, da bi bila imena v duhu slovenskega jezika. Če pogledate popolne sezname imen v *Leksikonu imen* iz leta 2007 in ga primerjate s

tistim iz leta 1994, lahko ugotovite, da narašča število hibridnih oblik, ki so pol naša in pol tuja. Imeni Klavdij oziroma Klavdija ustrezata slovenskemu pravopisu, a ljudje pri izbiri imen dobesedno eksperimentirajo z vsemi možnostmi: Clavdija, Claudija, Claudia, Klaudija, Klaudia, Klavdia ... Ker imamo priznano italijansko in madžarsko manjšino, bi bilo prav, da bi Madžari svoja imena pisali po madžarsko, Italijani pa bi Klavdija zapisali Claudia. Kar je vmes, ni v duhu slovenskega jezika.

Z zakonom najbrž nima smisla delati red?

Zakon o osebnem imenu je precej ohlapen in splošen ter dopušča marsikaj. Morda bi bilo treba z izvedbenimi predpisi, ko v matičnem uradu zapisujejo imena, skrajno poljubnost pri dajanju imen kaj bolj omejiti. Tudi npr. pri dvojnih imenih.

Papež si je nadel ime Frančišek. In takoj pokazal, kot malokateri pred njim, da latinski rek Nomen est omen *še velja.*

Franciscus pomeni ›nanašajoč se na Franke, frankovski, Frank‹. Papež se je pri izbiri svojega novega imena verjetno hotel navezati na delo in poslanstvo svetega Frančiška Asiškega, ustanovitelja frančiškanskega reda.

Ustanovitelju po njem poimenovanega frančiškanskega reda torej ni bilo ime Frančišek?

Ne, to je bil vzdevek. Njegovo pravo ime je bilo Giovanni Bernardone. Ljubkovalni vzdevek Francesco ›Francozek‹ mu je dal oče zaradi njegovega veselja do francoščine. Njegova mati je bila tudi svetnica in ga je spodbujala pri njegovi poti k Bogu.

»Motilo me je,« mi je dejal v pogovoru akademik France Bernik, »da sem bil vedno Franc, zato sem uveljavil ime Francè, po drugi svetovni vojni pa sem dosegel uradno preimenovanje v France. V imenu je en zlog s samoglasnikom a in štirje soglasniki. Jezik poslušam tudi kot glasbo.« Najbrž poredko naletite na tako argumentiran razlog za preimenovanje?

Za akademika Bernika je bila odločilna blagoglasnost imena, ki je eden pomembnejših dejavnikov, po katerih ljudje izbirajo imena. Res pa je slušni vtis utemeljil nekoliko natančneje. Nekateri imena izbirajo oziroma dajejo bolj po občutku, drugi bolj zavestno, po premisleku, posvetovanjih in prebiranju literature. Razlogi, da nekdo izbere prav določeno ime, so seveda lahko povsem različni. Ko sem začel nastopati na radiu, mi je urednik Dušan Rogelj pojasnil, da ime njegovega sina Dana ni okrajšava imena Danijel. Bil nama je dan, so s poimenovanjem sporočili njegovi starši. Treba je torej povprašati, zakaj je nekdo dal prav določeno ime. Naj to ilustriram še z eno anekdoto. Ena od mojih kolegic je hčerki dala ime Alenka. Tašča je bila tega zelo vesela, kolegica pa ni prav vedela zakaj. Ko je vzela v roke moj leksikon, je opazila, da je po eni od možnih razlag ime Alenka lahko nastalo iz imena Helena, tako pa je bilo ime tudi njeni tašči.

Trije umetniki so se preimenovali in postali Janezi Janše, kar so spremljale globokoumne teoretične razlage. Kako vi vidite to multiplikacijo? Bila naj bi nič manj kot poskus kolonizacije imena.

Kaj dosti več kot provokacijo in zlorabo znanega osebnega imena v tem ne vidim. Tudi najbolj znani politik Janez Janša se za to ne zmeni preveč, čeprav je po podatkih na dan 1. 1. 2012 kar 12 oseb, ki se imenujejo Janez Janša. Sicer pa so imena in priimki že uradno multiplicirani. V Sloveniji je tako tudi 7 Janezov Kebrov, vseh Janezov pa 23690 in 488 Kebrov. Res je, da sem med sedmimi verjetno trenutno medijsko najbolj znan, podobno tudi med Kebri sploh, čeprav je še nekaj znanih. Med temi je abecedno prvi moj najmlajši brat Branko, ki ima visok vojaški čin.

Ne pozabiva tudi na nekdanjega zdravstvenega ministra Dušana Kebra.

Res ne smeva, saj redno publicira in tudi javno nastopa. Kot vem, je odraščal na Jesenicah in nisva v sorodu. Vprašati bi ga moral, od kod so njegovi starši prišli na Gorenjsko. Če iz okolice Črne, bi bila morda celo v kakem daljnem sorodstvu.

Poglejva še prej njegov življenjepis, objavljen na spletu. Dr. Dušan Keber je bil rojen v Mariboru 1947. leta. Ker mu ljudska oblast zapre očeta Franca, se z materjo Sonjo preselita na Gorenjsko. A ostaniva še pri multipliciranju imen. Če sem prav razumel, naj bi se z razmnoževanjem ime Janez Janša razblinilo, ostal naj bi »prazen označevalec«.

Osebna imena imajo ne glede na svoj pomen, ki se ga v vsakdanji rabi tako ali tako aktivno ne zavedamo, primarno funkcijo identificiranja oseb. Izpraznitev pomena pa so npr. zaradi pogoste rabe doživele končnice imen. Dragica naj bi bila manjšalna oblika imena Draga s končnico *ica*. Toda od vseh Dragov in Drag je prav Dragica najbolj pogosto ime. Končnica *ica* je tako izgubila svojo prvotno funkcijo in vsebino. Isto se dogaja z manjšalno končnico *ka*, npr. v imenu Alenka. V imenu Branimir je sestavina *mir* prvotno res pomenila ›mir‹ in *slav* pri Branislavu ›slaven‹. Zdaj delujeta bolj kot končnici oziroma morfema, ki se dodajata zaradi razlikovanja.

Ime in priimek sta torej temeljni identifikacijski sredstvi, a imamo še dovolj drugih podatkov, da ne pride do identifikacijskih težav, npr. EMŠO, kraj stalnega prebivališča, zakonski stan ...

Uporabniki socialnih omrežij se požvižgamo na pravo ime in izpuščamo šumnike. Kakšne posledice utegne imeti takšna redukcija slovenščine?

Jezik glede na različne namene rabe premore več plasti, tudi žargon na primer. Paziti moramo na ustrezno rabo jezika ob pravi priložnosti. Še posebej, če nastopamo v javnosti. Z vidika imenoslovja takšna malomarnost ni dobra, ne nazadnje povzroča zadrege pri identifikaciji. Pri imenih in priimkih je zelo pomembno, da nekoga poimenujemo ali zapišemo njegovo ime tako, kot obstaja v uradnih dokumentih, sicer lahko prihaja do zamenjav. Nekaj že na prvi pogled očitnih napak je celo v uradnih seznamih. Če še sami zavestno ustvarjamo zmedo, so težave toliko večje. Nikomur ni vseeno, če mu kdo pači ime ali ne ve za njegovo pravo ime.

Kako ocenjujete zdajšnjo stanje imenoslovja na Slovenskem?

Imenoslovje še vedno trpi zaradi neinstitucijskega, neorganiziranega raziskovanja, kot sem pred dobrim desetletjem kot urednik zapisal v tematski številki *Jezikoslovnih zapiskov*, posvečeni slovenskemu imenoslovju. Na Inštitutu imamo Etimološko-onomastično sekcijo, vendar je bil njen etimološki del zaradi priprave etimološkega slovarja vedno v ospredju, imenoslovje pa nekoliko odrinjeno. Res je, z *Etimološkim slovarjem slovenskega jezika*, ki ga je zasnoval profesor Bezlaj, so opravili veliko delo. Prav tako sedanji predstojnik Inštituta dr. Marko Snoj, ki je še pred koncem izida celotnega Bezlajevega slovarja izdal še svoj *Slovenski etimološki slovar*. Vsaj dva ali trije raziskovalci bi se morali poklicno v okviru Inštituta ukvarjati samo z imenoslovjem.

Razumljivo je, da je bila Leksikološka sekcija Inštituta vedno najštevilčnejša. Temeljnega slovarja, kot je *Slovar slovenskega knjižnega jezika,* ne morejo pripravljati trije raziskovalci. Bil sem edini, ki je sam sestavil tako obsežen slovar, kot je *Slovar slovenskih frazemov* – in najbrž bom tudi zadnji. Tako je pač kljub zmrdovanju nekaterih bilo in takšno zasnovo – primerjalno glede na druge evropske jezike – sem tudi zastavil. Na njem je lahko delal le nekdo z izkušnjami pri razlaganju frazemov in pisanju slovarjev. Kmalu po izidu me je poklical bivši predsednik SAZU akademik France Bernik in mi čestital. Zdelo se mu je neverjetno, da lahko tak slovar sestavi en človek v desetih letih. Iz akademijskih izkušenj s *Slovarjem slovenskega knjižnega jezika* in *Slovenskim pravopisom* je bil navajen na precej daljša obdobja. Porabil sem »deset človek let«, če uporabim izraz dr. Snoja. Na slovarju sinonimov pa bodo torej štirje raziskovalci delali, če ne bodo pohiteli, že »petdeset človek let«. Naj naredim še eno primerjavo: pri slovarskem delu *Slovenskega pravopisa* 2001 je osem redaktorjev delalo deset let. Poleg teh je bil še uredniški odbor. Skupaj torej najmanj »sto človek let«.

Trenutno so v ospredju nalog Inštituta priprave na povsem nov enojezični razlagalni slovar. Minister za kulturo zahteva, da se Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša in zavod Trojina dogovorita glede skupnega slovarskega koncepta. Bo to mogoče?

Ker poznam nekatere, ki trenutno nastopajo nasproti Inštitutu, v dogovor dvomim. Tri ali štiri leta smo se npr. neuspešno dogovarjali, ali bi pri pripravi frazeološkega slovarja lahko uporabil korpus slovenskega jezika FIDA. Tudi vodstvo Inštituta tega ni zmoglo zagotoviti, je pa naredilo veliko napako, ker se ni pridružilo ustanoviteljem korpusa FIDA. Tako sem ostal brez možnosti uporabe tega korpusa, kritiki slovarja pa mi zdaj očitajo, ker gradiva nisem uporabil. Res je, da bi bil slovar izčrpnejši, če bi imel na voljo več časa. Če bi želel obdelati še več fraz, bi obseg slovarja narastel, izid pa bi se močno zavlekel. Delo bi mi šlo kajpada hitreje od rok in obdelal bi lahko več fraz, če bi zgolj podal razlago frazema in jo popestril še s kakšnim primerom uporabe. Zdelo se mi je pomembneje, da pri obdelavi gradiva čim bolj dosledno vztrajam pri zastavljenem kompleksnem konceptu, ki vsebuje tudi odkrivanje izvora frazemov, in tudi pri primerjavi z ustreznimi frazemi v nekaterih drugih jezikih. Pogosto namreč ni mogoče odkriti izvora frazema, če ne pogledaš prek meje svojega jezika.

V Trojini bi s pisanjem slovarjev, tako zagotavljajo, opravili mnogo hitreje.

Ena od kolegic, ki sodeluje s tem zasebnim zavodom, je nekaj časa delala tudi pri snovanju *Slovarja novejšega besedja slovenskega jezika*. Če bi bilo po njenem, bi evidentirali besedo, iz spletnih gradiv izpisali nekaj zgledov in to bi bilo to. Brez podrobnejših razlag in komentarja. Dr. Snoju gre zasluga, da ima slovar tudi etimološko razlago novih besed. Kar je bila, roko na srce, pravzaprav že Bezlajeva zamisel. Kot upravnik Inštituta je predlagal, da bi SSKJ vseboval tudi etimološka pojasnila. Ker je celoten kolektiv njegov koncept na tajnem glasovanju zavrnil, je kot upravnik odstopil.

Dr. Snoj, ki ga omenjate, je v pogovoru za Zvon pojasnil, da bo imel nov slovar tudi etimološke osvetlitve, vseboval bo mnogo več podatkov, kot so npr. vse onaglašane oblike vseh pregibnih besed, vključno z dvojnicami, sinonime, bogatejši frazeološki del ...

To bi bilo smiselno. Kot rečeno, glede etimologij je bila to že Bezlajeva ideja, kar mi je prišlo na misel na novinarski predstavitvi *Slovarja novejšega besedja*. Po svoje pa je bilo razumljivo, da so Bezlaja zavrnili. Gra-

diva je bilo takrat še malo, veliko je bilo zunanjih sodelavcev, izpisovalcev, zbiranje listkovnega gradiva je bilo zamudno, skratka čas še ni bil zrel za to.

Ko govoriva o združevanju vseh obstoječih strokovnih pobud, bi rad opozoril na nekoliko zadržan odnos med Filozofsko fakulteto v Ljubljani oziroma Oddelkom za slovenistiko in Inštitutom za slovenski jezik. Ti odnosi vsaj v mojem času niso bili vzajemno dovolj kooperativni. Zdaj je morda malo bolje, saj kar nekaj sodelavcev Inštituta predava na FF. Profesorji s fakultete pa so vedno sodelovali v znanstvenem svetu, v uredniških odborih, pri pripravi pravopisa tudi iz drugih oddelkov, npr. Kajetan Gantar, ki je sicer latinist. Ker smo majhen narod s skromnim številom raziskovalcev, bi morali vsi oddelki na različnih univerzah ter Inštitut za slovenski jezik, ki se raziskovalno ali pedagoško ukvarjajo s slovenskim jezikom, tesneje sodelovati in delati na skupnih projektih. Ne glede na to, s katere ustanove bi bil njihov vodja. Poljaki in Čehi so npr. v tem oziru veliko bolj povezani.

Pa vendar, pomembno je, kdo je glavni in čigav koncept bo obveljal, saj pri kakovosti, kot je poudaril Snoj, ne bi smeli popuščati.

Glede slovaropisja ni dvoma, da tradicija in kakovost govorita v prid Inštituta za slovenski jezik. Bilo pa bi dobro, če bi vsaka od sodelujočih strani opravila tisto, kar glede na reference najbolje obvlada.

Živel sem na Murovi, ulici, ki se konča za farno cerkvijo sv. Lenarta na Jesenicah. Gotovo to nima veliko opraviti z Muro.

Ulice so najpogosteje poimenovane po znanih osebah in glede na to, kaj se je tam kdaj nahajalo, denimo po nekem davnem hišnem imenu. Po reki Muri v vašem primeru skoraj gotovo ne.

Lahko pogledava v ozadje mojega priimka?

Slovaropisec Jože Glonar (*Slovar slovenskega jezika*, str. 323) razlaga izvor priimka Puc (2012: **403**, 856. mesto) takole: **Pùc**, Púca: osebno ime, iz nem., pomeni isto, kar naše osebno ime »Ogrizek« (človeka manjše rasti). Občna beseda *puc*, puca (z dolgim, padajoče naglašenim vokalom) naj bi po Glonarju (prav tam) pomenila ›konjederec‹. Etimološko bi jo lahko povezali z nemškim *putzen* – konjederec, tj. čistilec, ki mora počistiti mrhovino. Če upoštevamo, da ima priimek Puc po odvisnih sklonih lahko dolžino tudi v imenovalniku, potem ga je možno izvorno prek vzdevka povezati tudi z občno besedo *puc* ›konjederec‹.

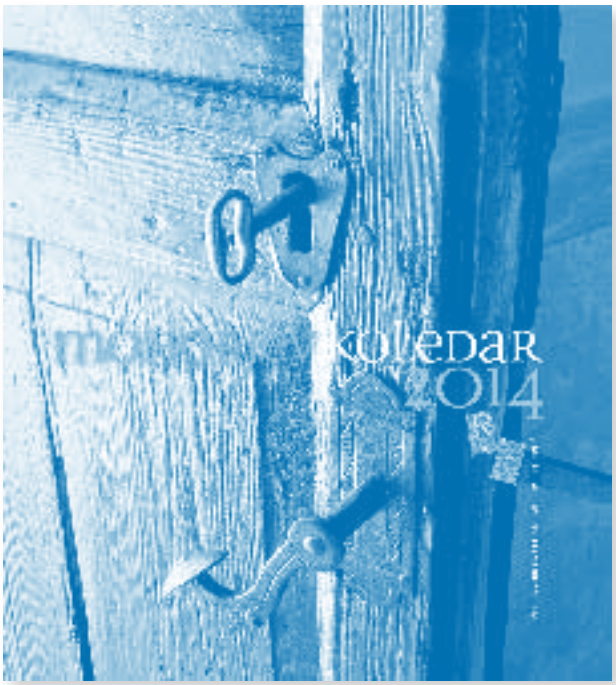
Nimam nič ne proti Ogrizku ne proti konjedercu.

Prav imate. Vse priimke ne glede na prvotni pozitiven ali negativen pomen obravnavam enakovredno, moje razlage so splošne in se ne ozirajo na konkretno osebo. Do zdaj sta se samo dva moška obregnila ob mojo razlago njunih priimkov. A je ne morem spreminjati oziroma »popravljati«, če je razlaga očitna. Sedanji nosilci priimkov imajo le redko oziroma naključno enake lastnosti, kot jih je imel prvotni nosilec. Vzdevek je bil lahko tudi že prvotno dan z zlobnimi nameni, zato sploh ni nujno, da je poimenovani res imel take lastnosti.

Pogovarjal se je **Ivan Puc**

PESTRA BOŽIČNA PONUDBA PRI MOHORJEVI DRUŽBI

Mohorjeva družba, naša najstarejša založniška hiša, od 1851. skrbi za slovenski knjižni trg, kar je vse več kot običajno tiskanje knjig. S svojimi natisi so združevali slovensko družbo v narodnoprebudnem, narodnozavednem dejanju, ne da bi pri tem pogrešali literarno umetniški delež, ne da bi se spuščali v bogato, razvejano zgodovino Mohorjeve družbe. Ob tem ni težko ugotoviti njenega poslanstva, najsi je v novodobnih časih le ena med domačimi založbami. Vsakoletna decembrska bera Mohorjevih knjig noče biti le praznično knjižno dejanje, ampak ohranja svoje odjemalce pri vsakoletnem naročništvu v težnji, da sledi sedanjemu trenutku in pričakovanjem – brez zgodovinske obremenitve. To ne pomeni, da ne sme biti nikjer kaj zgodovinskega, ampak ne sme biti ponavljanje, skratka treba je slediti času, pojavom, osebnostim in problematiki, ki je odprta, kar se da aktualna, brez apriorizmov. Če omenimo, da je pri letošnji beri sodelovalo okoli 50 oseb, da so precejšnji del gradiva objavili izvirno, je to dejanje, ki je zaradi splošne razumljivosti vsakomur dostopna. V slednjem vidimo tradicijo, vsebinsko pa želijo prispevki v leposlovju in neleposlovju pridobiti bralce, ne le stalne spremljevalce Mohorjevih knjižnih ponudb.

Koledarske narave sta ***Družinska pratika 2014*** in ***Mohorjev koledar 2014***. Prva, priročna malega formata, nudi podatkovne preglednosti po mesecih, nekatere praktične navedbe, vse do otroškega kotička in še kaj. *Mohorjev koledar 2014*, velikega formata, pa poleg koledarskega in astronomskega deleža prinaša niz splošno zanimivih, svežih prispevkov, omenimo vsaj nekatere. Mateja Šmid Hribar govori o lepoti dreves, Leon Marc prikaže Slovenijo na Nizozemskem, Igor Grdina razlaga o 600-letnici poslednjega ustoličevanja koroških vojvod, Jože Maček razpravlja o Habsburžanih – vladarjih slovenskih dežel od Rudolfa I. do Franca Jožefa I.; Damir Globočnik je spregovoril o Layerjevi »Mariji Pomagaj« na Brezjah, Matija Ogrin je prispeval Poljanski rokopis, pričo slovenskega baročnega izročila, Zinka Zorko je predstavila Literarno ustvarjanje v Porabju, Dušan Štepec je prikazal Deželo kozolcev v Šentrupertu na Dolenjskem, Nada Praprotnik ponuja rastline, ki so jih krstili po botanikih, praktična navodila je podala Tanja Ozvatič v Desetih zapovedih nastopanja v javnosti, o Alojzu Rebuli je pisala Tatjana Rojc, Andrej Vovko pa je osvetlil prof. dr. Lojzko Bratuž ob njeni osemdesetletnici; o izumitelju fotografije Janezu Puharju (19. st.) je strnil zapis Damir Potočnik, Janez Močnik je pisal o dveh domačih skladateljih, omenimo vsaj Davorina Jenka, skladatelja slovenske himne. Seveda so tu še drugi prispevki, vredni spominjanja in branja. V leposlovnem deležu najdemo štiri avtorje, na koncu pa je prikaz iz življenja treh Mohorjevih družb, Celjske, Celovške in Goriške. ***Stenski koledar 2014*** pa prinaša podobe papežev dveh vatikanskih koncilov.

Duhovnost za vsak dan Jamesa Martina DJ v prevodu Nikija Neubauerja šteje za svetovno uspešnico. 266 strani obsegajoča knjiga je vseskozi verske vsebine in avtor je v 14 poglavjih razčlenil razvejane pojave v duhovnem izpraševanju in praksi, odlikuje ga preprosta neposrednost, želeč bralcu na dostopen, privlačen način približati tista osredja vere, verovanja in osebnega doživljanja, ki navaja bralca na samoizpraševanje ob vidiku, kako živeti v veri in (za)upanju. Četudi avtor ostaja preprosto jasen, prevajalec ni imel lahkega dela in mu gre priznanje.

V zbirki *Slovenskih večernic* je izšlo pričevanje Rudija Mlinarja ***Ko ni cvetela ajda;*** gre za svojevrstno povezovanje leposlovnega izhodišča s spominskim, polpreteklim časom, govoreč o zaporih in taboriščih. Dve osebi popeljeta bralca skozi stiske, težave, taboriščno vegetiranje in tihe upe za preživetje; kruta usoda ju poveže v volji za življenje. Leposlovna naravnanost v pripovedi je preprosta in prepričljiva. Ne bi bilo odveč, ko bi v knjigi našli vsaj kratko spremno besedo o avtorju in delu.

Morda je še v spominu francosko-italijanski film s Fernandlom in Cernijem na čelu, po letu 1952 je sledilo več nadaljevank. Sedaj pa je knjižno pred nami ***Don Camillo in Peppone***, za skrben prevod pa je poskrbel Vasja Bratina. Guareschi Giovannino je na mah postal priljubljena pisateljska osebnost doma in po svetu. Duhovnik Don Camillo in rdeči veljak Peppone v danes preteklem času, a s kar se da italijansko tipičnimi prepleti dogodkov in idej v nasprotujočih stališčih in sredi prepoznavne stvarnosti preprostega življenja. Pisatelj je v vsakdanjik vključil značilne situacije, hotene ali nehotene konflikte, trajno pa ga spremlja humor, ki pa preraste v satirično bodico. Guareschi najde priložnost, da v prepoznavno vsakdanjost neprisiljeno vnese nepristransko tipiko in v konfliktnih nasprotjih posredno nagovarja bralca h kritičnemu soočanju in razmisleku. Uspeh romana je bil v Italiji tolikšen, da je pisatelj zlaha poskrbel za knjižno nadaljevanje. Prevajalec je prevedel prvih 50 zgodb, ki bodo zagotovo vzbudile interes še za nadaljnje. Prevajalec Vasja Bratina je prispeval tudi spremno besedo »Giovannino Guareschi – upornik z razlogom«.

Nežo Maurer poznamo kot priljubljeno pesnico in znano pisateljico, nagrade, ki jih je bila deležna, so le manifestativni dokaz njene životvorne umetniške dejavnosti. Sedaj je pred nami noviteta ***Veste, kdo je Čeri?*** Mladinska povest je v celoti osredotočena na psa, ob njem na človeka. Pisateljica s pripovedno vedrino sledi pasji naravi, dogodivščinam. Maurerjeva je imela kar nekajletno »pasjo izkušnjo«, zato ji ni bilo težko odkrivati pasjo naravo v najboljšem smislu, pa tudi sama je živela z ljubeznijo do živali, narave. S povestjo je prepričljivo približala psa mladim bralcem, seveda z občutkom realnosti in navezanosti drug na drugega. Na koncu pa je napisala Čerijev življenjepis, tako da ima pripoved tudi dokumentarno podlago. Ilustracije Daše Simčič so preproste in nazorne, prilegajoče besedilu. Po prebrani knjigi bi marsikdo pomislil, da bi se dalo povest tudi filmsko predstaviti.

Igor Gedrih

Sajed Muhammad Husein Tabatabai: ŠIIZEM V ISLAMU

Prevod in spremna beseda Drago Karl Ocvirk, Celjska Mohorjeva družba, 2013.

Celjska Mohorjeva družba je ponudila razpravo Sejada Muhammada Huseina Tabatabaia Šiizem *v islamu* v prevodu dr. Draga Karla Ocvirka. Če vemo, da je lazarist Drago Ocvirk v Parizu končal teologijo, doktoriral in poučeval misiologijo in verstva v moderni družbi, kar je tudi predaval na Teološki fakulteti, potem ne bi smeli biti presenečeni, da je pred nami njegov prevod Tabatabaievega Šiizma *v islamu*, v želji, da spoznavamo nam neznano področje verstva. Knjiga je izšla v sodelovanju z iranskim veleposlaništvom v Ljubljani.

V proučevanju religijskih pojavov, sedaj šiizma, se Drago Ocvirk ni hotel zadovoljiti z zunanjimi značilnostmi, ampak je želel izvirno, v našel primeru pri Tabatabaiu, priti do izčrpnih podrobnosti šiizma, položaja te sekte predvsem v današnjem času in naravi ter dojeti različna gledišča in prakso. Ne po zunanjih, površnih značilnostih, ampak s poglobljenim in vsestranskim spoznavanjem šiizma. Ob mnogih sorodnih virih je avtorska razprava Tabatabaia najustreznejša.

Za začetek kratka misel – v mohamedanstvu je šiizem s svojo religiozno in filozofsko platjo zagotovo pri vrhu v preteklosti in sedanjosti. Tudi na Zahodu pojmovanje šiizma ni ostalo na površini. Tabatabai, potopljen v svet verovanja in religijske predanosti, se v pisanju ni ogradil zgolj na svoje domače prizorišče, Husain Masi ga je nagovoril , naj ima pred očmi tudi zahodnega človeka, ki o tem verstvu nima poglobljenega vedenja. .

Knjiga je prvi moderni uvod v šiizem. Šiitov je med muslimani približno 12 procentov, ta delež ni enoten, ampak razpršen od Turčije, Irana, Perzijskega zaliva, pa do indijske podceline. Tabatabai poudarja, da vera presega razum, šiizem pa je vera razuma in srca in upanja za človekov vrednejši svet. Uvodoma kratko razlaga o pomenu religije, islama in šiizma. Obsežno, študiozno razpravlja o zgodovini šiizma, začenši s šiitsko manjšino, ki se loči od sunitske večine. Po nasledstvenih bojih pa avtor prikaže šiizem v različnih obdobjih od 2. do 8. stoletja in dalje vse do 20. stoletja, navajajoč številne osebnosti in dogajanja, upoštevajoč tudi ločine drugih sorodnih ali drugačnih smeri. Avtor navaja tri poti religijske misli: zunanji in formalni aspekt religije, razumsko razumevanje, duhovno dojemanje, seveda v okviru Korana. Navaja tudi poslance in njihovo vednost. Pomemben delež govori o vednosti prihodnjega življenja vse do pričakovanja vstajenja. Ob koncu je kratko nanizal 12 imamov. Pri duhovnem sporočilu šiizma med drugim pravi: »V nasprotju z zdaj uveljavljenim prepričanjem, da je človek gospodar stvarstva, ki kroti uporno naravo in jo osvaja, da bi jo prisilil, naj se pokorava njegovim željam in hotenjem, pa mi ugotavljamo, da je tudi človek sam v resnici orodje v rokah Vesoljne Narave in da je ona tista, ki mu vlada in ukazuje.« Vse je odvisno od neskončnega Bitja.

Tabatabai si je pridobil ugled vrhovnega strokovnjaka v verskih vedah, tudi kot učitelj je dal izjemno poglobljenost, njegovi učenci so bili poznejši učenjaki. Prevajalec dr. Drago Karl Ocvirk je prepričljivo opravil zahteven prevod, ni mogel prevajati iz perzijščine, oprl se je na zanesljiv angleški prevod, pa deloma na francoskega in bošnjaškega, ob sodelovanju šiitskega izvedenca. Lazarist z religiozno obsežnim znanjem, tudi predavateljskim, je bolj kot kdo drugi z interesom in poznavanjem opravil zelo zahtevno delo. Tudi vsa spremljajoča znamenja, simboli, imajo ustrezno mesto in pojasnila. Noviteta Mohorjeve družbe lahko vzbudi interes ne le med strokovnjaki, saj je Šiizem *v islamu* napisan vsakomur razumljivo.

Igor Gedrih

Denis Poniž: POEZIJA V DRAMI, DRAMA V POEZIJI

Hyperion, Koper, 2012.

Denisa Poniža poznamo kot dramskega poznavalca in pisca z analitičnim, strokovnim pristopom pri problematiki, ki se jo zavzeto loteva. Čeprav je več strokovnih del splošno znanih, omenimo vsaj njegovo *Anatomijo dramskega besedila* in *Slovensko liriko 1950–2000*, dasi so vsega upoštevanja vredne tudi njegove revijalne objave. Nezamenljivo pa je, da mu je posebno blizu vse, kar je povezano z dramatiko, o čemer pričajo številna kritična in ocenjevalna pričevanja tudi po glasilih in revijah. Zato ne preseneča, da so razprave, zbrane v knjigi *Poezija v drami, drama v poeziji*, nekaka rezultanta poglobljenega študija.

Že naslov opozarja, da je razprava usmerjena v teoretične aspekte in specifičnost dramatike sodobnih slovenskih avtorjev, rekli bi lahko, da se teorija veže s prakso. Navzkrižja v pojmovanju širše dramatike imajo izhodišče pri dramskih besedilih, ki se izmikajo vsebinskim, formalnim in estetskim ustaljenim pravilom, gre torej za preplet, povezavo med dramatično in poetično vsebino skupne problematike. V središču je predvsem praksa, ne toliko formalna plat ustaljenih norm in določil. Poetična drama je živo navzoča, a ob modernizmu je živo prisotna šele zadnja desetletja. Križanje dramatike, lirike, epike ni nekaj nenavadnega v sodobnosti. Avtor je mnenja, da sta lirska drama in dramatična lirika samostojni hibridni obliki, oboje je treba šele opredeliti. Dramatika in lirika se pač ne razlikujeta le po formalnih in vsebinskih določilih, ampak zlasti po učinku recepcije,pri čemer je treba upoštevati relativizem teorije in prakse. Seveda obstajajo na to problematiko različni pogledi, avtor pa hoče, da s svojimi razpravami čim bolj razčleni teorijo in prakso, pri tem pa izhaja iz slovenske novodobne dramatike in slovenske novodobne lirike. Pri tem se je oprl na Petra Spondija, kar pa niti najmanj ne zmanjšuje vrednosti lastnega razglabljanja in analitičnih pristopov ter ohranja čvrste, izvorne in izvirne dosežke. Seveda je treba pomisliti tudi na tradicionalno metodologijo in historični pristop, saj avtor s svojimi gledišči, videnji in z razlago tvega, vendar tam, kjer preseže tradicionalna stališča, ostaja jasno nazoren in prepričljiv. Ob temeljni teoretični razpravi z več razdelki se je posvetil specifiki dramskega dela Zajca, Strniše, Tauferja, Svetine in Jesiha.

Poniževa noviteta je ena tistih pridobitev, ki je stroka ne bo mogla zaobiti.

Igor Gedrih

Jože Kokalj: PODOBE IN OBRAZI GALERIJE ŽIVLJENJA

Dravlje: Župnijski urad, Celjska Mohorjeva družba, 2013.

Šentjakobska župnija je bila od davnih časov ne le versko središče, ampak je z različnimi kulturnimi prireditvami privabljala širše občinstvo. Zbirko spominov je p. Jože Kokalj zbral in prikazal v knjigi *Podobe in obrazi galerije življenja*. Skicirajoči utrinki iz prakse želijo obuditi spomin na dosežke in misli. Spominski prebliski, ne glede na raznotero tematiko, so besedila o poeziji, o globusu univerzalnih poti z malo znanimi ali nepoznanimi osebnostmi, presenetljiv zbir dežel in krajev. Življenjepisni oris Jožeta Kokalja vnaša tudi pesniški vpliv od Prešerna, do Gradnika, Jožeta Dularja, Vladimira Kosa (Japonska!), Zorka Simčiča, vse do Sonetnega venca Marije Stanonik (ob še dru-

gih pesmih). Avtor ponazori tudi svoje prevajalsko delo iz tujega pesništva. Spregovoril je tudi o Alojzu Grozdetu, Tagoreju, Balantiču. V »Podobah Boga« se sprašuje, kakšna je njegova podoba v nas vse do matere Tereze. Pri misionarju Jožetu Cukaletu, pesniku in slikarju, je vključil nekaj njegovih značilnih pesmi. Posvetil se je tudi Ignaciju Lojolskemu, ki je izbral Frančiška Ksaverja za misijonarja v Indiji. Kratko je označil misijonarstvo v Bengaliji, Zambiji, na Japonskem ter zaobjel glavnino doseženega poslanstva.

Jože Kokalj je avtor več knjig, prednost imajo misijonarjeve izkušnje. Slikovno gradivo v *Podobah in obrazih* je dokumentarnega značaja. Beležka o Kokaljevi noviteti naj bo predvsem opozorilo na posebnost knjižice.

Igor Gedrih

Josip Šašel: SPOMINI II

Mohorjeva Celovec, Celovec 2013

Drugi del spominov Josipa Šašla, uglednega koroško-slovenskega pravnika in zbiralca ljudskega blaga, rojenega 1883 v Slovenjem Plajberku in umrlega 1961 na Prevaljah, je veliko več kot nadaljevanje prve knjige iz leta 2007. Šašlovi spomini namreč še zdaleč niso zgolj memoarsko pisanje. Rokopis nadaljevanja spominov, ki je začel nastajati leta 1957, je namreč avtor že po tridesetih straneh odložil in bi najbrž tudi obležal v kakšnem predalu, če ob petdeseti obletnici njegove smrti ne bi zaživela misel, da si ta mož zasluži bolj temeljito predstavitev svoje življenjske poti in opravljenega, za zgodovino, jezikoslovje in predvsem etnologijo pomembnega raziskovalnega dela.

Spominski zapis, ki ga je Šašel nadaljeval tam, kjer so se iztekli prvi *Spomini*, torej jeseni leta 1891 s selitvijo na grad Homberk nad Dravo, je v pričujočem zborniku skupaj z njegovimi dragocenimi fotografijami in s še dvema spremljevalnima prispevkoma pravzaprav samo uvodno poglavje. Preostalo vsebino knjige sestavljajo predavanja in drugo gradivo, pripravljeno za srečanje ob tradicionalnem Zablatnikovem dnevu maja 2004 v Borovljah; od tod tudi podnaslov publikacije »Josip Šašel in njegov pomen za kulturno zgodovino koroških Slovencev«.

Uvodna spremna beseda, pod katero so podpisani vsi trije uredniki – Martina Piko Rustia, Avguštin Malle in Monika Kropej –, na kratko povzema usodo *Spominov* in razloge za pripravo zbornika. Sledijo ji objava ohranjenega nadaljevanja Šašlovega spominskega zapisa z mnogimi opombami, »Spomini« nečakinje Ljudmile Erič in prispevek Matjaža Blokarja »Rodoslovje Josipa Šašla«, rojenega Wieser, ki si je leta 1918 dal spremeniti priimek po domačem imenu očetove domačije, po plebiscitu pa se je, tako kot Mohorjeva družba, preselil čez novo mejo na Prevalje. Na jugoslovanski oziroma slovenski strani je tudi ostal in dobil zadnje počivališče.

Za knjižno objavo pripravljeno gradivo s simpozija uvajajo pojasnila Martine Piko Rustia, sledita pa biografsko poudarjena prispevka Šašlove vnukinje Monike Kropej in Avguština Malleja. Karla Oder nato piše o sorodstvu Josipa Šašla v Mežiški dolini, Helena Ložar Podlogar se je podala po sledeh Šašlovega gradiva o šegah in navadah, še ena vnukinja Marjeta Šašel Kos pa je izpostavila omembe Keltov in Rimljanov v njegovih prispevkih. V nadaljevanju se zvrstijo še prispevki Vlada Nartnika, Martine Piko Rustia, Marije Makarovič, Petra Weissa, Zinke Zorko in Pavla Apovnika, ki obravnavajo še druge prispevke Josipa Šašla k etnologiji, kulturni zgodovini in jezikoslovju, Drago Samec pa je vse te raznovrstne spise strnil v bibliografski pregled.

Besedila, vključena v zbornik, zaključujejo povzetki v nemščini, uvodna pojasnila pa niso samo prevedena, temveč so za nemške bralce razširjena in dopolnjena z dodatnimi informacijami o Josipu Šašlu.

Iztok Ilich

Kazalo XVI. letnika

Uvodnik

Dobravec Jurij: Delati dobro za ljudi in za naravo 4/3
Faganel Jože: Vsak bralec – naročnik! 1-2/3
Kovač Edvard: Pričevalci besede 3/5
Ogrin Matija: Rokopisi kot trenutki in kot lok stoletij 6/3
Štuhec Ivan J.: »Cerkev sveta in prekleta« 3/3

Leposlovje

Chesterton Gilbert Keith: Čudne noge 4/11
Detela Lev: Pesmi s potovanj 1-2/7
Guareschi Giovannino: Tragedija 3/11
Hilbig Wolfgang: Provizorij 5/12
Hölderlin Friedrich: Popotnik 5/7
Hölderlin Friedrich: Vrnitev domov 6/17
Husu Irena: Podarjaš mi objem 3/5
Kajzer Janez: Krik sredi mojega mesta 1-2/20
Kajzer Janez: Likvidacija Triglavske turistične železnice 6/11
Kästner Erich: Junij 1-2/11
Kästner Erich: Avgust 3/7
Kozinc Željko: Brestanica 6/5
Kuntner Tone: Podorane sanje 1-2/5
Ožbalt Marinčič Irma: Shirley in Ross, Jože in Ivanka 1-2/15
Perne Damijan: Simba 4/5
Rebula Alojz: Dnevnik 2002 (VII) 1-2/12
Rebula Alojz: Dnevnik 2002 (VIII) 3/8
Rebula Alojz: Dnevnik 2003 (I) 4/8
Rebula Alojz: Dnevnik 2003 (II) 5/9
Rebula Alojz: Dnevnik 2003 (III) 6/7
Steinbeck John: Izmišljija 1-2/28
Šoukal Milena: Privid trojanskega konja na prelazu 4/6
Trobiš Smiljan: Nikoli sam 5/5

Esej

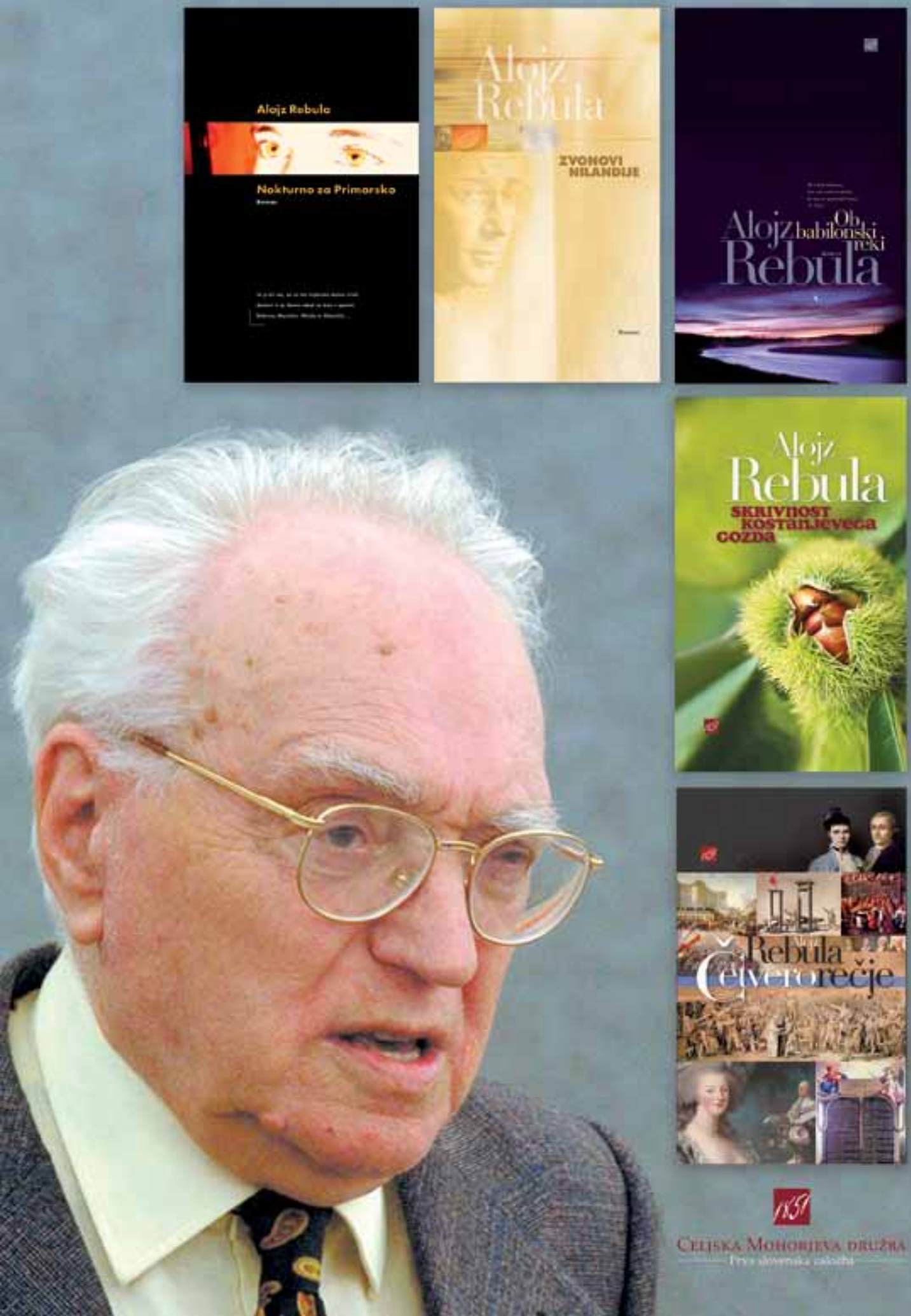
Capuder Andrej: Sto let samote 1-2/33
Caputo John D.: Tragično občutje življenja 1-2/56
Cerar Franc: Mati, domovina, Bog 6/19
Debevec Leon: Jože Marinko – »papežev« arhitekt 6/30
Dobravec Jurij: Osrediščiti naravo in osmisliti naravovarstvo 6/22
Dular Janez: Slovenščina v mlinih jezikovne politike 5/20
Fister Peter: Vloga in pomen sakralnih stavb v kulturni krajini 5/23
Gorjup Tone: A. Gosar – vzor doslednega moža 1-2/44
Gruden Aleksandra Saška: Vzpostavitev sodelovanja 1-2/54
Jagodic Jože: »Zavod sv. Stanislava – moja ljubezen …« 1-2/36
Juhant Janez: Vračanje h knjigi 1-2/45
Koselj Nataša: Plečnikova šola in blejsko obdobje 4/21
Kovač p.Edvard: Vili Stegu in novi humanizem 3/32
Petkovšek Robert: Lavdacija misijonarju Petru Opeki ob podelitvi … 5/18
Pibernik France: Karel Mauser in trilogija *Ljudje pod bičem* 5/14
Rosa Jurij: Izgon Otmarja Črnilogarja z Mohorjeve 4/13
Rot Andrej: Pesnitev *Martin Fierro* 3/24
Štefe Tomo: Povratniki in zdomci med seboj in z matično državo – drugače 3/34
Terseglav Marko: Sodobni iluminator poezije 1-2/48
Valena Tomáš: Navdih Rima 3/15

Pogovor

Puc Ivan s Tonetom Kuntnerjem 1-2/59
Puc Ivan z Romanom Globokarjem 3/37
Puc Ivan z Markom Snojem 4/33
Puc Ivan z Janezom Kebrom 6/45
Puc Ivan s Francetom Pibernikom 5/31

Zapiski in ocene

Cergol Jadranka: David Bandelj / Odhod 1-2/63
Cergol Jadranka: Ivan Tavčar / Odselitev 1-2/67
Černic Peter: Peter Stres / Dr. Anton Gregorčič, 1852-1925, politična … 4/40
Dolgan Milan: Peter Handke / Še vedno vihar 4/41
Gedrih Igor: Neža Maurer / Živeti, ljubiti in oditi 1-2/66
Gedrih Igor: Marjetka Krapež / Sledi bližine 1-2/68
Gedrih Igor: Rabindranath Tagore / Moje življenje, o njem vam … 4/43
Gedrih Igor: B. V. Mandić / Kar …; M. Orešnik, V. Štiglic, P. Weiss: Gori, … 4/44
Gedrih Igor: Več piscev – pestra božična ponudba pri Mohorjevi 6/52
Gedrih Igor: Sajed M. H. Tabatabai / Šiizem v islamu 6/53
Gedrih Igor: Denis Poniž / Poezije v drami, drama v poeziji 6/54
Gedrih Igor: Jože Kokalj / Podobe in obrazi galerije življenja 6/54
Gedrih Igor: Boris Pahor / In mimo je šel spomin 5/38
Gedrih Igor: Tatjana Rojc / Tako sem živel – stoletje Borisa Pahorja 5/39
Gedrih Igor: Boris Pahor in Alojz Rebula / Edvard Kocbek – pričevalec … 5/40
Ilich Iztok: Franc Arnejc / Od Dnestra do Piave 1-2/65
Ilich Iztok: Josip Šašel/Spomini II 6/55
im-jf: A. Nadrah, L. Vidmar, M. Ficko, J. Kukman / Samostan Stična … 1-2/63
Terseglav Jernej: Lev Detela / Zapleti v vijugah časa 3/44
Terseglav Jernej: Smiljan Trobiš / Zatišje 3/44
tpj-jf: Egon Kapellari / Sveta znamenja v bogoslužju in vsakdanjosti 1-2/69
tpj-jf: Ivan Klima / Čakanje na temo, čakanje na svetlobo 1-2/69
tpj-jf: Charles Péguy / Preddverje skrivnosti druge kreposti 1-2/70
Vombek Jasna: Mohamed Šukri / Goli kruh 1-2/71

Alojz Rebula
Nokturno za Primorsko
Alojz Rebula
ZVONOVI NILANDIJE
Alojz Rebula
Ob babilonski reki
Alojz Rebula
SKRIVNOST KOSTANJEVEGA COZDA
Alojz Rebula
Četvero rečje
1851
Celjska Mohorjeva družba
Prva slovenska založba

